

MC:2

139.769

AZ ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR TÖRTÉNETE 1802—1918

SOMKUTI GABRIELLA

AZ ORSZÁGOS
SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR
TÖRTÉNETE

1802—1918

**AZ
ORSZÁGOS
SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR
TÖRTÉNETE
1802–1918**

SOMKUTI GABRIELLA

**AZ
ORSZÁGOS
SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR
TÖRTÉNETE
1802–1918**

Országos Széchényi Könyvtár
Budapest
2002

A borítón

Philostratus-korvina: A diadalmenet (1488–1490)

Szerkesztő: Monok István

© Somkuti Gabriella

© Országos Széchényi Könyvtár

nc 139.769.2

ISBN 963 200 437 x

Kiadja
az Országos Széchényi Könyvtár
Felelős kiadó: Dr. Monok István főigazgató

TARTALOMJEGYZÉK

KÖNYVTÁRI KULTÚRA MAGYARORSZÁGON A 18–19. SZÁZAD FORDULÓJÁN	7
AZ ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR A POLGÁRI ÁTALAKULÁS KORSZAKÁBAN (1802–1866)	13
Széchenyi Ferenc könyvtáralapítása és a könyvtár első évtizedei a végleges otthonba való költözésig (1802–1847)	15
A felkészülés évei és a könyvtáralapítás	15
A könyvtár megkezdte önálló életét. Törvény Magyar Nemzeti Múzeumról	19
A könyvtári állomány gyarapodása, feltárása és használata	22
Az első könyvtárosok. Széchenyi Ferenc halála	26
Az új múzeumi palota. József nádor halála	29
Alvó évtizedek: a pangás időszaka. A Széchenyi Könyvtár a polgári forradalom, a szabadságharc és az önkényuralom korában (1848–1866)	31
Új vezetők a múzeum és a könyvtár élén. A gyűjtemények a polgári forradalom és a szabadságharc alatt (1848–1849)	31
A könyvtár az új főhatóság és a rendezetlen állomány kettős szorításában	34
Gyarapodás és használat	38

AZ ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR	
A POLGÁRI FEJLŐDÉS	
ÉS A KAPITALIZÁLÓDÁS KORSZAKÁBAN	
(1867–1918)	41
Megújulás és kiteljesedés: a könyvtár újjászervezése	
(1867–1900)	43
A könyvtár újjászervezése. Vezetőváltás a könyvtárban	
és a múzeumban (1867–1879)	43
Gyarapodás és használat. Tudományos munka	49
A kiteljesedés korszaka (1880–1900)	53
Kultúrpolitika: vezetés és irányítás. Személyzeti helyzet	53
Gyarapítás és feltárás	58
Állományvédelem, raktározás, helyhiány. Gondok	
az épülettel	73
A gyűjtemények használata. Tudományos munka	76
A tudomány elvárása és a tömegigény:	
a századelő kettős kihívása (1901–1913)	83
A főhatóság és a centenáriumi ünnepek.	
Az épülettel kapcsolatos gondok	83
A gyűjtemények gyarapodása és differenciálódása	86
Feltárás és használat	95
A könyvtár munkatársai és tudományos tevékenységük	101
A világháború évei (1914–1918)	105
A háború okozta nehézségek. Épület, szervezet,	
személyzet	105
Gyarapítás, raktározás, állományvédelem	108
Feltárás, használat. Tudományos tevékenység	113
Az Országos Széchényi Könyvtár történetének válogatott	
irodalma 1802–1918	117

KÖNYVTÁRI KULTÚRA MAGYARORSZÁGON A 18–19. SZÁZAD FORDULÓJÁN

Magyarországon a 18. század közepére nagyjából befejeződött az a folyamat, mely a másfél évszázados török uralom alól felszabadult országrészeket a meg nem szállt területek vérkeringésébe újra bekapcsolta, azok fejlettségi szintjéhez közelítette. Magyarország területe ekkor – s még ezután két évszázadon át – a Kárpátok hegyláncai által határolt Kárpát-medence egészére kiterjedt. E terület virágzó középkori kultúráját, az 1001-től fennálló keresztény magyar királyságnak a reneszánsz korban kiteljesedő közép-európai hatalmi státusát rombolta szét a 16. század elején a török hódítás. Az önálló magyar állam – félévezredes fennállása után – megszűnt. Nyugati és északi peremvidéke, mint az egykori magyar királyság maradéka, a Habsburg birodalom része lett, a keleti országrész, Erdély viszonylagos önállósággal gyakorlatilag a török birodalomtól függő vazallus állam, melyet időnként harcok dúltak fel. Az ország középső és déli része a török birodalomhoz tartozott. A hadszíntérré vált országban a pusztulás hihetetlen mértékű, s ennek áldozatul estek a könyvek és a könyvtárak is. Megszakadt a könyvkultúra folyamatossága: kolostori könyvtárak százaiából, számos főpapi, főúri és városi könyvgyűjteményből alig maradt valami az utókorra. A neves reneszánsz uralkodó, Mátyás király (1458–1490) világhírű udvari könyvtára, a Bibliotheca Corviniana is nagyrészt megsemmisült. Az egykor a Vatikáni könyvtárral vetekedő gyűjtemény 2000–2500 kötetre becsült állományából mára mindössze 216 hiteles korvin-kódex ismeretes, szétszórva három kontinens 14 országának 38 intézményébe. A művelődés folyamatossága csak a meg nem szállt területeken maradt fenn, ahol az állandó védelmi harcok ellenére sem szakadt meg a kapcsolat az európai szellemi áramlatokkal. Bizonyítja ezt a 16. század folyamán gyorsan elterjedt, s a műveltség legfőbb terjesztőjévé, valóságos népmozgalommá vált reformáció.

A felszabadító harcok után a 18. század első fele a gazdasági újjáépítés és a kulturális élet újjászervezésének korszaka. Helyreállt az ország egysége, de az állami függetlenség elveszett: Magyarország a

Habsburg birodalom része, melyet egységes birodalmi elvek alapján Bécsből kormányoztak, gyakran a nemzeti és helyi érdekek rovására. Az oktatási-kulturális szféra újjászervezését az egyházak végezték el, a hatalmát újra visszanyerő katolikus és kisebb mértékben a két protestáns, a református és az evangélikus egyház. A művelődési intézmények az ő kezelésükben és irányításuk alatt működtek, az állam beavatkozása az oktatás folyamatába csak a század utolsó harmadában kezdődött. Ekkor szorult vissza — az állami irányítás fokozatos megerősödésével — az egyházak által képviselt feudális-hierarchikus-teológiai műveltség, hogy helyet adjon a század új eszmeáramlatának, a felvilágosodásnak.

Az ország felzárkózása az Európában uralkodóvá váló világias szemlélethez, s ezzel együtt az új műveltség-eszmény befogadása néhány évtized alatt végbement. Nagymértékben elősegítette ezt az állam is, melynek már szüksége volt a művelt és képzett állampolgárokra. Az új eszméket elsősorban a könyvek közvetítették, s ezzel gyökeresen megváltozott a könyvhöz való viszony. A könyv már a világ megismerésének, a világban való eligazodásnak nélkülözhetetlen eszköze, s egyre kevésbé a vallásos hit ébrentartója. A könyvgyűjtés és az olvasás szükségletté, majd szenvedéllyé és divattá válik. Nyugat-Európát újra járják a magyar utazók, s az egyetemeket látogató magyar diákok. Ők hozzák haza a könyveket, terjesztik az új, racionális szemléletet, az előítéletektől mentes, tekintélyeket nem tisztelő gondolkodást. Bővülnek a kapcsolatok a külföldi könyvkereskedőkkel és megélnék az országon belüli könyvforgalom. Mivel a nyugat-európai irodalmak már mind nemzeti nyelven íródnak, a latinnyelvűség fokán megrekedt magyarországi műveltség képviselői is a nemzeti nyelv felé fordulnak. Már nem csak a latinul nem tudók számára készülnek magyar nyelvű könyvek, de fokozatosan a magyar lesz a tudomány- és a kultúráközvetítés nyelve is. A magyar nyelv fejlesztéséhez jelentős mértékben járult hozzá nagyszámú külföldi mű magyarra fordítása. Mindezek eredményeképpen a század végére kialakult egy olyan könyv- és könyvtári kultúra, mely már biztos háttérrel a tudomány művelésére, az állam szolgálatára és a műveltség továbbadására alkalmas értelmiségi-polgári réteg kialakulásának.

A könyvtárak sorából kiemelkedett a pesti egyetemi könyvtár. Az 1635-ben Nagyszombaton (a mai Szlovákia területén) alapított jezsuita akadémia a 18. században fejlődött egyetemmé és került 1777-ben Budára, majd Pestre, s vált fokozatosan állami intézménnyé. (Ebben az időben a Duna két pontján elterülő Buda és Pest még önálló város-

sok, csak 1873-ban egyesültek Budapest néven.) Az Egyetem könyvtárának 1779-es szabályzata a gyűjteményt nyilvánossá, azaz bárki számára hozzáférhetővé tette. A könyvtár 1780-ban kötelespéldányjogot kapott, ennek értelmében minden Magyarországon nyomtatott műből egy példány megillette. Állománya a századfordulón már 20 ezer kötet fölött volt.

Jelentős és nagy múltú könyvtárakkal rendelkeztek a református főiskolák, elsősorban azok, amelyek a török megszállás övezetén kívül estek. A debreceni református kollégiumnak a század végén mintegy 20 ezer, a sárospatakinak kb. 6 ezer kötetes könyvtára volt. Erdélyben a kolozsvári és a nagyenyedi református kollégiumok rendelkeztek számottevő könyvtárral, míg az evangélikusok soproni és pozsonyi líceumi könyvtárai kisebbek voltak. E könyvtáraknak az új korszellemet képviselő könyvanyaga elsősorban a külföldet járó diákok és professzorok könyvadományából, valamint főúri mecenatúrából származott.

A század végén már megjelentek az első szakkönyvtárak is, oktatási intézményekhez kapcsoltan. Az 1735-ben alapított Selmeczi Bányászati Akadémia a századfordulón 3600 kötetes könyvtárral rendelkezett. E könyvtár a bányászat és kohászat tekintetében az egész Habsburg birodalom legnevezetesebb gyűjteménye volt. A hazai mérnök-képzés első intézménye, a pesti egyetem keretében működő Institutum Geometricum az 1780-as évektől, a mezőgazdasági felsőoktatás intézménye, a keszthelyi Georgikon – a hasonló európai intézmények között az elsők egyike – az 1790-es évektől kezdte meg szakkönyvtárának kiépítését.

A kultúráváltás e nagy korszakában hatalmas könyvmennyiség vált elavulttá, feleslegessé. Ez elsősorban a szerzetesrendek kezelésében lévő gyűjteményekre vonatkozott. A jezsuita rend 1773-as feloszlátása, majd az 1780-as években további szerzetesrendek megszüntetése könyvtáraik felszámolásával járt együtt. A begyűjtött könyvek újraelosztását a pesti Egyetemi Könyvtár végezte. A zömében teológiai jellegű anyag azonban nem járult hozzá az elosztásban első helyen álló, korábban katolikus, most királyi (állami) oktatási intézmények könyvtárainak felfrissítéséhez. Új, korszerű irodalom beszerzése e könyvtárakban – szűkös anyagi ellátásuk következtében – csak igen lassan haladt. A szétosztásra kerülő könyvek közül a régiségek és ritkaságok képviseltek igazi értéket: ezekből egészítette ki állományát az Egyetemi Könyvtár. Az elosztásra kerülő hatalmas könyvmennyiség kezelése, a tulajdonviszonyok átrendeződése évtizedekig eltartott. Az

intézmények által nem igényelt könyvek árverésre kerültek, így azokhoz a magángyűjtők is hozzájuthattak.

A könyv- és könyvtári kultúra robbanásszerű fejlődése így nem a korlátozott anyagi lehetőségekkel rendelkező tanügyi hálózatban, hanem a magánkönyvtárakban ment végbe. A társadalmi osztályok közül az arisztokrácia volt az, melyet tájékozottsága, kapcsolatai képessé tettek az új műveltség befogadására, anyagi eszközeik pedig lehetővé tették az ezzel együtt járó nagyarányú könyvgyűjtést. Kastélykönyvtárak százai jöttek létre, több ezer kötetes könyvtárakkal, zömükben külföldi, elsősorban német és francia nyelvű könyvekkel. E könyvtárak – a korszellemnek megfelelően – általában enciklopédikus jellegűek voltak, de ezen belül különös hangsúly esett a francia filozófusok, szépírók műveire. Az előző korokhoz képest megnövekedett a földrajz, a természettudományok, az orvostudomány és a technika részaránya, bár továbbra is hagyományosan nagy teret kapott a történelem, a jog és a klasszikus görög-latin auktorok gyűjteménye. Jelen volt, de háttérbe szorult a teológia. Fellendült az érdeklődés a honismereti anyag gyűjtése iránt: felkutatták a régi korok magyar nyelvű könyveit és gyűjtötték a történelmi kútfők kéziratos anyagát. E kastélykönyvtárak jelentősége elsősorban abban állt, hogy hozzáférhettek a főúr környezetében élő, vele kapcsolatban álló polgári értelmiség író és tudós tagjai, valamint az ismeretségi körhöz tartozó középbirtokos nemesek. Ezek az olvasói rétegek a könyveket nemcsak helyben használhatták, hanem kölcsön is kapták.

A főúri könyvtáralapítások közül kiemelkedett a napjainkig is fennmaradt gróf Teleki Sámuel (1739–1822) erdélyi udvari kancellár marosvásárhelyi és báró Bruckenthal Sámuel (1721–1803) nagyszabású könyvtára. Ők ketten tudatosan szánták magánnyűjteményüket a hazai, közelebről az erdélyi tudomány és közművelődés előmozdítására. Teleki Sámuel 1802-ben tette mintegy 40000 kötetből álló és valamennyi tudományszakra kiterjedő magángyűjteményét nyilvános könyvtárrá, külön e célra épített könyvtáráépületben, az állomány nyomtatott katalógusát is kiadva. Bruckenthal Sámuel 13000 kötetes könyvtára elsősorban az erdélyi szász művelődés szempontjából volt jelentős. A Teleki család egy másik ágának több nemzedéken át gyűjtött könyvtára a 19. század elején történt adományozás révén a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárának alapja lett. Különösen sok író és tudós használta a szintén író és költő gróf Ráday Gedeon (1713–1762) 10000 kötetes könyvtárát, mely a Pesthez közeli péceli kastélyban volt elhelyezve. A Dunántúlon gróf Festetics György

(1755–1819) keszhelyi kastélykönyvtárát, melyhez díszes klasszicista stílusú termet is építtetett, szintén a nemzeti művelődés szolgálatába állította. E jelentősebb főúri könyvtárakhoz csatlakozott három főpapi könyvtár. Eger városa gróf Esterházy Károly (1825–1799), az erdélyi Gyulafehérvár gróf Batthyány Ignác (1741–1798), Pécs városa Klimó György (1710–1777) püspöknek köszönhette európai mércével mérhető, korszerű könyvtárát. A két elsőt alapítóiik egyetemi könyvtár alapjául szánták, a harmadikat Klimó György már 1774-ben nyilvánossá tette. Ezt a 15000 kötetes könyvtárát tekintjük Magyarországon olyan művelődési intézménynek, mely elsőnek tárta ki kapuit a széles nyilvánosság előtt. Ezt követte másodikként a pesti Egyetemi Könyvtár 1779-ben, majd harmadikként 1793-ban a 16000 kötetes egri könyvtár. A 18000 kötetet számláló gyulafehérvári könyvtárát 1798-ban tette alapítója nyilvánossá. Említésre méltó a két nagy múltú, de korlátozott nyilvánosságú érseki könyvtár: az esztergomi és a kalocsai. Utóbbit a török uralom után a 18. században gyakorlatilag újjá kellett alapítani.

Méreteikben igen, de súlyukban, korszerűségükben nem maradtak el a felsorolt könyvtárak mögött egyes tudósok magángyűjteményei. E tudósok egy része már polgári értelmiségi származású, sokan közülük eredetileg a papi-szerzetesi rendbe tartoztak. Személyes kapcsolatban és levelezésben álltak főúri-főpapi támogatóikkal, segítséget nyújtottak nekik a könyvgyűjtésben. Könyvtáraikat haláluk után gyakran a főúri könyvgyűjtők vásárolták meg. A hazai honismereti tudományokat megalapozó Bél Mátyás (1684–1749), a történész, egyetemi tanár Cornides Dániel (1732–1787), a volt jezsuita Pray György történész, az Egyetemi Könyvtár igazgatója (1723–1801), Kovachich Márton György jogtörténész (1744–1821), az erdélyi Bod Péter (1712–1769), az első magyar írói lexikon létrehozója – hogy csak egy néhányat említsünk közülük – 1000 és 2000 kötet közötti, gondosan összeválogatott gyűjteményeket hoztak létre. E könyvtárak használóinak köre, kisugárzó hatása jóval túlnőtt a könyvtárát birtokló tudósok személyén. Nem maradt ki a könyvgyűjtésből a középbirtokos nemesség sem. Az udvarházaikban összegyűjtött 300–500 kötetes könyvtárak a társadalom szélesebb rétegei számára tették elérhetővé a korszerű műveltséget, a felvilágosodás eszméit. Kiemelkedett közülük Dobai Székely Sámuel földbirtokos (1704–1779) bibliofil ritkaságokban is bővelkedő könyvtára. Ezek a nemesi udvarházak behálózták az egész országot, kisebb-nagyobb könyvtáraik az ekkor még hiányzó közösségi könyvtárakat pótolták. A hagyatéki leltárakra irányuló újabb kutatá-

sok a kismemesek és a városi polgárság eddig kevésbé ismert, de hatásában nem jelentéktelen könyves kultúráját tárták fel.

A 18. században jelentek meg Magyarországon a női könyvgyűjtők, csaknem kizárólag a főrangú asszonyok körében. Kezdetben csak magyar nyelvű könyveket gyűjtöttek, mind eredeti, mind fordított műveket, de a század végére a könyvek zöme már francia és német nyelvű. Gróf Bethlen Kata (1700–1759) több mint 400 művet magában foglaló könyvtára még csaknem teljes egészében vallásos jellegű. Gróf Bethlen Zsuzsanna (1754–1797), gróf Teleki Sámuel feleségének 1200 kötetes magyar nyelvű könyvtára már szélesebb horizontú, tükrözi az egyre inkább magyarul megszólaló tudományos és a tudományt népszerűsítő irodalmat. A Csáky István – Erdődy Júlia grófi házaspár Sans-Soucinak elnevezett felvidéki kastélyukban, Homonnán 5000 kötetes, kizárólag francia nyelvű könyvtárat hoztak létre, ahol még a görög-latin klasszikusok is francia nyelvű kiadásban voltak jelen. Kastélyukban a párizsi szalonok mintájára folyt az élet, francia nyelven tárgyalták meg a legújabb könyveket.

A városiasodó életforma létrehozta a kölcsönkönyvtárak és az olvasókörök, az úgynevezett Lese kabinetek intézményét. A néhány száz kötetet helybeni használatra és kölcsönzésre is szolgáltató létesítmények a legfrissebb irodalmat kínálták, s a radikális politikai gondolkodású értelmiségi rétegek fontos találkozó helyeivé váltak. Nem véletlen, hogy amikor 1794-ben leleplezték Magyarországon a francia forradalom hatására szerveződött jakobinus összeesküvést, az abszolutista monarchia elsőnek ezekre az intézményekre csapott le, betiltva és bezáratva őket. A megtorlás során kivégzettek, börtönbe zártak és meghurcoltak közül számosan látogatták ezeket az olvasóköröket és többen közvetlen személyes kapcsolatban álltak a felforgatónak minősített irodalmi termékeket bőven tartalmazó főúri könyvtárak tulajdonosaival. A kör itt bezárul: a könyvek elvezették olvasóikat a közvetlen politikai cselekvésig. A század utolsó éveiben a cenzúráé a döntő szó: tiltottá válik mindaz, ami az előző évtizedekben felszabadító erőként hatott. A magánkönyvtárakba azonban nem érhetett el a hatalom keze, az ott felhalmozott szellemi kincsek tovább éltek és hatottak.

E ponton kapcsolódik be a magyar könyvtárak történetébe gróf Széchényi Ferenc (1754–1820), a felvilágosult szellemű, művelt arisztokrata, maga is szabadkőműves, akinek titkára és első könyvtárosa az a Hajnóczy József (1750–1795) jogtudós volt, akit a jakobinus összeesküvésben való részvételéért kivégeztek.

**AZ ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR
A POLGÁRI ÁTALAKULÁS KORAI
KORSZAKÁBAN
(1802-1866)**

Széchenyi Ferenc könyvtáralapítása és a könyvtár első évtizedei a végleges otthonba való költözésig (1802–1847)

A felkészülés évei és a könyvtáralapítás

Gróf Széchenyi Ferenc (1754–1820) a Dunántúl egyik legvagyonosabb katolikus főnemesi családjából származott. Középfokú tanulmányait jezsuita iskolákban végezte, de világszemléletének kialakulására a bécsi Terézianumban (Collegium Theresianum) eltöltött évek voltak döntő hatással. A Habsburg monarchia elit oktatási intézményét ekkor már a felvilágosodás eszmeköre hatotta át, ahol kiváló professzorok korszerű tudományos ismeretekre oktatták a főrangú ifjakat. Bécsben meghatározó élménye volt Széchenyi Ferencnek az udvari könyvtár, a Hofbibliothek, s szorgalmasan látogatta a könyvtár tudós igazgatójának, Michael Denis-nek (1729–1800) könyv- és könyvtárismereti előadásait. Nyugat-európai tanulmányútjai során is mindenütt felkereste a nagy könyvtárakat: az oxfordi Bodleiana, a londoni British Museum könyvtára, a drezdai udvari és a göttingeni egyetemi könyvtár éppúgy szerepeltek útitervében, mint a nevezetesebb olasz könyvtárak Rómában, Firenzében és Velencében. Prágában példát látott arra, hogy egy cseh főnemes, František Karel Kinsky (1739–1804) 12000 kötetes magánkönyvtárával a prágai Egyetemi Könyvtárat gazdagította. Külföldi útjain tapasztalhatta azt is, hogy hazájának gazdasági, társadalmi és művelődési viszonyai messze elmaradnak a nyugat-európai országok mögött, ezért hazatérve előbb különböző közhivatali funkciókban, később a kultúra bőkezű mecénásaként azon fáradozott, hogy nemzetének felemelkedését, az ország kulturális életének az európai mintákhoz való felzárkózását előmozdítsa.

Elődeitől örökölt könyvtárát Széchenyi Ferenc nagyarányú gyűjtőmunkával fejlesztette tovább. Segítségére volt ebben titkára és könyvtárosa, Hajnóczy József, később hasznos tanácsokat kapott a tudós Kovachich Márton Györgytől. A hazai literátorok és tudósok, érezve a tudomány és az irodalom intézményi kereteinek hiányát, számos tervet dolgoztak ki tudós társaságok, akadémiák létrehozására. Irodalmi társaság megalakításával Széchenyi Ferenc is próbálkozott. Nélkülöztek a tudósok egy nyilvános, nemzeti közgyűjtemény is — a

sok szétszórt magángyűjtemény helyett —, ahol a számukra szükséges irodalmat egy helyre összegyűjtve megtalálhatták volna. Egy ilyen gyűjtemény hiánya már komoly akadálya volt egy átfogó, a nemzeti múltat a maga teljességében kutató-feltáró munkának. Mindezek megvalósítása azonban — állami hozzájárulás nélkül — reménytelennek tűnt. Széchényi Ferenc ekkor határozta el egy nemzeti könyvgyűjtemény létrehozását, hogy ezáltal a honismereti tudományok — a hazai nyelv- és irodalomtudomány, a történelem, a földrajz és természetrajz — művelését elősegítse, egyetlen gyűjteményben egyesítve a magyar nemzet írásban rögzített szellemi alkotásait.

Hajnóczy József letartóztatása, majd kivégzése (1795) után Széchényi Ferenc aktív politikai-közéleti szereplése hosszú időre megszűnt, birtokaira visszavonulva éveken át csak könyvtárával foglalkozott. Ekkor vált igazán életcéljává, hogy összegyűjtsön minden Magyarországon nyomtatott művet, minden magyar nyelvű művet, bárhol nyomtatták is, és minden magyar vonatkozású külföldi művet, amelyben Magyarországról írtak. A gyűjtést kéziratokra is kiterjesztette, megszerezve azokat akár eredetiben, akár másolatban. E hatalmas szervezőmunkát könyvtárosa, Tibolth Mihály (1765–1833) végezte, kiterjedt kapcsolatokat építve ki külföldi és hazai könyvkereskedőkkel, magánemberekkel és gyűjtőkkel.

E gyűjtési szempontok pontosan megegyeznek a nemzeti könyvtárak ma is általánosan elfogadott gyűjtési elveivel. A nemzetállamok kialakulásának korszakában királyi és fejedelmi udvarokban jöttek létre először olyan gyűjtemények, melyekben elsősorban az illető ország, illetve nemzet írott és nyomtatott emlékeit gyűjtötték össze. Európa nyugati felében ezekből a nemzeti gyűjteményekből természetes módon jöttek létre, fokozatosan állami tulajdonba kerülve a ma is létező nemzeti könyvtárak. Angliában a magángyűjteményekkel egyesített királyi könyvtár British Museum néven már 1759-ben megnyílt az olvasók előtt. A francia királyok könyvtárát, mely eredetét a 14. századig vezette vissza, a forradalom vette nemzeti tulajdonba 1793-ban, a Habsburgok bécsi udvari könyvtárát a tudósok már a 18. század közepétől látogathatták. Német és olasz földön az egységes állam csak később alakult ki, de az egyes fejedelmi és hercegi udvarok jelentékeny könyvtárakat hoztak létre, melyek később a nemzeti könyvtárak alapjául szolgáltak. A nemzetállamok kialakulását megkésve követő közép- és kelet európai régióban a nemzeti könyvgyűjtemények társadalmi vagy magánkezdeményezésként jöttek létre, viszonylag későn és sokáig állami támogatás nélkül. A magyar nemzeti könyvtár Má-

gróf Széchenyi Ferenc 1754–1820
Johann Ender festménye

A könyvtár Ferenc császár és király által megerősített alapító oklevele 1802-ből

A könyvtár Széchényi-féle kéziratgyűjteményét
feltáró 1815-ben megjelent katalógus címlapja

CATALOGUS
MANUSCRIPTORUM
BIBLIOTHECAE
Nationalis Hungaricae
SZÉCHÉNYIANO-REGNICOLARIS.

SOPRONII
Typis Mœredum Sessianorum
1815.

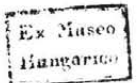
CATALOGUS

BIBLIOTHECAE HUNGARICAE
FRANCISCI COM. SZÉCHÉNYI.

TOMUS I.
SCRIPTORES HUNGAROS

ET
RERUM HUNGARICARUM

TYPIS EDITOS
COMPLEXUS.

PARS I.
A. — L.

SOPRONII
TYPIS SIËSSIANIS
1799.

Széchenyi Ferenc Bibliotheca Hungaricaja
első katalógusának címlapja 1799-ből

*A Pálos rend egykori kolostorának könyvtárterme, ahol
a Széchényi Könyvtárat először elhelyezték*

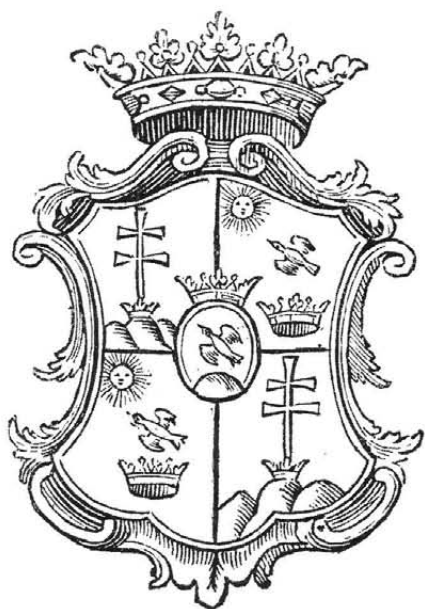

*József főherceg 1776–1847 Magyarország nádora 1796–1847 között,
a könyvtár és a múzeum fővédnöke és mecénása*

A Magyar Nemzeti Múzeum épülete és környéke 1845-ben. Alt Rudolf kőnyomata

Széchenyi Ferenc exlibrisei

*Miller Jakab Ferdinánd 1749–1823
A könyvtár első igazgatója,
1812-től a Nemzeti Múzeum igazgatója*

*Horvát István 1784–1846
A könyvtár igazgatója 1823–1846*

*Kubinyi Ágoston 1799–1873
A Nemzeti Múzeum igazgatója
1843–1869*

*Mátray Gábor 1797–1875
A könyvtár igazgatója 1846–1875*

Latatic feleym z umtuchel **Sermo sup sepulchrum.**
 me vogmuc. ysa pur' es chomuy uogmuc. Denyi milostben
 terumteve deve niv isemucit adamit. es odutta vola neki
 paradysumut hazoa. Es mend paradysumben uolov gumlicetul
 munda neki elme. Neon tilutoa wt igfa gumlee tvl. Ge
 munda neki merer nu eneye. ysa ki nopun endul oz gumls
 tvl. halaltec halalaaalholz. Hadlana chohtat terumteve isten
 tvl. ge feledve. Engede urdung unetvimec. es evec oz taluyt
 gumlstvl. es oz gumlsben halalut evcc. Es oz gumlsnee vvl
 keleruy uola vize. hug turchucat mige z ooztia vola.
Nam heon muga nec. ge mend w foianec halalut evcc.
Horogu vec isten. es veteve wt ez muncas vilagbele. es leyn
 halaltec es pucultec feze. es mend w nemenee. Kic oz ve.
 niv vogmuc. Hug es tiv latatic szuntuchel. isa es num
 igg ember mulchoria ez vermut. ysa mend ozchuz iarov
 vogmuc. Vimagguc urome isten kegimter ez lelic ert. hug
 iorgosfun w neki. es kegiggen. es buiscassa mend w bunet.
Svimagguc szen achsein mariat. es bovdug michael archangel.
 es mend ang^leur. hug umaggonoe erette. Es vimagguc
 szent peter uror. kinec odur hovlm ovdonia. es kernie.
 hug ovga mend w bunet. Es vimagguc mend szentucit.
 hug legenec neki seged urome scint cleur. hug isten i v u
 madfaguemia buiscassa w bunet. Es z oboducha wt urdung
 ildetutvl. es pucul kanzotvia tvl. es vezeste wt paradisu
 nugulmabeli. es ogun neki munhi uruzagbele uror. es
 mend iovben rez^{er}. Es keastuc uromchuz charmul. kir^t.
Seerchmes braym umagguc ez seegin ember lilki ert.
 kinec ez nopun ez homus vilag timnucebelevl mente.
 kinec ez nopun testet rametive. hug ur urt kegimbel
 abraam. ysaac. iacob. kebeleben helhezic. hug birsagnoy
 ivtua mend w szentii es unuttet cuzicun iov
 felevl iochtotna iletic wt. Es tybennetuc. clamate ut
Primo nostis frs km dei nra. **Ne faciat sacerdos s'mone pto**
 quanta grā dñi cū grandificaverat p'mum adam patrē
 nrm. si diabolo suaderit dñi peccavit. quid sibi e' oī' suis
 posteris tē pmeruit. ecce frī videtis oculis vestris

A Halotti Beszéd, az első összefüggő szövegű magyar nyelvemlék a Pray-kódexből.
 (12. sz. közepe - 13. sz. eleje)

A pozsonyi káptalan ajándékozta a könyvtárnak 1812-ben

tyás király nevezetes könyvtárából fejlődhetett volna ki, ha nem pusztul el illetve szóródik szét a török megszállás éveiben. A 18. század végén azonban, önálló magyar állam hiányában, itt is a társadalmi kezdeményezésre hárult e feladat. Mivel a nemzeti könyvtárak létrejötté mindig szoros összefüggésben volt egyfelől a nemzeti nyelvvel és kultúrával, másfelől az államszerveződések különböző formáival és a nemzeti szuverenitással, típusaikban változatos fejlődést mutatnak, s végleges formájukat gyakran csak a 20. században nyerték el.

Széchenyi Ferenc tudta, hogy egy gyűjteményt két dolog menthet meg a szétszórattástól és biztosíthatja további fejlődését: ha állományát nyomtatott katalógusban közzéteszik és megteremtik azokat az intézményi feltételeket, amelyek a gyűjteményt minden esetlegességtől függetlenítik. Ennek útja csakis a köznek való átadás lehetett, s ebben az elhatározásban mutatkozik meg igazán Széchenyi Ferencnek nemcsak hazaszeretete, hanem a feudális gondolkodáson túllépő józan belátása, mely jobban bízik egy ügy intézményesített, azaz társadalmi formájában, mint az egyén, vagy egy család erejében.

A nagycenki kastélyban felállított és rendezett könyvtár Tibolth Mihály által szerkesztett és M. Denis előszavával ellátott nyomtatott katalógusa két kötetben jelent meg 1799-ben, melyet 1800-ban követte az index-kötet. Ez a mutató a betűrendes részt 7 főosztályba és 32 osztályba sorolva ismételte meg, rövidített címléírásokkal. A további gyarapodást az 1803–1807 között megjelent supplementum-kötetek és azok indexei tartalmazták, a teljes katalógus így hét kötetes. E katalógusok tudományos jelentősége abban áll, hogy első ízben foglalták össze — létező gyűjtemény alapján — a Magyarországon megjelent nyomtatványok és a magyar nyelvű, illetve magyar vonatkozású külföldi nyomtatványok megközelítő teljességét. A pontos és részletes címléírások, a gyűjteményes munkák analitikus feltárása, egyes fontosabb folyóiratcikkek felvétele és a rejtettebb hungarika vonatkozások kiemelése a katalógusokat egy tudományos módszereket alkalmazó irodalmi kézikönyv, a magyarságismeret, a hungarológia korabeli összefoglaló bibliográfiájává avatták.

Az 550 példányban megjelent katalógusokat Széchenyi Ferenc tiszteletpéldányként küldte szét bel- és külföldi tudományos intézményeknek, könyvtáraknak és főiskoláknak, újság- és folyóirat szerkesztőségeknek, világi és egyházi hatóságoknak, a tudományos életben szerepet játszó magánszemélyeknek és főrangú méltóságoknak. A külföldnek jutó 84 példány elsősorban osztrák és német területre került, de részesült belőle Cseh-, Lengyel-, Orosz- és Olaszország, va-

lamint Anglia is. A mintegy félezer köszönő és méltató levél egyike VII. Pius pápától származik. Elismerést aratott a katalógus tudományos körökben is: a „Göttingische gelehrte Anzeigen”, Európa egyik mértékadó tudományos közlönye két ízben is melegen méltatta (1803-ban és 1804-ben). Természetesen a leglelkesebb visszhang a magyar közvélemény részéről érkezett. A hazai körök pontosan tudták, hogy e katalógusok publikálása a nemzeti öntudatot is erősítette és hathatós politikai-ideológiai érvként szolgált a magyar nyelvért és a hazai művelődésért vívott küzdelemben. Ugyanakkor mind a hazai, mind a külföldi tudományos közvélemény előtt kézzelfoghatóan bizonyította, hogy a reformáció kora óta a magyar nép írásos produktumai révén is jelen volt az európai kultúrában. Ezt támasztja alá az a tény is, hogy a katalógusban szereplő nyomtatványok 38,2 százaléka Magyarország határain kívül jelent meg.

A könyvtáralapításnak hosszú adminisztratív utat kellett bejárnia. Széchényi Ferencnek először az uralkodóhoz, II. Ferenc osztrák császár és magyar királyhoz kellett fordulnia úgynevezett felségfolyamodványban, hogy magánkönyvtárát a magyar nemzetnek adományozhassa, s az a jövőben önálló intézményként szolgáljon a köznek. E folyamodványt Széchényi 1802 márciusában küldte el, s a kérés kedvező elbírálása után 1802. november 25-én írta alá az alapító okiratot, melyet az uralkodó már másnap, november 26-án megerősített. Ezzel létrejött a Bibliotheca Hungarica Széchényiano-Regnicolaris, azaz a Széchényi Országos Magyar Könyvtár.

Az alapító oklevélben Széchényi Ferenc kinyilvánította, hogy nyomtatott művekből, kéziratokból, térképekből, metszetekből és pénzérmékből álló magángyűjteményét „édes hazámnak és a közönségnek hasznára és javára mindörökre és visszavonhatatlanul adományozom”. A könyvtárat az ország nádorának fennhatósága alatt Pesten kell elhelyezni és nyomdai kötelezpéldány-joggal felruházni. Az alapító kikötötte, hogy a gyűjteményt életében még tovább gyarapíthassa és katalógusait kiadhassa, családja számára pedig fenntartotta a könyvtári személyzet jelölésének jogát is, a tényleges kinevezést a könyvtár főhatóságának engedve át.

A könyvtár első őrre Miller Jakab Ferdinánd (1749–1823) lett, egy kiváló felkészültségű történész, könyvtári gyakorlattal is rendelkező, nyugalmazott akadémiai tanár. Az állásra Csokonai Vitéz Mihály is pályázott, de a költővel szemben Széchényi Ferenc a tudóst és szakembert részesítette előnyben. Egy írnok és egy szolga egészítette ki a könyvtár személyzetét. A könyveket a cenki kastélyból 1803 elején

szállították Pestre, ahol a volt pálos kolostor művészien berendezett barokk könyvtártermében kerültek elhelyezésre. Az ünnepélyes megnyitót 1803. december 10-én tartották József nádor és Széchényi Ferenc jelenlétében.

A Széchényi Ferenc által adományozott gyűjtemény a katalógusok szerint 13724 nyomtatványból állt, ebből 9039 könyv, 4342 darab a harminc lap alatti és 343 darab az egyleveles nyomtatvány. Latin nyelvű volt a nyomtatványok mintegy 47, német 26, magyar 22,2 százaléka, a többi egyéb nyelvű. Magyarországon jelent meg az anyag 55,2 százaléka. (Megjelenési hely feltüntetése nélküli 6,6 százalék, a többi Magyarországon kívül jelent meg.) Kiadási év szerint az állomány közel 77 százaléka a 18–19. században jelent meg, mintegy 15 százalék a 17. században jelent meg, a többi korábbi vagy évszám nélküli. Az adatok meggyőzően bizonyítják, hogy a hungarika könyvtár korántsem jelentett csak magyarországi, még kevésbé magyar nyelvű könyvtárat. A katalógus pótköteteinek megjelenése után (1807) Széchényi Ferenc még éveken keresztül sok könyvet küldött a könyvtárnak, így teljes adományát óvatos becsléssel is mintegy 15000 darabra tehetjük. Ehhez járult még 1200-nál több kézirat (katalógusukat már Miller fejezte be), sok száz térkép és metszet. Éremgyűjteményét, melynek katalógusa szintén megjelent, 1810-ben adta át a könyvtárnak. Végül 1819-ben a könyvtárnak adományozta a 9206 kötetből és mintegy 6000 térképből, metszetből álló úgynevezett soproni könyvtárat, amely külföldi, nem hungarika jellegű könyveit foglalta magában.

A könyvtár megkezdi önálló életét.
Törvény a Magyar Nemzeti Múzeumról

A Széchényi Könyvtár önálló élete az alapítást követő évtizedekben korántsem volt viszontagságoktól mentes. 1805 őszén francia hadak foglalták el a császárvárost, Bécsset. Ennek hírére a könyvtár legértékesebb részét Temesvárra menekítették, ahonnan csak 1806 tavaszán került vissza Pestre. Ezután rövidesen át kellett adni a pálos kolostorbéli könyvtártermet, s a könyveket 1808-ban az egyetem egyik épületében helyezték el. Ez dísztelen, egyszerű környezet volt, de tágasabb, mint az előző, jutott hely külön olvasóteremnek és a személyzetnek is. 1809-ben újra háborús veszély miatt menekítették a könyvtár kincseit, ezúttal Nagyváradra. 1817 nyarán újabb költözés követ-

kezett: a könyvtár az úgynevezett Batthyány-villába került, ami további bővülést eredményezett, mert ekkor már az új múzeumi osztályoknak is helyet kellett biztosítani. Az 1838-as pesti árvíz azonban oly mértékben megrongálta az épületet, hogy a gyűjteményeket sürgősen át kellett költöztetni a Ludoviceum épületébe. Ez kényszerű és ideiglenes elhelyezés volt, inkább raktár, mint könyvtár. A könyvek jelentős része nem is volt hozzáférhető egészen 1847-ig, az új múzeumi palotába való költözésig.

Magyarország sajátos közjogi helyzeténél fogva, mely szerint része ugyan a Habsburg Birodalomnak, de önálló alkotmánnyal, rendi országgyűléssel és regionális önkormányzatokkal, azaz vármegyékkel rendelkezik, az osztrák központi hatalomnak megvoltak az országban a helyi szervei. Mindenekelőtt a Helytartótanács, melyet közvetlenül Bécsből irányítottak. Az ország fölött a végrehajtó hatalmat a király nevében — aki egy személyben volt osztrák császár és magyar király — a legfőbb közjogi méltóság, a nádor gyakorolta, aki a Helytartótanács elnöke volt. E tisztséget 1796 óta a Habsburg-házbeli József nádor (1776–1847) töltötte be, akinek apja, a később trónra került II. Lipót egy ideig Toszkána nagyhercege volt. József nádor Firenzében született, s innen hozta magával a művészetek szeretetét, a kultúra pártolásának életprogrammá lett gyakorlatát. Nem véletlen, hogy Széchényi Ferenc alapító levelében őt jelölte meg a könyvtár védnökéül. József nádor — hivatalánál fogva is — főhatósága volt a Széchényi Könyvtárnak. A könyvtár igen sokat köszönhet neki, a nádor évtizedeken át legfőbb pártfogója, védelmezője és bőkezű mecénása volt az intézménynek. József nádor több mint fél évszázados nádori működése alatt jelentős mértékben járult hozzá az ország és főleg a főváros gazdasági-társadalmi és kulturális fejlődéséhez. Ő lett a Habsburg-ház egyetlen magyarrá vált ágának őse, szobra ma is áll Budapesten a róla elnevezett téren.

Miller Jakab Ferdinánd, a könyvtár őre József nádornak nyújtotta be 1806-ban tervezetét, melyben az Országos Könyvtárnak szélesebb szervezeti alapokon való továbbfejlesztését javasolta. Indítványa szerint legyen a könyvtár törvényesen a rendek gondjaira bízva, s állítsanak fel — ugyancsak a rendek védelme alatt — egy olyan, a könyvtárhoz szorosan kapcsolódó művelődési intézetet, amely a nemzetnek nemcsak szellemi, de anyagi kultúráját is hivatott lesz falai közé fogadni. Az elgondolás, hogy a könyvtár tulajdonosa maga a rendi országgyűlés legyen, lényegében megegyezik Széchényi Ferenc akaratával, hiszen adományát ő is a nemzetnek szánta. Az a javaslat vi-

szont, hogy a könyvtárat szervezzék át Magyar Nemzeti Múzeummá, amely könyveken és kéziratokon kívül az ország régészeti és történeti emlékeit, természeti kincseit és műipari alkotásait is gyűjteni köteles, már túlmutat Széchényi Ferenc eredeti szándékán. József nádor felkarolta Miller kezdeményezését, s ennek lett eredménye előbb az 1807. évi XXIV. törvénycikk, amely kimondta, hogy a nemzet elfogadja és oltalmába veszi Széchényi Ferenc adományát és úgy tekinti, mint egy létesítendő Nemzeti Múzeum alapját. Ezt követően hozta meg az országgyűlés az 1808. évi VIII. törvényt, amely egy Magyar Nemzeti Múzeum alapítását mondta ki, s a Széchényi Országos Könyvtárat ennek keretébe illesztette. Ennek értelmében megszűnt a Széchényi Könyvtár önállósága, többé már nem önálló jogi személy, hanem egyik osztálya/részlege egy nagyobb intézménynek. Neve is ennek megfelelően változott: Bibliotheca Musei Nationalis, melynek magyar megfelelője a Nemzeti Múzeum Könyvtára, hosszabb, hivatalos formájában a Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Országos Könyvtára. A 19. század folyamán a köznyelvben a „múzeumi könyvtár” névhasználat vált általánossá.

A Nemzeti Múzeum újonnan létrehozott két osztálya, a Régiségtár és a Természetiek tára induláskor csak két gyűjteményt tudott felmutatni: az egyik Széchényi Ferenc éremgyűjteménye, a másik Széchényi Ferenc feleségének, Festetics Júlia grófnőnek adománya, egy ásványgyűjtemény. Az új intézmény fenntartásához és fejlesztéséhez megfelelő pénzügyi alapokról kellett gondoskodni. Miller erőteljes szervező munkájának és a nádor támogatásának köszönhetően a magyar társadalom magára vállalta a könyvtár és a múzeum ügyét. Országgyűlési felhívásra a vármegyék és városok közönsége előbb önkéntes megajánlások, majd kötelező járulék formájában rendelkezésre bocsátott annyi pénzt, amennyiből már 1808-ban létre lehetett hozni a Múzeumi Alapot. Ehhez további közösségi felajánlások, majd egyes mecénások kisebb-nagyobb alapítványai járultak. 1819-ben a Múzeumi Alapban már 250000 forint volt, s ennek 6%-os kamata, évi 15000 forint volt a felhasználható összeg. Ez csak a legszükségesebb kiadásokat fedezte, egy-egy nagyobb vásárlás esetén újra és újra a társadalom áldozatkészségéhez kellett fordulni. Széchényi Ferenc halála után két évvel idősebb fia, Széchényi Lajos (1781–1855) 1827-ben a könyvtár állandó gyarapítására 10000 forintos alapítványt tett. Mivel a Múzeumi Alapból a könyvtár részesedése mindig igen szerény volt, a Széchényi Lajos-féle alapítvány évi 400 forint kamata volt gyakorlatilag a vételek egyetlen biztos forrása egészen 1867-ig. (A hazai kia-

dású könyvek átlagára még 1867-ben is kb. 2 forint volt, de például a közel ezer oldalas, 1858-ban megjelent Finály-féle latin–magyar szótárért 5 forint 30 krajcárt fizetett a Széchényi Könyvtár 1867-ben.)

A könyvtári állomány gyarapodása, feltárása és használata

A magyarországi nyomtatványok folyamatos gyarapodását a nyomdák ingyenesen beszolgáltatott köteles példányainak kellett biztosítaniuk. Királyi rendeletre a bécsi magyar udvari kancellária — Széchényi Ferenc alapító levelére hivatkozva — már 1802. december 28-án felruházta a könyvtárat a kötelespéldány-joggal. Ezt erősítette meg a budai Helytartótanács 1804. február 28-i, majd 1812. évi rendelete. De hiába bocsátottak ki újabb és újabb rendeleteket (1827, 1831), megfelelő és hatékony ellenőrzés és szankciók hiányában a beszolgáltatás nem működött zökkenőmentesen, a nyomdák meglehetősen hiányosan küldték el sajtótermékeiket. Ennek ellenére a kötelespéldány-szolgáltatás rendszerének meghonosítása nagy jelentőségű volt a könyvtár számára, mert ez biztosította — még ha kezdetben meglehetősen hézagosan is — a nemzeti könyvtári működés legfontosabb feltételét, a rendszeres hazai gyarapodást.

A könyvtár kezdeti korszakában az állomány gyarapodásához jelentős mértékben járultak hozzá az adományok. A nemzeti intézmény létrejötte lelkesítőleg hatott az ország közvéleményére, s magánosok és intézmények egymással versengve küldték el ajándékaikat az új könyvtárnak. A sort 1803-ban egy pesti polgár, Kindi Mátyás szücsmester nyitotta meg, akit követtek a társadalom minden rétegéből származó adományozók. 1803 és 1814 között 3800 könyv, kézirat, térkép került ajándékként a könyvtár állományába. A hazafias felbuzdulás értékes kincseket is juttatott a könyvtárnak. Kiemelkedik közülük a pozsonyi káptalan adománya 1812-ben: a Halotti beszédet, a legrégebbi, a 12. század végéről származó magyar nyelvű szövegemléket tartalmazó Pray-kódexen kívül még több középkori kódexet és régi magyar nyomtatványt engedett át a nemzeti gyűjteménynek. Értékes volt az egri és a nagyváradai káptalan ajándéka is.

József nádor bécsi árverésen vette meg és ajándékozta a könyvtárnak 1843-ban az első magyarországi ősnymtatványt, a Hess András által kiadott Budai Krónikát (1473) száz ezüst forintért, majd 1845-ben Thuróczy János *Chronica Hungarorum*ának 1488-as augsburgi kiadását. Ez utóbbi pergamenre nyomott, gazdagon aranyo-

zott, színezett példány, egyes feltevések szerint Mátyás király számára készült. A nádor négyszáz aranyat fizetett érte. Ugyancsak Bécsben vásárolta meg 1825-ben Kéler Gottfried (1745–1807) történész teljes könyvtárát. 1811-ben Bessenyei György író (1747–1811) hagyta végrendeletében a könyvtárra művei kéziratait.

Az 1820-as évek után az ajándékozási kedv alábbhagyott, komoly értékek a nagyközönség részéről már csak ritkán kerültek a könyvtárba. Inkább a szerzők küldték el saját munkáikat, fontosnak érezve, hogy műveik a nemzeti könyvtárban hozzáférhetőek legyenek. Kivételt képez gróf Illésházy István (1762–1838) adománya, aki három évszázadon át gyarapított családi könyvtárát adta át 1835-ben a Széchényi Könyvtárnak. A közéleti szerepet is vállaló, gazdag és művelt nagybirtokos korának bőkezű mecénása volt. Idős korára eladósodott, birtokait is kénytelen volt eladni, könyveit mégis ingyen engedte át a nemzetnek. A 8000 kötetet számláló könyvtár korabeli jegyzéke 115 művet sorolt a ritkaságok (ritkaságok) közé, többek között 29 ősnymtatványt és 22 régi magyar nyomtatványt.¹

Széchényi Ferenc egészen haláláig, 1820-ig küldte folyamatosan az általa vásárolt, elsősorban új megjelenésű könyveket, s ezért a könyvtár a vételre jutó szerény összegeket a felkínált kéziratok megszerzésére fordíthatta. Így sikerült megszerezni Kovachich Márton György és Éder József Károly történészek, Szirmay Antal helytörténeti író kéziratgyűjteményeit és Kitaibel Pál botanikus hagyatékát. A korszak legnagyobb vásárlására az 1830-as években került sor, de erre már a könyvtár anyagi ereje nem volt elegendő. Ismét a magyar társadalom áldozatkészségére volt szükség: József nádor közbenjárására az 1832/36-os országgyűlés 125000 forintot szavazott meg Jankovich Miklós (1773–1846) gyűjteményének megvételére. Jankovich Miklós korának legnagyobb magyar műgyűjtője volt, régiségbúvár, műgyűjtő és tudós, aki már fiatal korától kezdve a magyar régiségek felkutatását és megszerzését tekintette életcéljának. Érdeklődése később értékes külföldi dokumentumokra is kiterjedt. Az általa létrehozott könyv-, kézirat- és műgyűjtemény európai hírnévű volt, s a Magyar Nemzeti Múzeum számára való megszerzését korszakos tettként értékelhetjük. Jankovich gyűjteményének a könyvtárba kerülő része egyenrangú volt Széchényi Ferenc adományával, de régiségek és ritkaságok tekintetében felülmúlta azt. Páratlanul értékes kéziratgyűjtemény került így a

---

¹ Régi magyar könyvnek, illetve nyomtatványnak az 1711 előtt megjelent hungarikumokat nevezzük, rövidítése RMK, illetve RMNy.

könyvtárba: többek között 20 középkori latin nyelvű, hungarika vonatkozású kódex, közöttük két korvina, hét középkori magyar nyelvemlék, közöttük a Margit-legenda, ezenkívül sok régi magyar nyomtatvány és külföldi hungarikum. A korabeli jegyzékek 12000 magyar nyelvű és 50000 idegen nyelvű hungarikumot soroltak fel. (Utóbbiakból igen sok, mintegy 200 tékát kitevő a kisnyomtatvány.) A külföldi, nem hungarika művek 20000 tételt számláltak. Joggal tekintették a Széchényi Könyvtár történetével foglalkozók Jankovich Miklóst a könyvtár második alapítójának.

Mindezek eredményeképpen a Széchényi Könyvtár a korszak végére már 100000 kötetnyire gyarapodott és számtalan hazai és külföldi értékkel gazdagodott. Bár alapvető hungarika jellegét megőrizte, a nem magyar vonatkozású anyag — főleg Széchényi Ferenc soproni könyvtárával és a Jankovich-gyűjteménnyel — jelentősen megnőtt.

A gyarapodással a könyvtári feldolgozás nem tudott lépést tartani. Bár a könyvek felállítása szakrendi volt, megfelelő nyilvántartások hiányában a könyvtárban nehezen lehetett eligazodni. Nem nyújtottak ehhez segítséget a nyomtatott katalógusok sem, mivel az egyes tételek sem jelzetelve, sem sorszámozva nem voltak. Miller, aki 1812-től a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatója is volt, a feltáró munkát meglehetősen elhanyagolta. Minden erejét a múzeum-szervező tevékenységre és a könyvtár állományának gyarapítására, elsősorban a hiányok pótlására és történeti értékű kéziratok megszerzésére fordította. 1814-ben még a növedéknapló vezetését is abbahagyta. József nádor 1822-ben, egy évvel Miller halála előtt megelégette a belső könyvtári rend teljes fellazulását és elrendelte a teljes körű leltározást. Ez a munka — már Horvát István, az új könyvtárör vezetésével — öt évig tartott. 1827-ben jelentette a könyvtárör, hogy 22948 mű leltárba van véve. A kötetszám ennél jóval több volt. Kimaradtak a leltározásból a kötetlen könyvek (ezek elsősorban kötelempéldányok voltak), kb. 40000 kisnyomtatvány és a térképek. Elkészült egy betűrendes cédulakatalógus és egy tárgyi index is. A kéziratállomány 2164 kötetet tett ki, de csak az eredeti Széchényi-anyag volt feltárva a nyomtatott katalógusban. Az 1830-as években előbb az Illésházy-, majd a Jankovich-gyűjtemény megszerzése a feldolgozó munkát végképp ellehetetlenítette, a rendelkezésre álló létszám nem volt arányban az elvégzendő feladattal. Bár Mátray Gábort, aki később a könyvtár őre, Horvát István utóda lett, 1837-ben a Jankovich-gyűjtemény számbavételére alkalmazták, a következő évben az árvíz miatt a Ludoviceumba kiköl-

töztetett könyvtárban a belső feldolgozó munka gyakorlatilag lehetetlenné vált.

Mivel a könyvtár korai korszakából sem olvasói, sem kölcsönzési naplók nem maradtak fenn, egyéb, közvetett forrásokból a könyvtár olvasói forgalmáról a következő kép rajzolódik ki. Az új intézmény megnyitása az egész magyar társadalomban nagy érdeklődést váltott ki, s mind a pest-budai, mind a vidéki közönség előszeretettel kereste fel a könyvtárat, majd később a múzeumi tárakkal bővült Magyar Nemzeti Múzeumot. Számukra elsősorban a látvány volt vonzó, melyet a személyzet szakszerű magyarázata s néhány szebb és értékesebb darab bemutatása bizonyára maradandó élménnyé avatott. A látogatókról 1807-től két vendégkönyvet is vezettek. Az egyikbe az uralkodóház tagjai és más, fejedelmi rangú előkelőségek írták be nevüket, a másikba a többi, kitüntetett személy: tudósok, írók, arisztokraták, mecénások. Körükből kerültek ki azok az írók, tudósok, tanárok, hivatalnok értelmiségiek, művelt arisztokraták, akik a könyvtárnak nemcsak látogatói, hanem első olvasói, kutatói is voltak. Az 1820-as évek elejéig a látogatók és az olvasók együttes száma évi mintegy 250–300 főre tehető. A könyvtár első, 1811-ből származó szabályzata szerint a könyvtár az olvasók számára naponta 9–12 óra között volt nyitva, a látogatókat hetente kétszer fogadták. Van feljegyzés arról, hogy a kutatókat elsősorban a kéziratok érdekelték, ami érthető, hiszen ezekből remélhették az új kutatási eredményeket. A kölcsönzést mind József nádor, mind Miller könyvtárőr ellenezte, ezzel is hangsúlyozni kívánva a könyvtár megőrző, muzeális jellegét. A gyakorlatban azonban előfordult a kölcsönzés, ismert tudósoknak, intézményeknek még kéziratokat is kölcsönadtak. Szigorú tilalmat csak egy országgyűlési határozat rendelt el 1836-ban, a kivételes engedély megadását az országgyűlésnek, illetve a nádornak tartva fenn. A könyvtár tudományos jellegét kezdettől fogva szigorúan őrizték, szórakoztató olvasmányokhoz az olvasók nem juthattak hozzá, tiltott műveket pedig csak a magasabb állású személyeknek szolgáltak ki. Ez utóbbi tilalom természetesen csak a század elején érvényesült, a 20-as évek közepétől kibontakozó reformkor liberálisabb légköre az ilyen tilalmakat már szabadabban kezelte. (Az előzetes állami cenzúra, mint ismeretes, az 1848-as polgári forradalomig működött.) A szórakoztató olvasmányok eltiltása nem volt hazai sajátosság, a tudományos könyvtárak Európaszerte korlátozták a szépirodalmi, a korabeli felfogás szerint csak a szórakoztatást szolgáló könyvek kiadását. A könyvtár olvasóközönsége egyébként is csaknem kizárólag a tudományos irodalommal foglal-

kozó úgynevezett literátor-értelmiségre és a hivatalnok-értelmiségre korlátozódott, az egyetemi hallgatók továbbra is inkább az Egyetemi Könyvtárat látogatták, míg a nagyközönség a kölcsönkönyvtárakba járt. Az olvasóforgalom így, mai fogalmaink szerint, meglehetősen csekély volt. Hozzájárult ehhez a könyvtár többszöri költözése is. Fellendülés csak az 1830-as évektől következett be: 1831-től már ténylegesen működött a Magyar Tudományos Akadémia, megindult a nyelvemlékek és a történelmi források kiadása, s mozgásba lendült az egész szellemi élet, beleértve a politikát és az irodalmi életet is. Mindez mint fokozott társadalmi igény jelentkezett a könyvtárakban, elsősorban az Egyetemi és a Széchényi Könyvtárban. Ez utóbbi azonban nem sokáig állhatott a kutatók rendelkezésére: az 1838-as árvíz-katasztrófa a Ludoviceumba kényszerült könyvtárat csaknem teljesen megbénította. Bár itt is berendeztek egy kis olvasótermet, s az állomány egy részét ideiglenesen felállították, a nagyobb rész viszont beládázva hozzáférhetetlen volt közel tíz évig. Nem csoda, hogy egyes tudósok még megvesztegetéshez is folyamodtak: lelepleztek egy könyvtári szolgát, aki 1841-ben a Halotti beszédet tartalmazó Pray-kódexet lakásán engedte át használatra és kölcsönzött is a könyvtár anyagából.

Az első könyvtárosok. Széchényi Ferenc halála

1820. december 13-án elhunyt Széchényi Ferenc, alig két héttel azután, hogy soproni könyvtáráról szóló adományozó okiratát aláírta. Ebben a külföldi könyveit magában foglaló soproni gyűjteményét a már meglévő hungarika könyvtár mellé rendelte „segéd-könyvtár”-nak azzal a céllal, hogy a hazai anyag feldolgozásában, értékelésében segítségül szolgáljon. Az európai látókörű Széchényi Ferenc jól tudta, hogy a nemzeti alapokon nyugvó tudomány és műveltség csak az európai kultúrával szoros kölcsönhatásban, azzal összevetve és abból merítve nyerheti el valódi önazonosságát, s juthat el újabb tudományos eredményekhez. Ezért tartotta szükségesnek, hogy a nemzeti könyvtárban európai kitekintést is biztosító anyag álljon rendelkezésre. E felismerés követhető nyomon a Széchényi Könyvtár későbbi gyakorlatában, amikor a beszerzést nem korlátozták kizárólag hungarikumok gyűjtésére, hanem válogatott külföldi dokumentumok vételén keresztül a világ felé is ablakot nyitottak.

Miller Jakab Ferdinánd, a Széchényi Könyvtár első őre és a Magyar Nemzeti Múzeum első igazgatója 1823-ben, hetvennégy éves korában hunyt el. Nagy érdemei voltak az általa vezetett intézmények megszervezésében és megszilárdításában, erőteljes propaganda tevékenysége, aktív beszerző politikája jelentősen hozzájárult a könyvtár gyarapodásához. Sikerült felébresztenie a magyar társadalom lelkiismeretét és ajándékozásra ösztönöznie magánosokat és testületeket. Neki köszönhető a Múzeum első évkönyvének, az *Acta litteraria Musei Nationalis Hungaricæ* megjelenése 1818-ban. Az intézmény beszámoló jelentését és tudományos dolgozatokat tartalmazó első kötetét követő második kötet is elkészült, de kéziratban maradt. Ezzel szemben Miller elhanyagolta a belső könyvtári munkát, s emberi gyengeségei mutatkoztak meg Széchényi Ferencsel, valamint munkatársaival való kapcsolatában. Élete végén megalapozott gyanúba keveredett könyvtári könyvek hűtlen kezelésében. Ezt az ügyet azonban József nádor, tekintettel Miller érdemeire, nem vitte kenyértöréssig. Meghagyta állásában, ahol Miller utolsó éveiben csak tudományos munkával foglalkozott.

Miller múzeumigazgatói kinevezése, 1812 után a könyvtárőri állást csak 1815. december 7-én töltötték be. Az új őr, Horvát István (1785–1846) elszegényedett nemesi család értelmiségi pályára lépett, kiváló képességű leszármazottja volt. Már egy újabb generáció tagja, akinek gondolkodását a 19. század eszméi: a polgári liberalizmus és a nacionalizmus hatották át. Mint tudós jelentékeny munkásságot fejtett ki: ő az összehasonlító nyelvészet egyik hazai úttörője, a nemzeti megalapozottságú — elfogultságoktól és tévedésektől sem mentes — történettudomány jeles és nagyhatású képviselője. 1823-tól a pesti egyetemen a történeti segédtudományok tanszékének professzora, 1837-től a magyar nyelv- és irodalom tanára. Romantikus történetiszemlélete, őstörténeti kutatásai nagy hatással voltak a reformkori nemzedékre. Tanítványai közé tartozott Eötvös József, a későbbi kultuszminister, Szalay László történész, Vasvári Pál politikus. Mint könyvtáros-bibliográfus is hatalmas munkát végzett: a hungarika vonatkozásokat valamennyi akkor hozzáférhető bel- és külföldi forrásból kigyűjtötte, magyar írókról és tudósokról készített életrajzi lexikona száz kéziratos kötetet tett ki. Elsőként kezdte meg a Corvinára, Mátyás király könyvtárára vonatkozó bibliográfia összeállítását. Könyvtárosként is elsősorban tudós volt, aki a könyvtárat mindenekelőtt a hungarológiai kutatások hatékony eszközének tekintette. Az ő számára is kiemelkedően fontos volt a gyarapítás; könyvtárosságának három évtizede alatt

az állomány ötszörösére nőtt. A húszas években végzett leltározás befejeztével azonban a feldolgozó munka nála is másodlagossá vált. 1827-ben leállt a katalogizálás, 1838 után pedig már nem is volt mód érdemleges feldolgozó munkára. Tudósi és egyetemi tanári tevékenysége egyébként sem hagyott sok időt a könyvtárra. 1837 és 1843 között megbízott igazgatóként a Nemzeti Múzeum ügyeit is intézte. Hatvanegy éves korában, 1846. június 13-án hunyt el. 30000 kötet könyvből, 946 kötet kéziratból álló értékes könyvtárát még életében áruba bocsátotta, végül József nádor szerezte meg a Széchényi Könyvtár számára, már Horvát halála után.

Horvát István munkássága korszakot ölel át a könyvtár történetében, személyében az a tudós-könyvtáros típus testesül meg, aki aktív gyarapítója és egyben felhasználója is a gyűjteménynek, s elsőrendűen annak tartalmához, nem pedig formális rendjéhez van köze. Utódai már nem engedhették meg maguknak ezt a magatartást, kénytelenek voltak tudósi ambíciójukat némileg háttérbe szorítva, a könyvtári rendszerrel is törődni.

Ebben a korszakban a könyvtár őrének, custosának személye meghatározó jelentőségű volt. Érdemi könyvtári munkát gyakorlatilag csak ő végzett, segítő munkatárs nem mindig állt rendelkezésére. Bár az alapító levél a könyvtár létszámát három főben állapította meg (egy őr, egy írnok, egy szolga), csak a szolga, a famulus személye volt folyamatosan biztosítva. Az írnoki (scriptori) állás is tanult embert kívánt, az őr mellett ő volt a könyvtár második embere, később segédörnek (adjunktusnak) is nevezték. Ezt az állást azonban az 1810-es években három évig, 1821-től pedig több mint másfél évtizeden át nem töltötték be. Így a könyvtár őre teljesen magára volt hagyva a famulussal, aki egy személyben volt raktáros, olvasótermi kiszolgáló és felügyelő, sőt takarító is. Ha ehhez hozzávesszük a két őr, Miller és Horvát egyéb elfoglaltságait és tudományos tevékenységét, érthetővé válik, hogy a belső könyvtári munkára alig maradt idejük. Ezt a siralmas létszám-helyzetet tetézték a pénzügyi gondok: a könyvtári személyzet alulfizetett volt, s ezen nem sokat segítettek a különböző pótlékok és természetbeni juttatások (szálláspénz, tűzifa). A korszakot végigkísérik a fizetésemelési kérések, s a helyzet csak a harmincas években javult érezhetőbben. A múzeum és a könyvtár ügyeiben egyébként igen nagyvonalú József nádor a létszám és a fizetési igények tekintetében szigorúnak és takarékosnak bizonyult. Nem volt sokkal jobb a helyzet a Múzeum másik két osztályán, az Érem- és régiségtárban és a Természetiek tárában sem: általában ezekben is csak

egy őr és egy famulus, vagy legfeljebb még egy adjunktus működött. A múzeumigazgatói állást is két évtizeden keresztül betöltetlenül hagyták, az egyik őr megbízott igazgatóként vezette az intézményt. A könyvtárba csak 1837-ben került új munkaező, amikor Horvát István lett a megbízott múzeumigazgató. Az új munkatársat, Mátray Gábor (1797–1875) először csak napidíjasként alkalmazták, s kezdetben a Jankovich-gyűjtemény felleltározása volt a feladata. Horvát halála után, 1846. július 1-jétől ő lett a könyvtár őre, de hosszú időre neki is csak egy famulus állt rendelkezésére. A múzeumigazgatói állást 1843-ban töltötték be, a József nádor által kiválasztott Kubinyi Ágostonnal (1799–1873), aki nem volt tudós ember, csak a tudományok iránt is érdeklődő földbirtokos nemes, de nagy ambícióval lépett hivatalba 1843. május elsején.

Az új múzeumi palota. József nádor halála

A Nemzeti Múzeum gyűjteményei részére egy új múzeum-palota építését József nádor már 1811-ben, az országgyűléshez írott jelentésében felvetette, kérve az országgyűlés támogatását. Javaslatát még többször meg kellett ismételnie, míg végül az 1832/36-os országgyűlésen sikerült e célra ötszázezer forintot megszavaztatnia. Ekkorra már nyilvánvalóvá vált, hogy az alapítás óta többszörösére nőtt gyűjtemény megfelelő elhelyezését az adott körülmények között nem lehet biztosítani, s a helyszűke miatt az intézmény sem tudományos, sem közművelődési feladatait nem képes ellátni. A történelmi pillanat kedvező volt: a társadalmi-politikai reformmozgalom felerősödése, melyet az elkerülhetetlen változásokba vetett meggyőződés éppúgy táplált, mint a nemzeti érzésektől hevített küzdeni és tennivágyás, megnyitotta a szíveket és a pénztárcákat. Az óriási összeget az országgyűlés küldöttei nem az adózó nép, hanem a birtokos nemesség és a városi polgárság terhére vállalták. Alkalmas területként a Batthyányi-villa hatalmas kertje kínálkozott. A mai Múzeum körúton ma is változatlan formában fennálló épületet, mely Magyarország egyik legszebb klasszicista stílusú alkotása, Pollack Mihály, a kor legkiválóbb építészete tervezte. Az 1837–1845 között felépült művészi kivitelű palota méltó otthona lett a nemzet szellemi és tárgyi kincseinek.

A költözés 1846 nyarán indult, előbb a földszinti szolgálati lakásokat foglalta el a múzeum személyzete, majd a gyűjtemények betelepítése következett, mely 1847-re is átnyúlt. A könyvtár az első emele-

ten, az épület homlokzati oszlopsorától kiindulva, a nyugati, majd folytatólag az északi és keleti fronton tizennégy termet foglalhatott el. A Régiségtár a déli és a nyugati front másik részét kapta, míg a Természettár és az újonnan szervezett Képtár a második emeleten nyert elhelyezést. 1846. augusztus 11-én az épület udvarán és folyosóin már megnyílt a 3. Országos Iparmű Kiállítás, melyet Kossuth Lajos rendezett. A muzeális gyűjtemények csak 1848 elején nyíltak meg a nagyközönség előtt, a könyvtárat kivéve, ahol az elhelyezés, illetve a felállítás jóval nagyobb problémát jelentett.

1847. január 13-án elhunyt József nádor, a Nemzeti Múzeum fölötti főhatóság képviselője és az intézet legbuzgóbb pártfogója. Hosszú működése alatt a kezdeti könyvgyűjtemény több funkciójú nemzeti intézménnyé fejlődött, a gyűjtemények többszörösükre nőttek és sikerült számukra méltó elhelyezést is biztosítani.

Ezzel zárul a Széchényi Könyvtár történetének hőskora, melyet nagy eredmények, s ugyanakkor komoly hiányosságok jellemeznek. Gróf Széchényi Ferenc elévülhetetlen érdeméért létrejött a nemzeti könyvgyűjtemény, s elindulhatott az intézményi fejlődés útján. A további fejlődést már a magyar társadalom áldozatkészsége biztosította, mely a gyűjtemény nagyarányú gyarapításával és a múzeumi épület létrehozásával bebizonyította a nemzeti művelődés iránti elkötelezettségét. Ezen túl azonban nem terjedt a gondoskodás: a szükséges létszámú személyzet hiányában a könyvtári állomány nem volt megfelelő módon feltárva, s így az még az új épületbe való költözés után sem tudta a hazai művelődés és tudományos kutatás érdekeit megfelelő módon szolgálni.

Alvó évtizedek: a pangás időszaka. A Széchényi Könyvtár a polgári forradalom, a szabadságharc és az önkényuralom korában (1848–1866)

Új vezetők a múzeum és a könyvtár élén. A gyűjtemények a polgári forradalom és a szabadságharc alatt (1848–1849)

A Nemzeti Múzeum húsz éven át betöltetlen igazgatói székét Kubinyi Ágoston (1799–1873) 1843 május elsején foglalta el. Kubinyi Nógrád-megyei földbirtokos volt, aki addig megyéjében viselt közhivatalokat. Nem volt szaktudós, de autodidakta módon foglalkozott a természettudományokkal, az archeológiával és a numizmatikával. Mint aktív közéleti ember, tudomány- és kultúraszervező tevékenységet fejtett ki. Első könyvtári intézkedései a meglazult adminisztráció megszigorítását célozták, nádori engedéllyel bevezette a múzeumban a latin helyett a magyar nyelv hivatali használatát (ez országosan csak 1844-ben vált általánossá), majd saját kérelmére három hónapra külföldi tanulmányútra indult. Csehország, Ausztria és a német birodalom 21 múzeumát és könyvtárát látogatta végig, hogy feladatát megfelelő tapasztalatok birtokában láthassa el.

Mátray Gábor (1797–1875) könyvtárórré való kinevezésekor (1846. június 26.) már kilenc éve a könyvtár szolgálatában állt mint rapidíjas. Már akkor (1837-ben) jelentékeny pálya állt mögötte. Jogvégezten került fiatal korában a Széchényi családhoz nevelőnek, s az itt eltöltött 13 év alapozta meg széleskörű műveltségét és nyelvtudását. Korán kapcsolatot talált a pesti reformkörökkel, részt vett csaknem valamennyi kulturális mozgalomban, publikált, lapot szerkesztett, ott bábáskodott a születő Nemzeti Színháznál, ő volt a Nemzeti Zene megalapítója, majd első igazgatója. Zenei tehetsége sokirányú munkásságban nyilvánult meg: dalokat és zenés darabokat szerzett, megalapozta a magyar zenetudományt. A Széchényi Könyvtárba való kerülésével kevésbé mozgalmas, de nem kevésbé nehéz feladat várt rá. Kinevezésére a Széchényi-családdal való egyetértés alapján került sor, mivel Széchényi Ferenc alapító levele értelmében a család joga volt a könyvtár örére, írnokára és egy szolgára való javaslatétel. A főhatóság csak a javasoltak közül választhatott. E jog az egész 19.

század folyamán érvényben volt, bár már az 1880-as években megkérdőjelezték, mint a feudális időkből fennmaradt és túlhaladott gyakorlatot.

Az új vezetésnek mindenekelőtt az új múzeumi épületbe való költözést és berendezkedést kellett lebonyolítania, de a rövidesen bekövetkező történelmi fordulat a nyugodt múzeumi tevékenységet hosszú időre megbénította.

A polgári átalakulásért küzdő magyarországi reformtörekvések már számos gazdasági-társadalmi eredményt hoztak, amikor 1848 tavaszán a fél Európát elborító forradalmi hullám hatására Magyarországon is felgyorsultak az események. A bécsi forradalom után két nappal, március 15-én Pesten is kitört a forradalom. Egyetlen nap alatt kivívták a sajtószabadságot, s a tömegmozgalom radikális követelése — erősítve az országgyűlés ellenzéki táborát — néhány héten belül korszakos jelentőségű történelmi fordulathoz vezettek. Az elavult feudális társadalmi-állami berendezkedés helyébe a társadalmi egyenlőségen alapuló új polgári jogrend lépett, népképviselői országgyűléssel, felelős minisztériummal. Az osztrák birodalmon belül megvalósult az ország belkormányzati önállósága.

Néhány hónap után azonban a Habsburg hatalomnak a forradalmi erőkkel szemben való megerősödése, s a Magyarország területén élő nem-magyar nemzetiségeknek a forradalom ellen való fordulása az elért eredmények védelmében fegyveres önvédelmi harcra kényszerítették a magyar nemzetet. Az ország hadszínterré vált, s mivel a harcok minden erőt lekötöttek, a kultúra háttérbe szorult.

Az események közvetlenül érintették a Nemzeti Múzeumot részben mint épületet, részben mint intézményt. A múzeum előtti hatalmas tér mindjárt az első napon, március 15-én népgyűlés színhelyéül szolgált, s ez a történelmi esemény avatta a múzeum épületét a forradalom szimbólumává. Azóta is itt ünnepli a magyar nép minden évben legnagyobb nemzeti ünnepét, március 15-ét, a kivívott szabadság napját. 1848/49 viharos napjaiban még sokszor tartottak népgyűlést a Nemzeti Múzeum előtt, majd a nemzetőrség katonai gyakorló terévé vált a tér, később császári seregek ütöttek tábort már nemcsak a téren, hanem az épület belső udvarain és a folyosókon is. Buda ostromakor osztrák katonaság lövette Pestet, egy bomba a múzeum épülete előtt robbant és valamennyi ablakát betörte. Szerencsére ekkor már az állomány legértékesebb részét az épület egy biztonságosabb részébe helyezték át. A szabadságharc leverésekor egy fogságba esett magyar honvédet végeztek ki az osztrák császári katonák a múzeum lépcsői előtt.

*gróf Illésházy István 1762–1838
Hatezer műből álló családi könyvtárát 1835-ben
a Széchényi Könyvtárnak ajándékozta*

*Jankovich Miklós 1772–1846
1836-ban megvásárolt gyűjteménye jelentős értékekkel gyarapította
a könyvtár állományát*

De generatiōe ⁊ regno scī regis Stephani primi regis hūgarorū

Doro Torū genuit Seychā ⁊ Michaele. Michae-
 el vō genuit Caluū Ladillaū ⁊ Azul. Seycha vō di-
 uino p̄monit^o oraculo: Anno dñice incarnationis non-
 gentesimo sexagesimo nono: quēadmodū in legēda
 scī Stephani regis scriptū est genuit scū Stephanū regē
 sex arotch filia gyula. At rex stephan^o plures quide genuit filios
 sed int̄ alios habuit vnū filiū noie Emericū deo amabilē ⁊ hoī-
 bus honorabilē: cui^o mēoria ī bñdictiōe ē. Sic aut̄ p̄scrū- e

Thuróczy János: Chronica Hungarorum. Augsburg 1488
 Szent István király és Szent Imre herceg a krónika pergamenre nyomtatott
 díszpéldányából. Jankovich Miklós gyűjteményéből

VENI AD TVAM PRAE
 STANTISSIMAM MA
 IESTATEM MATHIA
 HVNGARORVM POTETIS
 SIMEREX ATQVE AD TE
 BEATIX OMNI VIRTVTVM
 GENERE ORNATISSIA REGINA

*A Ransanus-korvina Jankovich Miklós gyűjteményével került a könyvtárba.
 A kép a szerzőt, Petrus Ransanus olasz humanista püspököt ábrázolja,
 amint művét átnyújtja Mátyás királynak és feleségének*

CLARISSIMO RATORIS MAGISTRI GEORGI TRAPEZONCI CRETENSIS RHETORICOS LIBROS SVSEX ORDIVM VM MIHI IN MENTEM VENIAT QVANTA ORATORIAE FACVLTATIS TVM VTI TAS TVM DIGNITAS SIT NO P @ SV NOVE HEMER DO

lere q in his nris temporib; nulla fore bonaru aruū tam abiecta atq; contra habeatur
 am et si non aī liberaliu aruū ut geometria ut arithmetica et que huius generis
 sūt oīno ab ista cōmunitate ne non multū sal ad hūanitatē p̄mari dicā. ne simus
 et in vplis tanta passū tactura orantū in hac hūanitate aruū p̄ciosa magis
 q; necessaria. Nam in illis qdē ita integra subitū simore scriptorū opa usq; ad p̄s
 extant ut nihil ei desit qui proficere in eis desideret. nisi studiū ac diligētia. In
 hac ū dicendi copia q̄topiūres scriptore elegantissimi libri a maiorib; nris tā Latī
 nis q; grecis reliqui sunt. tantop̄māioris uel potius nulli his p̄itis temporib; nris
 reperuntur. Quod siue negligentia oīum siue eorū q; docent. qui q; orationibus
 copia p̄bitur. ḡnāntia quādā aut p̄idia sc̄m sit. unusquisq; per seip̄s consideret.
 go id postumo nisi berolimi alani akouū q; huiuscemodi libror. nescio an satis uel
 transibere al. nris qui docent cōdā eēt posteritas. aut loco harū nugaru. bonorum
 auctorū opa inueniuntur. aut salte auctores nōn imbuti his delationib; nu.
 amos ad hūanitatē doctrinā facilius applicarēt. q; nihil unq; unius. nihil dignius
 hūis p̄r homi q; oroni q; tributi est. Nam philosophia qdē qua omnes liberales ar
 tu continent. si dicendi facultate puata sit. omne orationē ḡnāntē infringit atque
 cōm. dit. roni q; ingenui suū aspirate imbibit nuntia. Qd si orū murū et tūm
 in cōm. oīū arbitriū. carere enī oī hūanitate p̄fecto uidet. qd si q; p̄t. certe et
 male loq; id ūo sumo in cōmodo hūanitatē q; puationē p̄mū ē. Quare posse te
 pombi loci p̄sonis causis reb; ornate distīcte copiose atq; prudenter et ratione et rōmo
 q; q; huius aruū officiu est. nō parie felicitatis exist. maorem. Quāntū ūo ho
 nō dignitatē in eos qui copia dicendi adepti sūt cōstat. que enolūmēta q;
 cōmoda hōi. eloquentia consequit. nemo facile poterit explicare. Nam & patriam
 fundat. leg. et iustit. cōsilijs sententijs q; suis amplificare dēbitū poterit et am
 p̄sidio et oīū ornamento sūt ē. Preterea inuicem timore. hostib; terrore incur.
 Quāntū ad orū nris cū clarissimis oratore ab arhemētib; peteret. ut facilius de ū

A Trapezuntius-korvina, Georgius Trapezuntius humanista Rhetorica-ja Abdul Aziz török szultán ajándéka 1869-ben

Constitutiones incliti regni ungarie

Constitutiones Incliti Regni Hungariae. Lipcse 1490
Mátyás király törvénykönyvének kiadásából a címoldal.
A könyvtár 1873-ban vásárolta egy berlini antikváriustól

Új Testamentum magyar nyelven.

Fordította: Sylvester János

Sárvár-Újsziget, 1541, Nádasdy-Sylvester nyomda

A Magyarországon nyomtatott első magyar nyelvű könyv

teuverteut uala. Ez meg holt gyerme
ket szi kij zent margijt azzonnak erde
me miya fel tamadot uala. nyluan
meg mutatnak obudaj prepostnak
es mynd az captolonnak. es az tipte
lenden atijaknak es uraknak vacij
pijspeknek. es varadij pijspeknek. es
zent bernald zerzetijnek apagyjanak.
es az papa tenuetijnek. Eje tudato
zast teunek zent margijt azzonnak
zentsegeruel. Azert ezet lexnek tanonj
ez meg holt gyermeketnek fel tama
dasarol.

Ez felhol meg mondot gyermeket
nek fel tamadasarol valo choda
tetele zent margijt azzonnak. meg
vagyjon faraguan az zent margijt
azzonnak koporsojan. Eje faragta
nak feijer maruan keubeul.

Es meg kezdejik maas pelda es meg
nemelij halotnak fel tamasztasarol.

Uala egy ember pesten. es ennek
uala egyetlen egy fija. Mijtoron

1848 nyarának reményt keltő napjaiban Kubinyi igazgató emlékirattal fordult a újonnan összeült népképviselői országgyűléshez. Hangsúlyozva a Nemzeti Múzeum történelmi jelentőségét, képet adott a gyűjtemények állapotáról és őszintén feltárta az intézet kétségbeejtő anyagi helyzetét. Az új palota építési költségeinek túllépése következtében a felvett hitelek kamattörlesztése az évi jövedelem felét felémészti, ugyanakkor még nagyrészt hiányzik az épület berendezése, a személyzet elégtelen a felgyűlt anyag kezelésére, s a gyarapításra, az épület még fennálló hiányainak pótlására semmi forrás nem áll rendelkezésre. Kulturális-tudományos programnak is beillő részletességgel állította össze a legsürgősebb teendőket, kérve a megvalósításukhoz szükséges pénzügyi fedezetet. A hamarosan bekövetkező hadi események azonban illuzórikussá tették minden erőfeszítést. Az országgyűlés egyetlen, a könyvtárat is érintő intézkedése az új sajtótörvény volt (1848. XVIII. törvénycikk), melynek 40. paragrafusa biztosította a kötelezpéldányt a Széchényi Könyvtárnak. A törvény részletes végrehajtási utasítása csak 1849 nyarán jelent meg (Közlöny, 1849. június 22.), de gyakorlati jelentősége ennek már nem volt. A főváros és az ország többi része között a kapcsolat megszakadt, a nyomdák alig működtek, ami a könyvtárba mégis eljutott, nagyrészt falragasz, röplap, s más egyéb alkalmi nyomtatvány volt.

Mikor az ország hadszíntérré vált, s maga a főváros is többször cserélt gazdát, a múzeumi tisztviselők legfőbb gondja a gyűjtemények biztonságos őrzése volt. Sikerült is a gyűjteményeket megóvni, bár az épületet többször is fenyegette a lefoglalás és a kórházzá való átalakítás veszélye. Az intézmény 1848 szeptemberétől zárva tartotta kapuit másfél éven át. A múzeum főhatósága többször is változott, az épületen hol a nemzeti, hol a fekete-sárga császári lobogó lengett. A múzeum személyzetének kétszer is politikai igazoló bizottság, illetve Hadi törvényszék elé kellett állnia, ennek lett következménye Kubinyi igazgató lemondatása a nemzeti kormány részéről. Egy feljelentés nyomán hozták ezt az elhamarkodott döntést, de ennek volt köszönhető, hogy az osztrák hatóságok az alapvetően nemzeti érzelmű Kubinyit később visszahelyezték igazgatói székébe.

A könyvtár az új főhatóság és a rendezetlen állomány kettős szorításában

A szabadságharc leverése Magyarország számára az önállóság teljes elvesztését jelentette: polgári alkotmányát felfüggesztették, megszűntek a vármegyék helyi önkormányzatai, az országot beolvasztották az osztrák birodalomba. A nemzeti közigazgatási intézmények helyébe előbb katonai diktatúra lépett, majd osztrák tisztviselői karral megszervezett, az ügyeket német nyelven intéző császári hivatali szervezet. A múzeum főhatósága az újra visszaállított, Bécsnek közvetlenül alárendelt budai Helytartóság lett. 1860-tól lazult a politikai elnyomás: a birodalmi abszolutizmus és centralizmus helyébe újra magyar nyelvű, de feudális rendszerű kormányzatot vezettek be. A nemzetet azonban ez már nem elégítette ki: az 1848-as polgári alkotmány visszaállítását követelték. Hosszú alkudozások, rövid időre újra visszaállított abszolutizmus vezetett el végül is az osztrák császárság és a magyar nemzet kiegyezéséhez 1867-ben, melynek eredménye az Osztrák-Magyar Monarchia létrehozása lett. E két évtized ellentmondásai közé tartozott, hogy a rendszer a polgárosodás folyamatának csak politikai kiteljesedését gátolta, a gazdasági-társadalmi szerkezetváltás tovább folytatódott, a reformkorban elindított fejlődést már nem lehetett megállítani.

Az önkényuralom alatt a Nemzeti Múzeumot nem tették császári intézménnyé, meghagyták közalapítványi jogállásában, ennek következtében azonban pénzügyi ellátása nem volt rendszeres. A Múzeumi Alap zilált anyagi helyzetét alkalmi állami segélyekkel az 1850-es évek végére sikerült egyensúlyba hozni, amihez Ferenc József császár kétszeri személyes látogatása és adománya is hozzájárult. (1852-ben 80000 és 1857-ben 50000 forint, bár ez utóbbi összeget csak nyolc év után folyósították.) Mindez azonban csak az intézmény pusztá létének fenntartására volt elegendő, gyarapításra, fejlesztésre már nem jutott.

A Széchényi Könyvtár állománya teljesen rendezetlen, összekevert állapotban került a múzeum új épületébe. Mátray Gábornak egyetlen szolgálta segítségével kellett a mintegy 120–130 ezer kötetre becsült állományt szétválogatnia, rendszereznie. A könyvtár ekkor még különböző nagy magángyűjtemények konglomerátuma volt: Széchényi Ferenc két gyűjteménye, a hungarika könyvtár és a külföldi anyagot tartalmazó soproni téka, az úgynevezett segéd-könyvtár, az Illésházy-, a Jankovich- és a Horvát-könyvtár, valamint kéziratok, oklevelek, térképek, metszetek, melyek az említett nagy gyűjtemény-

együttesekhez tartoztak. Ehhez járult a kötelezpéldányok ha nehezen is, de mégiscsak szaporodó állománya és az a kevés vásárlás, amit Széchényi Lajos alapítványa 1827 óta lehetővé tett. Mátray Gábor könyvtárrendezési elgondolása az volt, hogy a különböző fondokat (állagokat) együtt tartja, kivéve a kéziratokat, melyekből egységes kéziratár kialakítását tervezte. Elhatározása széleskörű tájékozódás eredménye volt: még 1848 előtt meghozatta a bécsi udvari könyvtár, a Hofbibliothek, a prágai egyetemi könyvtár és a müncheni bajor királyi könyvtár felállítási és katalogizálási rendjének szabályzatát. Ez utóbbit magyarrá is fordította. Végül a bécsi udvari könyvtár folyószámos rendszere mellett döntött, mivel ez adott lehetőséget az egymáshoz tartozó gyűjtemények együtt-tartására. A szakcsoportok szerint osztályozó müncheni rendszert csak a Széchényi-féle hungarika könyvtárnál alkalmazta, s eszerint állította fel az egyetlen bepolcozott könyvtár-teremben. A könyvek még itt is két-három sorosan álltak a polcokon, a többi raktári terem nem volt bebútorozva, a könyvek a földön álltak. A könyvtári termekben sem fűtés, sem világítás nem volt. Az eredetileg tervezett, akkor igen modernnek számító légfűtést anyagi okokból nem valósították meg, a földszinten a tisztviselők szolgálati lakásait cserépkályhákkal fűtötték. Ugyanitt gyertyákkal világítottak, az épület külső négy sarkán és a folyosók néhány pontján olaj-lámpák égtek. A gázlámpák csak 1862-ben gyúltak ki a Múzeumban.

Mátray Gábor 1850-ben a feldolgozó munkát a kéziratokkal kezdte, mivel ezekre volt legsürgetőbb a kutatói igény. A nyelvek — latin, német, magyar — szerint szétválogatott anyagot nagyságrendben felállítva, sorszámmal ellátva kezdte katalogizálni. Megfeszített munkatempóban dolgozott, egyedül birkózva a roppant feladattal. A felettes hatóság azonban — a budai Helytartósági Osztály — elégedetlen volt a munka ütemével és 1854-ben vizsgáló bizottságot küldött a könyvtárba. A bizottság szakértő tagja Ernst Birk (1810–1891), a bécsi Hofbibliothek könyvtárnoka, későbbi igazgatója volt. Birk a rendezési elvül választott bécsi folyószámos rendszert jóváhagyva elrendelte, hogy a kéziratokkal párhuzamosan a könyvek feldolgozását is kezdjék el és kitzte a határidőket: a kéziratokra további egy év, a könyvekre három év. Ezt az adott feltételekkel lehetetlen volt teljesíteni, mivel újabb létszámot nem adtak, csupán másodnaponként az igazgatósági írkokot kapta segítségül Mátray. A kötelező negyedévi jelentésekben Mátray hiába kérte újra és újra a megfelelő feltételek biztosítását — a könyvtári termék bebútorozását, a létszám emelését, pénzt a köttetés-

re — a hatóságoknál nem talált meghallgatásra. Pedig a könyvtár személyzeti ellátottsága a kor viszonyaihoz képest is elképesztően alacsony volt. Az 1840-es években a kb. hasonló nagyságrendű prágai Egyetemi Könyvtárban hét fő dolgozott (1 őr, 3 írnok, 2 könyvtári szolgál, 1 fűtő), míg a bécsi Hofbibliothek közel ötszázezres állományával átlag 12–14 fő foglalkozott. 1856-ban a könyvtárat a magyar közvélemény részéről is támadás érte: a Vasárnapi Újság cikke érthetetlennek találta, hogy a múzeumi palotába való költözés után 10 évvel a könyvtár még mindig hozzáférhetetlen az olvasóknak. Kubinyi igazgató csak három évvel később szánta el magát arra, hogy a Pesti Naplóban a nyilvánosság előtt tegyen szemrehányást mind a hatóságoknak, mind a magyar társadalomnak, hogy súlyos gondjaival magára hagyták a nemzeti intézményt. (1859. január 22–23.) 1860-ban végre betöltötték az 1821(!) óta üresen álló segédőri állást a jogászi végzettségű Barna Ferdinánddal (1825–1895), ettől kezdve már ketten foglalkozhattak az anyag feldolgozásával.

1862-ben királyi biztos vezetésével újabb bizottság vizsgálta felül a Nemzeti Múzeumot. A könyvtár teljesítményét ezúttal sem találták megfelelőnek és ezért magát Kubinyit tették felelőssé. A bécsi kancellária viszont a bizottsági jelentéssel is elégedetlen volt és újabb bizottság kiküldésére adott utasítást. Ez volt a nevezetes Andrássy-bizottság, gróf Andrássy György elnökletével, s tagjai olyan kiváló szaktudósok voltak, mint Eötvös József, Szalay László, Rómer Flóris. Álláspontjuk szerint az intézmény nem felelt meg rendeltetésének és a kor igényeinek, de feladatuknak nem az elmarasztalást, hanem a hiányosságok felszámolását tekintették. 1863 márciusában beadott jelentésük alapos helyzetelemzést és nagyvonalú fejlesztési javaslatokat tartalmazott. Mátray Gábor elismerésben és köszönetben részesült, amiért egymaga feldolgozta a 13000 kötetes kéziratállományt és 60000 kötet könyvet. Az Állami Számvevőség szűkmarkúságán azonban elbuktak a szép tervek, az igényeket le kellett szállítani, s az 1865-ben meghozott uralkodói döntés már csak egy minimális programot tartalmazott. Ennek eredményeképpen egyszeri segéllyel sikerült a legszükségesebb épülettatarozást elvégezni, a rendszeres évi segílyt a Magyar Nemzeti Múzeum részére 7350 forintról 12000 forintra emelni, a könyvtár számára az olvasótermet berendezni és működtetéséhez a személyzetet biztosítani. (Egy második segédőr, egy írnok és egy szolgál.) Szóba került Kubinyi nyugdíjazása is, de ez utóbb lekerült a napirendről.

A korszak kevés pozitívuma között kell számon tartanunk a Múzeum 1859-es szervezeti és működési szabályzatát, mely az intézet első, hivatalosan jóváhagyott és életbe léptetett szabályzata volt. Itt szerepel az, hogy a múzeumot az igazgató vezeti az egyes osztályok élén álló örök (vezetők) kollégiumának meghallgatásával. Ez lényegében a már érvényben lévő gyakorlat kodifikálása volt, s később is ez a demokratikus vezetési stílus volt jellemző nemcsak a múzeumra, hanem a könyvtárra is.

A létszámhiányon kívül a korszakot még két nagy probléma kísérte végig: a kötetés megoldatlansága és a berendezés hiánya. A könyvtárban gyakorlatilag nem folyt kötetés: négy évtizeden át halmozódott fel a nagyrészt kötelespéldányból származó kötetlen anyag. (Könyvek, folyóiratok, hírlapok.) Csak 1858-tól biztosított egy mecénás, gróf Karátsanyi Guidó bánáti földbirtokos alapítványa e célra évi 100 forintot. 1863-tól részesült a könyvtár évi 1000 forint kötetési segélyben az állam részéről.

A hatvanas években a könyvtár 14 helyiségéből még mindig nyolc volt teljesen berendezés nélkül. 1859–60-ban Bohusné Szögyén Antónia vezetésével egy hölgybizottság társadalmi akciót indított, s az országos gyűjtés 25000 forintot eredményezett. Ebből az összegből 1865-re elkészült a könyvtár díszterme, s egy könyvraktári terem berendezése. Az alapítóról elnevezett díszterembe kerültek a magyar nyelvű kéziratok, a másik terembe az ősnymtatványok és a külföldi könyvritkaságok. A díszterem Széchényi-terem néven ma is eredeti állapotában van, s egyike a Nemzeti Múzeum legszebb termeinek.

Pénzgyűjtő akciókat Kubinyi igazgató is sikeresen szervezett: kiállítások, hangversenyek céljára bérbe adta a múzeum helyiségeit, s az így befolyt pénzből az épület környékét parkosította. A 150 éves múzeum-kert a belváros szívében ma is a pihenés és a felüdülés helye.

A korszak végére lényegében kialakulóban volt a könyvtár új gyűjteményi szervezete: a hungarika-könyvtár, a segéd-könyvtár, a kéziratok és az oklevelek gyűjteménye. Teljesen feldolgozva csak a Széchényi-féle hungarika-könyvtár volt, betűrendes cédulakatalógussal és a szakcsoportok szerinti helyrajzi naplóval. A segédkönyvtár katalogizálva volt, de hiányzott a helyrajzi naplója. Fel volt dolgozva a kéziratok és az oklevelek egy része. A könyvtár nagyobb hányada azonban — mintegy 60–70000 könyv és több tízezernyi egyéb dokumentum — még feltárára várt.

Gyarapodás és használat

Az új közigazgatási rendszerben a Széchényi Könyvtár kötelezpéldány joga bizonytalanná vált. Az 1852. évi általános sajtórendtartás a kötelezpéldány joggal a pesti Egyetemi Könyvtárat ruházta fel, létalapjától fosztva meg ezzel a nemzeti intézményt. Kubinyinak ismételt felszólalásaival csak annyit sikerült elérnie, hogy 1854-től a Széchényi Könyvtárat a rendőri hatóságokhoz beszolgáltató cenzúra-példányok, az úgynevezett próba-nyomtatványok átadásával kárpótolták. Ezek azonban rendszertelenül és igen hiányosan érkeztek. A történelmi Magyarországtól közigazgatásilag elválasztott területekről (Erdély, Horvátország, a Délvidék egy része) semmi sem jött. Mindez akkor történt, amikor a kibontakozó polgári tudomány, irodalom és hírszolgáltatás egyre több, egyre igényesebb nyomdaterméket hozott létre. Megnövekedett a nyomdák száma is: az ötvenes években Pest-Budán már átlag tíz, a hatvanas években több mint húsz nyomda működött. A mintegy félszáz vidéki nyomda kevés kivétellel (Pozsony, Nagyvárad, Debrecen) csak alkalmi nyomtatványokat adott ki, az irodalmi értéket képviselő anyag csaknem kizárólag a fővárosból származott. Egyes hazai nyomdák részben a szokásjog, részben hazafias buzgalmuk indíttatására alkalmanként továbbra is küldtek nyomdatermékeikből a Széchényi Könyvtárnak. A korszak hazai irodalmi termékének zöme azonban nem került be ekkor a könyvtárba, meglétük későbbi hiánypótlási akciók eredménye.

Vásárlásokra továbbra is két forrásból: a Múzeumi Alapból és a Széchényi Lajos-féle alapítvány évi 400 (1858-tól 420) forint kamatából volt lehetőség. Az Alap terhére Jankovich Miklós második gyűjteményéből sikerült régi és értékes dokumentumokat 8000 forintért beszerezni. Külföldről főleg segédkönyveket vettek (például a Krünitz-féle *Ökonomische Encyclopedie*-t, mely ekkor már a 238. köteténél tartott, a 12 kötetes *Staatslexikon*-t stb.). A Széchényi-alapból csak hazai és külföldi hungarikumokat lehetett vásárolni. A szűkös keretből Mátray Gábor részben magánosoktól, részben könyvkereskedőktől vásárolt. Ez utóbbiak közül egyesek — például Magyar Mihály könyvkereskedő — már figyeltek a nemzeti könyvtár hungarika-szemponitú igényeire, s mind kül-, mind belföldi figyelőszolgálattal és ajánlataikkal támogatták a könyvtár beszerző munkáját. E forrásokból Mátray nemcsak könyveket, hanem kéziratokat, térképeket, metszeteket is vásárolt. A korszak vételből származó gyarapodása nem haladta meg a 3000 tételt. Ez az adat különösen akkor kirí-

vó, ha figyelembe vesszük, hogy a bécsi Hofbibliothek a 60-as évek elején évi 19000 forintot költhetett vásárlásra.

Mennyiségileg is, minőségileg is figyelemreméltó az ajándékozásból származó gyarapodás. Ekkor kerültek a könyvtárba végrendeleti úton Batsányi János (1763–1845) költő 1121 kötetes, Kölcsey Ferencnek, a Himnusz költőjének (1790–1838) 1158 kötetes magánkönyvtára, egy 2000 kötetes felvilágosodás-kori középnyemesi könyvtár, Engel János Keresztély (1770–1814) történész levelezése. Az előző korszakok főúri, főpapi adományozóinak száma lecsökkent (kivétel gróf Sándor Móric közel 2000 kötetes magánkönyvtára) és előtérbe kerültek az értelmiségiek, polgárok, vidéki középbirtokos nemesek. Az értelmiség főleg saját műveit küldte el tiszteletpéldányként: Ebben már szerepet játszik a szerzői öntudat, mely fontosnak tartotta, hogy műveik jelen legyenek a nemzeti könyvtárban. A többieket inkább a hazafias érzület, a nemzeti gyűjtemény gazdagításának vágya vezérelte. Előkerültek a régi családi oklevelek, aktuális információt már nem tartalmazó régi könyvek, s megajándékozták vele a Széchényi Könyvtárat. A régiségek ekkorra már elvesztették használati értéküket, de még nem, vagy csak alig alakult ki piaci értékük. Olyan dokumentumokhoz jutott így a könyvtár, amilyenekért 1867 után, a kapitalizálódás korában már súlyos pénzeket kellett fizetnie. Az adományozók között már saját kiadványaikat elküldő tudományos intézmények és testületek is voltak. Akadt közöttük külföldi is, természetesen főleg osztrák intézmények, de ekkor vált rendszeres küldővé például a washingtoni Smithsonian Institution is. Ez már a könyvtár nemzetközi ismertségének jele, s az amerikai magyar emigrációs köröknek köszönhető.

A Széchényi Könyvtár állománya gyakorlatilag 1838 óta volt hozzáférhetetlen a nagyközönség számára. A rendezetlen anyagból való kiszolgálást Mátray Gábor a múzeumba való költözés után sem tartotta lehetségesnek. A tudósok, akadémiai tagok erélyes fellépésére azonban az osztrák hatóságok elrendelték, hogy a könyvtár 1857-től köteles fogadni a kutatók egy meghatározott körét, sőt számukra a kölcsönzést is biztosítani kell. Az engedély csak akadémiai tagokra, egyetemi tanárookra és ismert nevű tudósokra, művészekre vonatkozott. Ez a kutatói kör mintegy 100–150 főre terjedt ki, számukra a könyvtárőr szobájában biztosítottak helyet. Egy 1860-as adat szerint a naponta helyben használt könyvtári egységek száma átlagosan 16 volt, s az olvasóterem 1866-os megnyitásáig évente mintegy 50 személy kölcsönzött ki 100 könyvet, illetve kéziratot. A kölcsönzési időt — a

szabályok ellenére — meglehetősen liberálisan kezelték. Az olvasóterem megnyitását a közvélemény kényszerítette ki: a nemzeti könyvtár használatát ekkor már az egyetemi hallgatók és a művelt nagyközönség is igényelte. A 80 személyes olvasóterem 1866. június 4-én nyílt meg, s már kezdetben számottevő forgalma volt. Az első hónapokban átlag 400 fő kereste fel a könyvtárat és 1000 dokumentumot használt. Az olvasóterem megnyitásával egyidejűleg új olvasótermi szabályzatot léptettek életbe, mely az Egyetemi Könyvtár és az Akadémiai Könyvtár hasonló szabályzatainak mintájára készült. (Ruhatár kötelező használata, térítvényes könyvkiadó rendszer stb.) Az olvasóterem csak a délelőtti órákban volt nyitva, 9–14 óra között és kizárólag a tudományos és tanulmányi célú olvasást szolgálta.

**AZ ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR
A POLGÁRI FEJLŐDÉS
ÉS A KAPITALIZÁLÓDÁS KORSZAKÁBAN
(1867–1918)**

Megújulás és kiteljesedés: a könyvtár újjászervezése (1867–1900)

A könyvtár újjászervezése

Vezetőváltás a könyvtárban és a múzeumban (1867–1879)

Az Osztrák–Magyar Monarchia létrejötte 1867-ben lényegében a Habsburg Birodalomnak dualista szerkezetű alkotmányos monarchiává való átalakítását jelentette. Ennek a kettős államszövetségnek egyik tagja Magyarország volt, a másik Ausztria és fennhatósága alatt a birodalom többi része: a csehek, lengyelek, délszlávok által lakott területek. Magyarországon visszaállították az alkotmányos rendet, az ország irányítását a parlamentnek felelős minisztériumok vették át. Ausztriával a közös uralkodó személye, valamint a közös külügy és hadügy kötötte össze Magyarországot.

E politikai keretek lehetővé tették a polgárosodás folyamatának kibontakozását, s egy nagyarányú gazdasági fejlődés megindulását. Magyarország a kapitalizálódás útjára lépett, s a századfordulóra elmaradt agrárországból gyorsan fejlődő agrár-ipari országgá vált. A fejlődésből nem maradt ki a kulturális szféra sem: az oktatás, a tudomány és a művészetek terén új intézmények alakultak, jelentősen emelkedett az általános műveltségi színvonal. Viharos tempójú volt az urbanizáció folyamata, különösen a fővárosban. Budapest a közép-európai térség meghatározó jelentőségű gazdasági-kulturális központja lett. Az országnak néhány évtized alatt sikerült az európai átlag-színvonalhoz való felzárkózás.

A Széchényi Könyvtár új főhatósága a Vallás- és közoktatásügyi minisztérium lett. Az első kultuszminiszter Eötvös József (1813–1871), a 48-as reformnemzedék tagja volt, nagyformátumú államférfi, egy személyben tudós, politikus és regényíró. A polgári liberális elveknek megfelelően Eötvös állami feladatnak tekintette a művelődési esélyegyenlőség megteremtését, mely széles tömegeknek nyit utat a politikai demokrácia felé, s egyben kulcsa az egész nemzet felemelkedésének. Tevékenységének középpontjában a közoktatás intézményrendszere állt, szoros kapcsolatba hozva ezt a közművelődés intézményeivel. A Nemzeti Múzeumra, ezen belül is a könyvtárra

különös figyelmet fordított. Első lépésként az addig alapítványi jellegű intézményt az állami költségvetésbe való szerves beillesztéssel valóságosan is állami intézménnyé tette, rendszeres évi dotációt biztosítva számára. Második lépésként elindította és személyesen felügyelte a könyvtár újjászervezését.

A Széchényi Könyvtár állományának jelentős része, mintegy 60–70000 kötet és sok tízezer egyéb dokumentum ekkor még feldolgozatlan volt. Eötvös József utasítására az addigi feldolgozó rendszert félretéve, az állományfeltárást teljesen új alapokra helyezték, átvéve a müncheni bajor királyi könyvtár (Bayerische Hof- und Staatsbibliothek) katalogizálási és raktározási rendszerét. E nagyarányú munkához a miniszter biztosította a szükséges pénzügyi és személyi feltételeket. (E célra a könyvtár hatalmas összeget, 57900 forintot kapott.)

Az új rendszer összhangban állt a nyugat-európai könyvtárak akkoriban korszerűnek ítélt könyvtárrendezési elveivel. Ennek értelmében a tudományosan meghatározott szakcsoportokba sorolt könyvek a raktárakban is e szakcsoportok szerint voltak felállítva, az egyes szakokon belül méret szerint, azon belül betűrendben. Az új gyarapodást közbeékelve, a neki megfelelő szakba és betűrendbe helyezték el. A raktári elrendezést pontosan tükrözték a helyrajzi naplók, az úgynevezett szakrepertóriumok. Egy meghatározott mű meglétét és raktári visszakeresését az egyedi raktári jelzetet is feltüntető betűrendes cédulakatalógus biztosította. Ennek címleírásai a kor legszigorúbb követelményeit is kielégítő szabályok szerint készültek, a ma szokásosnál nagyobb méretű, különálló lapokra, melyeket könyvhöz hasonló tokokban helyeztek el.

A müncheni rendszernek megfelelően a Széchényi Könyvtár teljes könyvállományát tizenkét főosztályba és száztizenegy szakba sorolták, némileg egyszerűsítve és magyar viszonyokra alkalmazva az eredeti szakrendszert. A legfontosabb eltérést az úgynevezett Hungarika szakok létrehozása jelentette.

Az 1810-es években Münchenben kidolgozott szakrendszer mind beosztásában, mind a főosztályok elnevezésében hasonlított a régebbi korok tudományfelosztási rendszereire, de azoknál gyakorlatiasabb jellegű volt. Kidolgozói nem szigorú tudományfelosztási alapelveket kívántak érvényesíteni, inkább arra törekedtek, hogy a rendszer hűen tükrözze a tudomány korabeli fejlettségét, s annak művekben megjelenő formáit. A tizenkét főosztályhoz tartozó szakok sokasága bizonyítja, hogy már akkor sem volt könnyű a legkülönbözőbb tárgykörű

műveket egymással összefüggésbe hozni, s azonos szakba, majd főosztályba besorolni. E szakrendszerrel való bővebb megismerkedés tudománytörténetileg sem érdektelen, de a Széchényi Könyvtár története szempontjából különösen fontos, hiszen több mint hatvan éven át — egészen 1936-ig, a tizedes osztályozási rendszer bevezetéséig — e rendszer szolgált rendező elvként a raktárakban, s adott tárgyi eligazítást a könyvtár állományában.

A szakrendszer főosztályait római számmal és latin elnevezéssel jelölték, s az alábbi tárgykörű műveket foglalták magukban: I. Encyclopaedia. Általános jellegű és vegyes tartalmú művek, valamint tudománytörténet és tudományos intézmények története. II. Philologia. Nyelvtudomány. Görög, római és keleti klasszikus irodalom. III. Historia. Történettudomány, földrajz, térképészet, életrajzok. E főosztály alszakjai közé kerültek az újonnan létesített Hungarica szakok. IV. Mathematica. Matematikán és geometrián kívül még csillagászat, geodézia, optika, statikai és dinamikai gépek. Építészet. V. Physica. Fizikán kívül még kémia, a teljes természetrajz (növény-, állat- és ásványtan), mezőgazdaság, ipar, bányászat, kereskedelem. VI. Anthropologia. Antropológián kívül még néprajz, pedagógia, sport, játék, a civil szervezetek. VII. Philosophia. Filozófián kívül még pszichológia, etika. VIII. Aesthetica. Esztétika, szépirodalom, képzőművészet, színművészet, zene. IX. Politica. Politika, közgazdaság, szociológia, közrendészet, hadügy. X. Medicina. Orvostudomány, gyógyszerészet, állatorvoslás. XI. Jurisprudentia. Jogtudomány. XII. Theologia. Vallás.

Már e rövid felsorolásból is világos, hogy ha ez a szakrendszer magyarországi bevezetésekor még meg is felelt a gyakorlat követelményeinek, milyen nehézségeket támasztott később a tudomány fejlődése és differenciálódása, a megjelenő művek sokasága és sokfélesége. A rendszer mégis fennmaradt, s többé-kevésbé működőképes volt csaknem a 20. század közepéig, jóllehet már a század elején jogosan minősítették elavultnak.

Az újonnan alkotott Hungarica szakok a Historia főosztály alszakjai lettek (zárójelben a szakjelzetként szolgáló rövidítés): Hungaria historica (Hung.h.) magyar történelem, Hungaria ecclesiastica (Hung.e.) magyar egyháztörténet, Hungaria litteraria (Hung.l.) magyar irodalomtörténet, Hungaria juridica (Hung.j.) magyar jog. E négyhez később még egy ötödiket csatoltak: Hungaricae orationes funebres (Hung.o.f.) magyarországi gyászbeszéd.

A magyar szépirodalmi művek az Aesthetica főosztálya egyik alszakjába kerültek: Poetae et oratores hungarici (P.O.Hung.) magyar költők és szónokok, míg a magyar nyelvészet a Philologia főosztályában kapott egy alszakot: Linguae hung. et affines (L.hung.) magyar és rokon népek nyelvészete. A későbbiekben a szakrendszer egészében még kisebb változtatásokat végrehajtottak, például a szakok száma száztizenegyről százhúszra emelkedett, de ez a rendszer lényegét nem érintette.

A rendezés eredményeképpen a könyvtárhasználó a betűrendes cédulakatalógusból egy adott mű meglétéről, míg a kötetes szakrepertóriumokat lapozgatva az egyes szakterületekből rendelkezésre álló könyvekről tájékozódhatott. A rendezési munkálatokkal egyidejűleg megújult a belső berendezés is: a könyvtár négy nagy termét rendezték be karzatos szekrényekkel.

A munkát miniszteri biztos felügyelte és Barna Ferdinánd irányította, tíz rapidíjast alkalmazva. Barna Ferdinánd (1825–1895) ekkor már nyolcadik éve dolgozott a könyvtárban, s Mátray Gábor mellett kiváló könyvtári szakemberré képezte ki magát. Elismert tudósa volt a finnugor nyelvészetnek, s levelező tagja a Magyar Tudományos Akadémiának. A könyvtárrendezés nagy munkáját 1875-re sikerült befejezni. Ennek eredményeként a Széchényi-féle törzsanyagból és a sok, kisebb-nagyobb, rendezetlen gyűjteményből egységes állományú, szakszerűen feltárt és használható könyvtár lett. Tulajdonképpen csak ettől az időponttól kezdve kapcsolódhatott be a nemzet könyvtára a hazai tudományos élet vérkeringésébe, csak ekkor válhatott — olvasói, kutatói és a könyvtár saját munkatársai révén — a nemzeti tudományok központi szellemi műhelyévé.

Az új könyvtári rendnek voltak negatívumai is. A történetileg kialakult gyűjtemények egyes darabjai szakok szerint szétszóródtak, s ezzel az egyes gyűjteményeknek provenientia (származási) elv szerinti együtt-tartása meghiúsult. A hagyománytisztelő Mátray Gábor ezt szerette volna elkerülni — egy gyűjteményenként újrakezdődő folyószámos raktári rendszerrel és külön szakkatalógus készítésével lett volna is erre mód —, de elgondolását korszerűtlennek ítélve, őt a rendezési munkálatoknál mellőzték. A kor könyvtári mintaképe az állományában egységes, szakok szerint rendezett könyvtár volt, s csak a század végére vált általánossá a felismerés, hogy a szak szerinti tájékozódást nem a könyvek raktári rendjében, hanem a katalógusban kell biztosítani. A szakrendi felállítás ugyanakkor rendkívül helyigényes volt, s együtt járt a könyvek állandó mozgatásával. Az új gyarapodás

közbeiktatása a raktári jelzeteket tette egyre bonyolultabbá, a rendszer így nehézkessé vált. Egyes korabeli bírálatok szerint az egyetemes gyűjtőkörű könyvtárra kidolgozott müncheni szakrendszer nem is volt alkalmas egy speciálisan hungarika szempontú gyűjtemény rendezésére. Mindennek ellenére a könyvtárrendezési reformot a fejlődés megkerülhetetlen lépcsőfokának tekinthetjük, melyet mintaszerű pontossággal és gyorsasággal hajtottak végre. Bár terveztek cédula formájú szakkatalógust is, idő és személyzet hiányában ez nem készült el, s hosszú évtizedekre a nehézkesen használható, kötet formájú szakrepertóriumokkal kellett beérni.

Eötvös József eredeti elképzelése egy nagy, minden tudományszakot átfogó, egyetemes gyűjtőkörű könyvtár létrehozása volt, s ennek érdekében felmerült a három nagy budapesti könyvtár összevonása is. (A Széchényi, az Egyetemi és az Akadémiai könyvtáraké.) Hamarosan világossá vált, hogy ez nem vihető keresztül, s a könyvtárak eltérő rendeltetése miatt nem is volna célszerű. Így a három könyvtár külön-külön való fejlesztése mellett döntöttek, azzal a feltétellel, hogy a könyvtárak együttműködése és gyarapítási politikájuk összehangolása révén együttesen biztosítsanak az olvasók és kutatók részére egy minden szakterületet átfogó országos gyűjteményt. Hasonló eredményre jutott az Eötvös halála után, 1872-ben létrehozott miniszteri bizottság is.

A művelődéspolitikai irányításban az 1867-tel kezdődő korszak határozott szigorodást jelentett: az Eötvös által vezetett minisztérium magasabb szintű követelményrendszert támasztott és gyakrabban ellenőrzött. A régi, patriarchális időknek a Múzeumban is vége szakadt: a Kubinyi Ágoston helyére 1869-ben kinevezett új igazgató, Pulszky Ferenc (1814–1897) a szakszerűséget, a tudományos színvonalat és egy szélesebb körű európai horizontot képviselt. A reformkori nagy nemzedék egyik utolsó tagja, a sokoldalúan képzett politikus és tudós régész vezetése alatt vált a Nemzeti Múzeum — s vele a könyvtár is — európai színvonalú intézménnyé.

Az a tény, hogy a Széchényi Könyvtár 1808-tól a Magyar Nemzeti Múzeum keretébe tartozott, két, részben egymással ellentétes hatást gyakorolt a könyvtár fejlődésére. E két tendencia 1867 után értelemszerűen felerősödött. Egyrészt pozitív hatású volt a könyvtár számára a jóval nagyobb kulturális súlyt képviselő Nemzeti Múzeum tekintélye és rangja, másrészt negatívan hatott, hogy az intézményen belül az egyre növekvő számú és méretű múzeumi osztályok mellett a könyvtár saját súlya egyre kisebb lett. 1870/71-ben a Múzeum szervezetében hét osztály működött: 1. Érem- és régiségtár, 2. Képtár, 3. Néprajzi

tár, 4. Állat- és növénytár, 5. Ásvány- és őslénytár, 6. Kézműtár, 7. Széchényi Országos Könyvtár. A könyvtár vezetője minden tekintetben a múzeumi igazgató alárendeltje volt: kifelé a könyvtárat a Nemzeti Múzeum igazgatója képviselte, a minisztériummal ő tartotta a kapcsolatot, s a nagyobb horderejű kérdésekben (személyi és pénzügyi) ő döntött. A szakmai terület irányítása a könyvtárvezető kezében volt, mindenkori egyetértésben a múzeumigazgatóval.

Ez a szervezeti felépítés megmutatkozott a névhasználatban is: a korábban Széchényi Országos Könyvtár elnevezést fokozatosan felváltotta a Nemzeti Múzeum Könyvtára, népszerűen a múzeumi könyvtár elnevezés. Amikor Mátray Gábor, akinek még személyes kapcsolata volt a Széchényi családdal, 1875-ben nyugalomba vonult, véglegesen megszakadt az a vonal, amely az intézményt az alapító családjához kötötte. Mátray Gábor távozása egyébként is korszakváltást jelentett: véget ért az a romantikus korszak, amikor a hazafias lelkesedés és a nemzeti ügy szolgálata volt az egyéni pályák mozgató rugója; a továbbiakban már szigorúbb hivatali szellem, tudományosan megalapozott szakszerűség, s az egyéni karrier tudatos építése volt a jellemző.

1872 szeptemberétől a vallás- és közoktatásügyi tárcát Trefort Ágoston (1817–1888), Eötvös József régi barátja és 48-as küzdőtársa vette át. Trefort művelődéspolitikájában az Eötvös által kijelölt úton haladt, tizenhat éves minisztersége alatt megvalósítója lett a nagy előd elképzeléseinek. A közép- és felsőoktatásban nagyszabású beruházásokat hajtott végre, de jelentős volt a közgyűjtemények fejlesztése is. Minisztersége idejére esik a szakirányú múzeumok rendszerének kialakítása, amely egyben a Nemzeti Múzeum tehermentesítését is szolgálta és több részlegének (képtár, kézműipari tár) a múzeum szervezetéből való kiválását eredményezte. A Trefort által vezetett minisztérium a Nemzeti Múzeumtól, illetve annak valamennyi osztályától a megnövekedett pénzügyi lehetőségeknek megfelelő aktív gyűjtést, szakszerű feldolgozást, minél szélesebb körű használatot és a munkatársak tudományos tevékenységét kívánta meg. E követelményeket érvényesítette vezetői gyakorlatában a Trefort által — a Széchényi család ajánlására — kinevezett új könyvtári vezető, Fraknoi Vilmos (1843–1924). Az alig harminckét esztendő fiatal pap mögött már ekkor jelentékeny történetírói teljesítmény állt, s tagja volt a Magyar Tudományos Akadémiának. Állását 1875. április 2-án foglalta el, s rövid, ötéves tevékenysége meghatározó volt a könyvtár életében. Vezetése alatt vált a Széchényi Könyvtár a kutatói elvárásoknak is megfelelő tudományos intézménnyé.

Pulszky Ferenc 1814–1897
A Nemzeti Múzeum igazgatója
1869–1894

Fraknói Vilmos 1843–1924
A könyvtár igazgatója
1875–1879

Majláth Béla 1831–1900
A könyvtár igazgatója
1879–1893

id. Szinnyei József 1830–1913
A könyvtár megbízott igazgatója
1893–1894

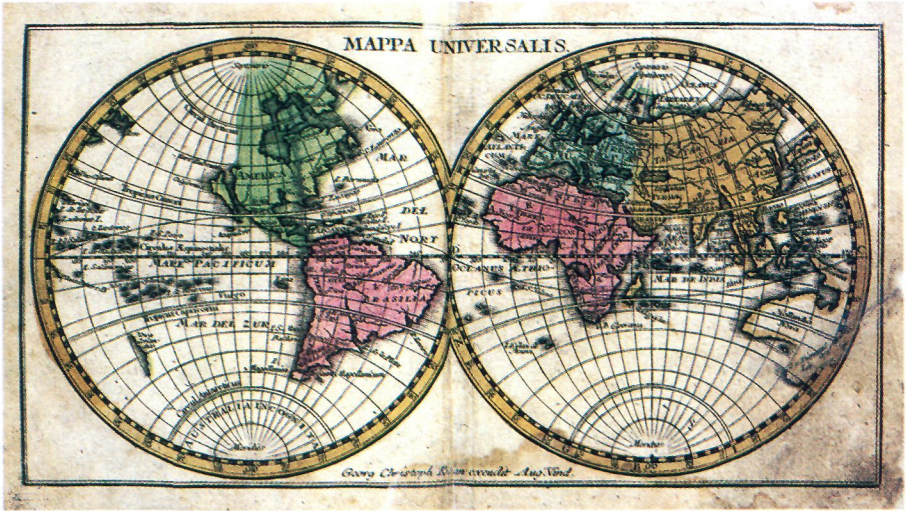

Schroëk		III	
Jerman	H. un.	Stam.	8°
	Egytetemes világtörténet 3 kötet.		Soxsony, 1862- 1863. Nilián.
	1 ^o kötet. 0. köv. Harmadik javított kiadás. 1863. levél 222 l. 2 ^o kötet. Középkor. Harma- dik javított kiadás. 1864. 185 l. 3 ^o kötet. Új. köv. Második javított kiadás. 1863. 1 l., vit 260 és V l.		
ma, gyar	Soxsony sz. kir. város polgár, mesterei hivatala.		Felváros.

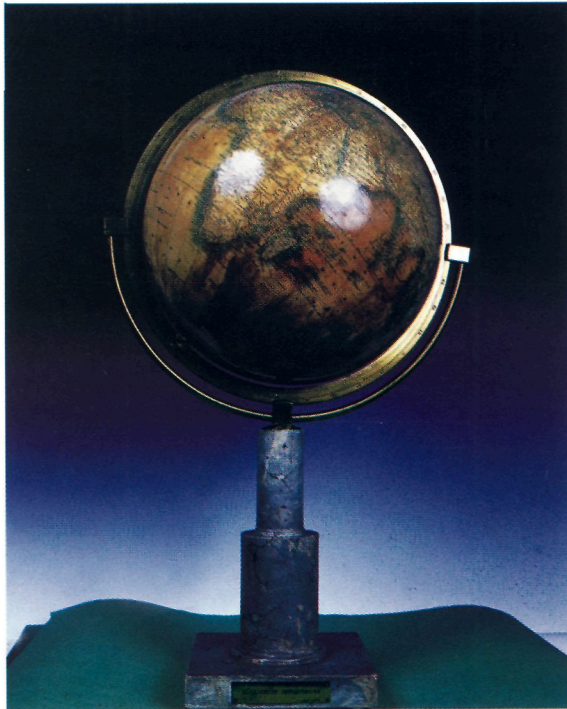
A könyvtári állomány új,
müncheni rendszerű feldolgozása során készült
katalógus-cédula az 1870-es évekből

Barna Ferdinánd 1825–1895
A könyvtár 1868–1874 közötti
újjászervezésének irányítója

*Az augsburgi Georg Christoph Killian kis atlaszának
a Compendioeser Atlas-nak az első térképe.
E kötetből gyarapította földrajzi ismereteit a könyvtáralapító fia,
gróf Széchenyi István*

*Az első nyomtatott magyar nyelvű Földgömb,
Nagy Károly matematikus és csillagász
alkotása és ajándéka a könyvtárnak*

INCIPIT LIBER HTAL
NORV SECVN DVM HI
BRAICAM VFRITATE

Eatus e
uir qui
no abyt
in consi
lio unpio
& inur
peccator
no uent
in Karth
edra d
lum no
sedir. Sz

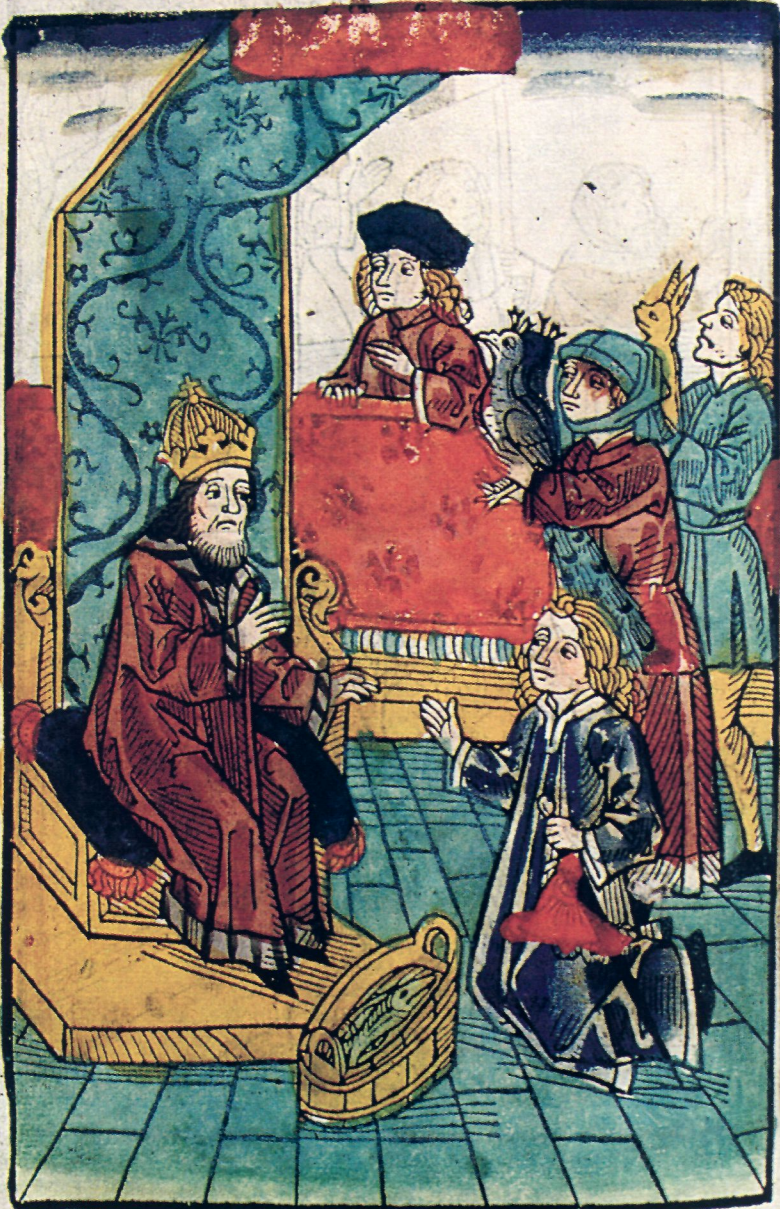
in lege domini uoluntas eius: & in
lege eius meditabitur die ac nocte.
erit tanq lignum transplantatum iuxta
riuos aquarum: quod frut tunc suum
dabit in tempore suo: et folium eius no
defluet & omne qd fecerit pspetabitur.
non sic impij: sed tanq puluis que puit
V E N T V S.

NagyLucsei Orbán püspök reneszánsz Psalteriumát 1905-ben vásárolta a könyvtár a müncheni Rosenthal-antikváriumban

Also libe onser herzkünig Sigmund den yngern je le
hen vnd puchtend im darumb gaben als dam vome
altre herksömen ist.

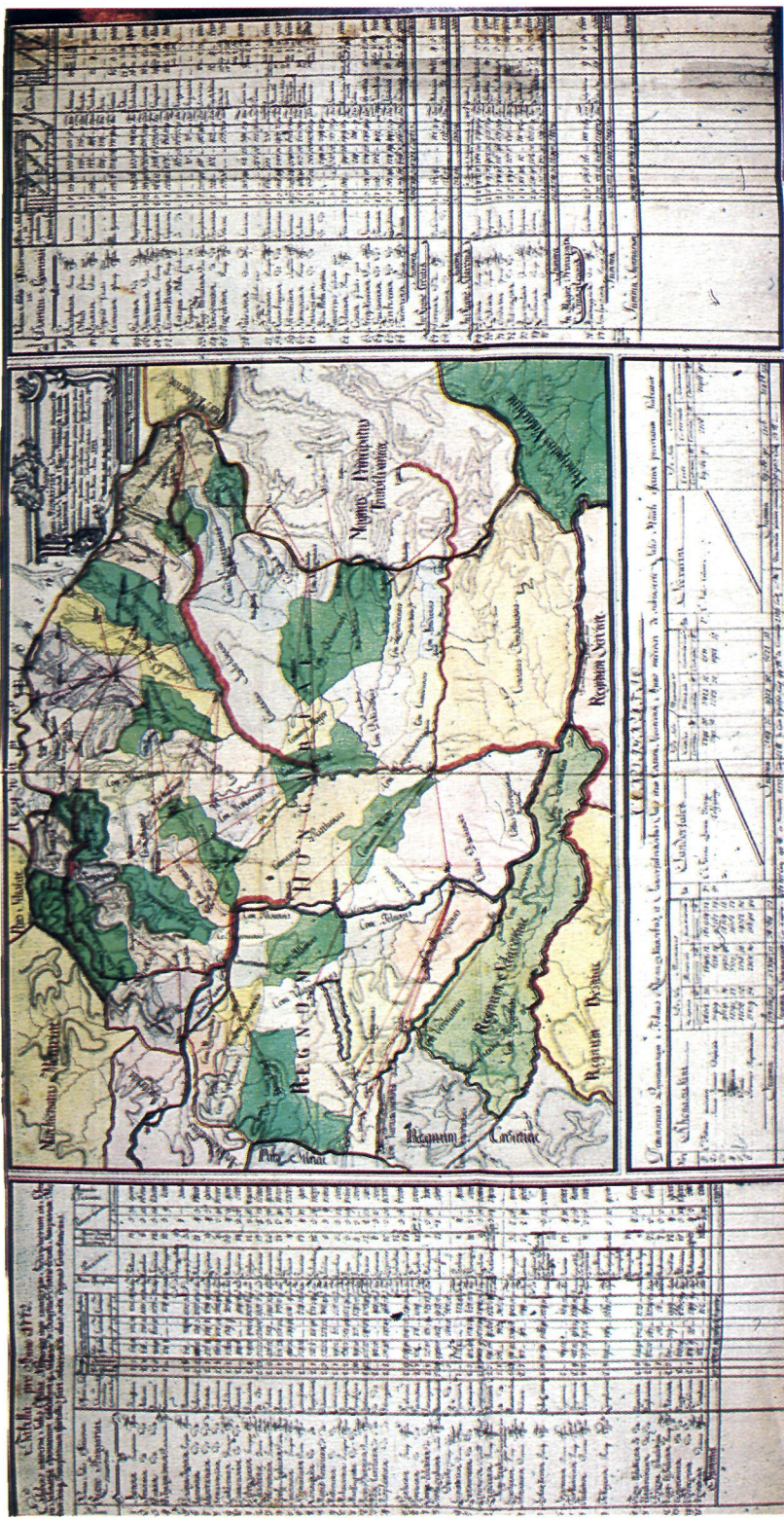

Richental, Ulrich von: *Concilium zu Costenz* (Augsburg, 1483)
A konstanzi zsinat magyar küldöttei átadják ajándékaikat
Zsigmond német-római császárnak és magyar királynak.
Joseph Baer frankfurti antikváriustól vásárolta a könyvtár 1895-ben

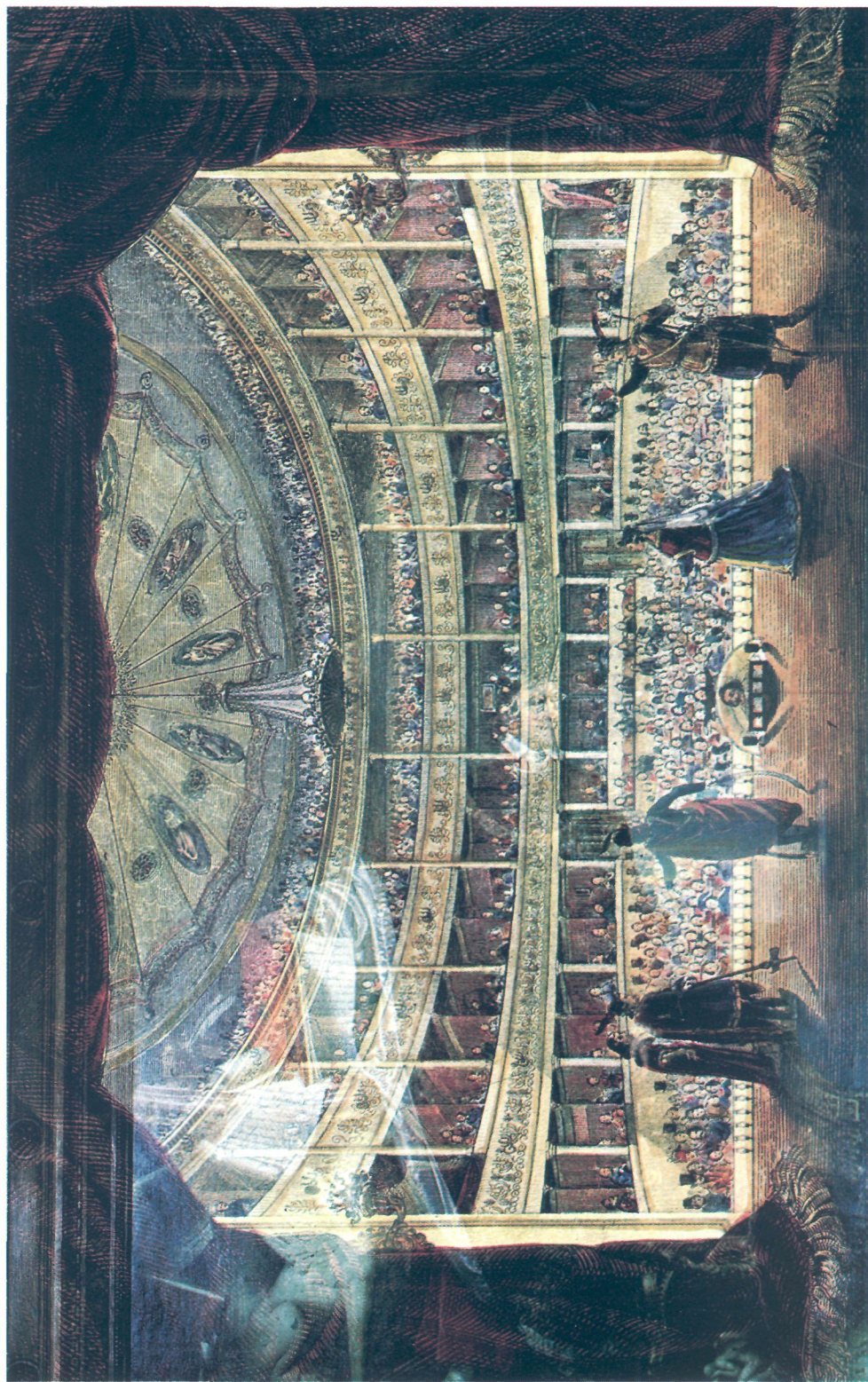

Milecz Imre kamarai mérnök készítette el a magyarországi sószállítási útvonalak térképét, valamint az 1774. évi sóforgalom összesítését. A térkép Lanfranconi Enea gyűjteményéből került a könyvtárba

A Nemzeti Színház nézőtere a színpad felől
Színezett könyvomat (1846)

Az alkotmányosság helyreállításával 1867-ben újra életbe léptették az 1848-as sajtótörvényt, mely a Széchényi Könyvtár kötelezpéldány jogát biztosította. A beszolgáltatás azonban részben a nyomdák hanyagsága, részben az államigazgatás kezdetleges szervezettsége, s a törvény büntető szankciójának hiánya miatt rendkívül esetleges volt. A 70-es évek közepén a működő nyomdáknak alig fele került kapcsolatba a nemzeti könyvtárral. Rendszeressé vált a kötelezpéldányok reklamációja, s a nyomdáknak, helyi hatóságoknak felvilágosító és felszólító körlevelek kiküldése. Fraknói Vilmos erőteljes hiánypótlási akciót indítva már nemcsak a nyomdákat, hanem az intézményeket, testületeket, sőt magukat a szerzőket szólította fel kiadványaik, illetve műveik beküldésére.

A minisztérium 1870-ben évi 5000, 1871-től egészen 1886-ig évi 7500 forintot biztosított együttesen a Széchényi Könyvtár és a Nemzeti Múzeum osztályai szakkönyvtárainak könyv- és folyóirat beszerzésére. Mivel az összeg hivatalosan nem volt megosztva, helyben dőlt el, hogy mennyit kapott a könyvtár és mennyit a múzeum más osztályai. Az összeg 1887-es szétválasztásakor a minisztérium megállapította, hogy az addigi gyakorlat a könyvtár számára hátrányos volt. Ettől az évtől kezdve a könyvtár 5000, a múzeumi osztályok könyvtárai 4000 forintban részesültek. A Széchényi Könyvtárnak rendelkezésére állt még hungarikumok vételére a Széchényi Lajos-féle alapítvány 420 forintos kamata. Kötetésre 1871-től még további évi 1000 forintot kapott a könyvtár, de ezt a múzeumi osztályok könyvtáraival kellett megosztania.

E pénzügyi források már lehetővé tették az aktívabb beszerzési politikát. Az összeg egy részét a hazai kiadványok hiányának pótlására kellett fordítani, de Fraknói már rendszeresen vásárolt külföldön is, ahol könyvkereskedőktől, antikváriusoktól és árveréseken számos magyar vonatkozású, régi és értékes művet, valamint nélkülözhetetlen segédkönyveket szerzett be. Az alkalmi vételek között igen gyakran szerepeltek oklevelek és kéziratok, s beszerzésüket — egyediségükre való tekintettel — sokszor előnyben részesítették a könyvekkel szemben. Nagyobb könyv- és kézirat együttesek, főleg hagyatékok vételére a minisztérium általában biztosította a szükséges külön pénzt. Többek között ekkor került a könyvtárba Jászay Pál történetíró okmánygyűjteménye (3000 forintért), Farkas Lajos (1806–1873) ügyvéd és régiségbúvár könyv- és kézirategyűjtése 7500 forintért. E gyűjtemény,

melyet egy londoni antikvár cég is meg kívánt szerezni, egy korvinát is tartalmazott. Jelentős tételek voltak Vörös Antalnak, Kossuth Lajos titkárának a szabadságharc történetére, Tunyogi József jogtanárnak Erdély történetére vonatkozó gyűjteményei (3000, illetve 2000 forintért). A 16. század első hazai nyomtatványáért 1100 forintot fizettek. (Sylvester János Grammatica Hungaro-latinája, a magyar nyelv sajátosságait is tárgyaló mű 1539-ből.) E nagy összegű vásárlások a főhatóság bőkezűségét, a nemzeti könyvtár iránti elkötelezettségét bizonyítják. Ugyanakkor európai összehasonlításban a rendszeres évi dotáció még mindig igen alacsony volt: a bécsi udvari könyvtár már az 1840-es években évi 19000 forintot költhetett gyarapításra, 1870-ben 20000 forintot.

Az egyéni ajándékozás — átmeneti fellendülés után — egyre inkább csökkenő tendenciát mutatott, s főleg az újabban megjelent kiadványokra korlátozódott. A régiségek piaca fellendülőben volt, s így a régi könyvek, kéziratok birtokosai értékeiket már csak vételre kínálták, a magasabb árak reményében sokszor külföldön. Ezért kellett a 4500 darabból álló Nagy István-féle kéziratgyűjteményt 1875-ben egy lipcsei antikvár cégtől 7500 forintért „visszavásárolni”, mert azt az örökösök 1869-ben külföldön értékesítették. Ugyanezen gyűjtemény könyvei azonban végleg elvesztek a nemzet számára: az Akadémiai Könyvtár a vételi ajánlatot hosszas alkudozásai miatt elszalasztotta, s a könyveket a lipcsei cég később egyenként bocsátotta áruba. A legértékesebb darabokat a londoni British Museum vásárolta meg, többek között tizenegy olyan régi magyar könyvet (RMK-t), melyek egyetlen példányban maradtak fenn. A Nagy István-féle könyvgyűjtemény külföldre kerülése az 1929-ben hozott műemlékvédelmi törvényig a legnagyobb ilyen természetű tudományos veszteségünk volt.

Az ajándékok közül kiemelkedik az uralkodó, Ferenc József adománya, aki a török szultántól ajándékba kapott négy korvinát 1869-ben a Széchényi Könyvtárnak engedte át. A török hódítás következtében a 16–17. században Konstantinápolyba került korvinák felkutatása már az 1860-as években megindult, s esetleges visszaszerzésük állandó témája volt a hazai tudományos köröknek.

Sajátos formája volt az ajándékozásnak az arisztokrata és nemes családok levéltárainak örök letétként a Széchényi Könyvtárban való elhelyezése. 1876-ban került az első családi levéltár a könyvtár birtokába, amelyet még számos követett. E levéltáraknak még időben közgyűjteménybe való mentése kétségkívül érdeme volt a könyvtárnak, de helyigényes raktározásuk és a nyilvántartásukra fordított energia

évtizedeken át nagy tehertételt jelentett. Tulajdonképpen a családi levéltáraknak a könyvtárba kerülése indította el az okiratos emlékek, s egyéb levéltári jellegű dokumentumok nagyobb arányú, rendszeres gyűjtését, s vezetett az 1876-ban önállósult Kézirattár anyagának felduzzadásához. 1882-ben létre is kellett hozni az önálló Levéltári osztályt, leválasztva a Kézirattárból a levéltári jellegű anyagot. Csak 1920 után sikerült a Levéltári osztályt az épületből kitelepíteni, s 1934-ben a gyűjtőkörileg illetékes Országos Levéltárnak átadni.

A mindenkori államhatalom a birtokában lévő írásos dokumentumokat a történelmi és társadalmi változások során idővel közgyűjteményeknek adja át. Így kerültek 1867 után a Széchényi Könyvtárba a felosztott korábbi kormányzervek iratai és egy értékes írói hagyatéék: az 1795-ben kivégzett Hajnóczy József rendőrségi szervek által lefoglalt könyvtára és kéziratjai.

A könyvtár müncheni szakrendszerű feldolgozása során tizennyolc és félezer kötet bizonyult duplumpéldánynak. Csak a nagyon ritka, vagy gyakran használt könyvekből tartottak meg másodpéldányt, a többiből a hazai könyvtárak, tanintézetek és tudományos egyesületek részesülhettek mérsékelt áron vagy ajándékként. Később vásárolhatott a nagyközönség is, valamint bel- és külföldi antikvár cégek. Az eladásra kínált kettőspéldányok elsőként áruba bocsátott részéről nyomtatott jegyzék is megjelent 1876-ban. A bevételt könyvvásárlásra fordították, de felhasználták a duplumpéldányokat cserére is. Így például a Nagy István-féle kéziratgyűjtemény vételénél a lipcsei List és Francke antikvár cég mintegy három és félezer forintot számított be az általa kiválasztott művekért.

A rendezett állományú könyvtárban az olvasóforgalom fellendült: 1879-ben már meghaladta az évi húszezer látogatót. Fraknoi a tudományos kutatók részére külön kutatószobát bocsátott rendelkezésre, külön kézikönyvtárral. Közművelődési céllal rendezett 1877-ben egy magyar történelmi és irodalomtörténelmi kiállítást, mely a Széchényi Könyvtár első nagyszabású, országos érdeklődést keltő és külföldi visszhangot is kiváltó kiállítása volt. E a korai kezdet nemzetközi összehasonlításban is figyelemre méltó: Lipcsében 1884-ben rendeztek be egy könyv- és írástörténelmi múzeumot, míg a müncheni bajor királyi könyvtárban 1894-ben rendezték az első tematikus kiállítást. Eötvös József rendelkezései értelmében a könyvtár továbbra is elzárkózott a szórakoztató olvasmányokat keresők elől.

Fraknoi a könyvtárban folyó tudományos munka középpontjába a régi magyar kéziratok és nyomtatványok felkutatását, megszerzését és

tudományos feltárását, az úgynevezett hungarika-kutatásokat állította. Ekkor indultak meg a munkatársak bel- és külföldi tanulmányúttal, bővült a könyvtár nemzetközi kapcsolatrendszere. Első ízben használták fel — 1879-ben — a fényképezést a tudományos kutatás szolgálatában az eredetiben meg nem szerezhető dokumentumok pótlására. Ekkor indították el a kötéstábla-kutatásokat, mely módszerrel kódexek és régi könyvek felbontott kötéstábláiból írott és nyomtatott pergamen, illetve papírtöredékeket hoztak napvilágra. Számos régi, addig ismeretlen magyarországi mű töredékére bukkantak e kutatások során. Fraknoi különítette el a könyvtár állományában az 1711 előtt megjelent régi magyar könyveket, megalapozva ezzel a könyvtár egyik legjelentősebb különgyűjteményét, elősegítve azok kutatását. (E műveket jelöli a bibliográfiai irodalom az RMK rövidítéssel.) Az adminisztráció egyszerűsítését, a hivatali munka korszerűsítését szolgálta a nyomtatott űrlapok széleskörű bevezetése az ügyvitelben.

Elévülhetetlen érdeme Fraknoinak a Magyar Könyvszemle című folyóirat megindítása 1876-ban a könyvtár kiadásában. E szakfolyóirat megjelenésétől számíthatjuk Magyarországon a rendszeres írás-, könyv-, nyomdászati-, sajtó- és könyvtártörténeti kutatásokat, melyben vezető szerepük volt a Széchényi Könyvtár munkatársainak. Itt került először folyamatosan közlésre a könyvtár beszerzéseire alapuló kurrens nemzeti és hungarika bibliográfia 1876–1891 között. A hazai irodalmi termés regisztrálását a beszolgáltatott kötelempéldányok alapján Eötvös József már 1867-ben szorgalmazta, sőt e törekvés jegyében kívánta Széchényi Ferenc is a nyomtatott katalógusok pótköteteit az új beszerzésekről folyamatosan közreadni. A kurrens nemzeti bibliográfia igénye mint nemzeti könyvtári kötelezettség, végigkísérte csaknem az egész századot, de a Széchényi Könyvtár sokáig nem volt abban a helyzetben, hogy e kívánalomnak megfeleljen. A Magyar Könyvszemle mellékleteként megjelenő bibliográfia most pótolta ezt a hiányt.

A munkatársak száma az állományhoz szükséges létszámot még ekkor sem érte el, de 1866/67-hez képest mégis növekedett. Fraknoi mellett már négy tudományosan képzett munkatárs dolgozott, közöttük a jeles könyvtörténész és korvina-kutató Csontos János (1846–1918), aki 1875-től a kézirat- és levéltári gyűjtemény vezetője volt. Négy napidíjas könyvtári segéderő és három raktárkezelő, illetve takarító szolgálta az egészítette ki a személyi állományt.

Mindez meggyőzően bizonyítja, hogy a korszerű tudományos könyvtár ismérveit a Széchényi Könyvtár Fraknoi Vilmos vezetése

alatt érte el, a további fejlődést ő alapozta meg. Joggal írta Fejérpataky László 1911-ben: „Fraknói volt az, aki a Múzeum könyvtárába európai levegőt hozott.” A Magyar Tudományos Akadémia főtitkári tiszt-ségébe távozása 1879 őszén komoly vesztesége volt a intézetnek.

A kiteljesedés korszaka (1880–1900)

Kultúrpolitika: vezetés és irányítás. Személyzeti helyzet

A Széchényi Könyvtár vezetője 1879. október 1-től Majláth Béla (1831–1900) lett. Majláth a szabadságharcban való részvétele után — melyért üldöztetésben is volt része — a Felvidéken gazdálkodott, megyei közhivatalokat viselt, 1875-ben Liptó vármegye alispánja volt. Történelmi pályáját helytörténelmi kutatásokkal kezdte, majd a Széchényi Könyvtár élén számottevő bibliográfiai, forráskiadó és -feldolgozó tevékenységet fejtett ki. A Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választotta. Nem volt olyan nagyformátumú történész, mint Fraknói, s könyvtárvezetői minőségében sem hasonlítható elődéhez. Nem volt erőskezű vezető, működése alatt a hivatali fegyelem meglazult. Idő előtt kellett távoznia 1893 elején egy könyvtári botrány miatt, melyben vétklen volt, de mint vezetőt, felelőssé tették. Ez volt a nevezetes Csontos-ügy, melyben a neves könyvtáros-tudós Csontos Jánost hanyag ügykezelésben, valamint nagy értékű könyvek és kéziratok eltűnése miatti vétkes mulasztásban marasztalták el és állásából elbocsátották. (Az eltűnt dokumentumok húsz év után egy elhunyt könyvtári szolga lakásából előkerültek, ennek ellenére Csontosit soha nem rehabilitálták.)

A nagy nyilvánosságot kapott kínos ügy után a könyvtár vezetésére id. Szinnyi József (1830–1913) kapott ideiglenes megbízást, majd 1894-től Fejérpataky Lászlót (1857–1923) nevezték ki a könyvtár igazgatójává. Személyében ismét kiváló tudós és könyvtárszervező került a nemzeti könyvtár élére. Több mint negyed századon át volt a könyvtár vezetője, 1916-tól ő lett a Nemzeti Múzeum igazgatója is. Történész, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia tagja, a történelmi segédtudományok — oklevéltan, címertan, genealógia — hazai megalapozója. Munkásságát a forrásokra támaszkodó, szigorú kritikai szemlélet hatotta át. Tanulmányait Pesten és Bécsben végezte, pályája során fontos levéltári kutatásokat folytatott az egész Habsburg Birodalom, valamint Német-, Francia- és Olaszország területén. Az

egyetemi könyvtárból került 1882 áprilisában a Széchényi Könyvtárba mint levéltárnok, s lett az akkor elkülönülő Levéltári osztály vezetője. Széchényi könyvtári működése alatt nagy hangsúlyt fektetett a könyvtár kéziratos és levéltári anyagának gyarapítására és a könyvtár tudományos rangjának megőrzésére. Munkatársaitól a könyvtár szakszerű kezelését és az anyag tudományos feltárását egyaránt megkövetelte.

Változás történt a Nemzeti Múzeum vezetésében is. A polihisztor Pulszky Ferenc, aki negyed századon át hihetetlen aktivitással az intézményt európai rangú tudományos műhellyé fejlesztette, 1894 végén nyugalomba vonult. Utóda, a jogvégzett Szalay Imre (1846–1917) elsősorban kultúrpolitikus volt, aki előzőleg huszonöt évig a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban szolgált, 1883-tól a múzeumi ügyek referenseként. Személyében nagy műveltségű, jó szervező képességű vezető került a múzeum élére. Az egymást váltó két igazgató felfogásában, működésében bizonyos hangsúlyeltolódás figyelhető meg: míg Pulszky egyenrangú múzeumi gyűjteményekben gondolkodott, Szalaynál már múzeum és könyvtár kettős egysége jelent meg, s ez kétségtől kedvezőbb volt a Széchényi Könyvtár részére. Pulszky erőteljes egyéniségét, a hazai kulturális életre gyakorolt óriási befolyását és kiterjedt nemzetközi kapcsolatait a hivatalnok-ember Szalay természetesen nélkülözte.

A korszak kultúrpolitikájának irányítása liberális gondolkodású, kiváló szakemberek kezében volt. A már említett Trefort Ágoston minisztersége (1872–1888) a magyar közoktatás- és művelődésügy kibontakoztatásának jelentős időszaka volt. Lendületesen fejlődött a könyvtárügy: egy 1885-ös felmérés szerint az országban 478 tudományos- és szakkönyvtár hárommillió művel állt a kutatók rendelkezésére. Trefort vezette be a közgyűjtemények — múzeumok és könyvtárak — állami szakfelügyeletét: 1874-ben Pulszky Ferencet a közkönyvtárak és közgyűjtemények országos főfelügyelőjévé nevezte ki. E tisztség jelentősen növelte a Nemzeti Múzeumnak a hazai művelődésügyben országosan is elismert vezető szerepét. De még további két évtizednek kellett eltelnie, amíg ez az egyszemélyes felügyelőség intézménnyé vált. 1897-ben jött létre a szakfelügyeletet és állami ellenőrzést ténylegesen is biztosító — az állami pénzforrásokat is elosztó — Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége, s a mellé rendelt Országos Tanács. Az új szervezet továbbra is erősen kötődött a Nemzeti Múzeumhoz: az országos főfelügyelő Fraknoi Vilmos, a Széchényi Könyvtár volt vezetője lett, helyettese Szalay Imre, a Nem-

zeti Múzeum igazgatója, titkára Schönherr Gyula (1864–1908) a Széchényi Könyvtár munkatársa. E szervezet kezdeményezésére rendezte meg a Széchényi Könyvtár 1898-ban az első könyvtáros szakfolyamot, elindítva ezzel a hazai könyvtárosképzést. Mindez már Wlassics Gyula (1852–1937) minisztersége idején történt, aki Eötvös és Trefort mellett harmadik a 19. század jelentős kultuszminisztereinek sorában. Nyolc éves minisztersége alatt (1895–1903) elődeihez hasonlóan a fő hangsúlyt ő is a közoktatásra fektette, de jelentősek intézkedései a könyvtárak, múzeumok és műemlékek tekintetében is. A már említett Főfelügyelőség létrehozása, melynek működése során egyre több vidéki közgyűjteményt vontak állami felügyelet alá és támogattak pénzügyileg, a régóta esedékes köteleispéldány-törvény megalkotása 1897-ben, a millenniumi ünnepségek megrendezése 1896-ban, amelyen nagy hangsúlyt kapott a magyar kultúra, szereplésünk az 1900-as párizsi világkiállításon, végül a felnőttoktatás, az úgynevezett szabadoktatás terén elindított kezdeményezések, s benne a könyvtárak szerepének felértékelődése — mindez meggyőzően bizonyítja Wlassics eredményes működését a hazai közművelődésben. A dualista kor kultuszminisztereinek nemzetépítő tevékenységét jól illusztrálja a tárcának az állami költségvetésből való egyre növekvő részesedése: míg 1872-ben 1,2, 1888-ban 2, 1895-ben 2,59, 1902-ben már 4,03 százalék jutott az oktatás- és művelődésügyre.

E korszak első felében a Nemzeti Múzeum és a Széchényi Könyvtár ügye többször került országos figyelem középpontjába. Parlamenti interpellációk, hírlapi viták — gyakran kemény bírálatok — ösztönözték egyrészt a kormányt a Múzeum fokozott pénzügyi támogatására, másrészt magát az intézményt belső reformokra, szigorúbb és ellenőrzött ügykezelésre. A bírálatok nagyrészt jogosak voltak. A Széchényi Könyvtár nemcsak külföldi, de belföldi viszonylatban is rendkívül alulfinanszírozott volt, kitűnő tudósgárdája szégyenletesen alacsony bérért dolgozott, a gyarapításra szánt összeg már korántsem fedezte a szükségletet, s magát az intézményt belső szervezetlenség jellemezte. Többek között ezekre mutatott rá a Jókai Mór vezette parlamenti vizsgálóbizottság 1881-ben, hiányolva a szervezeti és működési szabályzatot, s első ízben hívta fel a figyelmet a szorongató helyszükére. A bizottsági jelentés összeállítójáról, báró Radvánszky Béla (1849–1906) művelődéstörténészről, a Magyar Tudományos Akadémia tagjáról elnevezett Radvánszky-jelentés a Nemzeti Múzeum valamennyi osztálya közül legrészletesebben a könyvtárral foglalkozott, helyesen mutatva rá valamennyi neuralgikus pontra. A jelentés még az

1878. évi londoni nemzetközi könyvtári és bibliográfiai kongresszus határozatára is felhívta a könyvtár figyelmét, mely szerint a kódexek és ősnymtatványok jegyzékének kiadására a nagy európai könyvtárak erkölcsi kötelezettséget vállaltak, s ez alól a Széchényi Könyvtár sem vonhatja ki magát.

1889-ben elkészült a könyvtár részletes, hivatalosan is jóváhagyott szervezeti és működési szabályzata, s az ennek alapján kidolgozott ügyrend. Ez a könyvtár „gyűjteménytárai”-t, mai szóval szervezeti egységeit így határozta meg: 1. Könyvtár (nyomtatványok), 2. Kézirattár, 3. Levéltár (a letétbe helyezett családi levéltárakkal együtt), 4. Hírlapkönyvtár.

Az 1887-ben megújuló támadások elsősorban a múzeumi vezetést vették célba, s nem nélkülözték a politikai felhangokat sem. Ugyanez jellemezte az 1892-es nagy botrányt is, de itt már a könyvtár, és kifejezetten a Csontos-ügy a támadásoknak sajnos valós alapot is szolgáltatott. Szabálytalanságok, hanyag ügykezelés, lazaságok, a feldolgozásban, a nyilvántartásban való nagy lemaradások kerültek napfényre, s bár igazságtartalmuk vitathatatlan volt, azt is el kellett ismerni, hogy a gyarapodással a személyzeti létszám soha nem tartott lépést, s a meglévő személyzet is — az alacsony fizetés miatt — kénytelen volt más intézményeknél jövedelemkiegészítő állásokat vállalni. De volt egy szemléletbeli különbség is: a tudós könyvtárosok sokszor előbbrevalónak tartották a tudományos munkát, mint a könyvtári ügykezelést, s erre elsősorban Csontos szolgáltatott példát, kisebb részben Majláth is. Számtalan vizsgálat, ellenőrzés vezetett oda, hogy a könyvtár a kilencvenes években — Csontos menesztése, Majláth leváltása után — erőteljesen nekilátott a feldolgozó munkának, s a belső szervezetlenség felszámolásának.

Még két ügy keltett országos érdeklődést, s a minisztérium mindkét esetben igen pozitív szerepet játszott: az egyik a Hírlapkönyvtár megalapítása volt 1884-ben, a másik a kötelezpéldány törvény 1897-ben.

A könyvtár szervezeti kereteit a miniszter 1893-ban megváltoztatta. Három osztályt hoztak létre, mindegyik élén egy őr állt: 1. Nyomtatványok osztálya, 2. Kézirattár, levéltár, ősnymtatványok, 3. Hírlapkönyvtár. Új állás lett az igazgató-őr, aki az egész könyvtárért volt felelős. A Széchényi család jelölési jogát a Nyomtatványok osztálya őrére korlátozták, az igazgató-őr kinevezését a miniszter magának tartotta fenn. Az osztályőrök után a hierarchia következő lépcsőfokán álltak a segédőrök, akik tudományosan képzett, doktori fokozattal rendelkező férfiak voltak, utánuk következtek a segédek, vagy gya-

kornokok. Ez utóbbiaktól is egyetemi végzettséget és megfelelő nyelvismeretet követeltek meg. Hivatalukat pályázati úton, egy külön belső vizsga letétele után nyerhették el. Rendszerint fiatal emberek voltak és a segédőri státus tudományos utánpótlását képezték. Mindenkor alkalmaztak napidíjasokat is, ez ugyancsak szellemi munkakört jelentett, szerencsés esetben állandó segédi állást nyerhettek el. 1898-ban került napidíjasként a könyvtárba az első női alkalmazott mint az akkor beszerzett első írógép kezelője. Valamennyi munkatárs évi hatheti szabadságban részesült, s negyvenévi szolgálat után teljes fizetéssel vonulhattak nyugdíjba. A szolgaszemélyzethez sorolták a nagyrészt fizikai munkát végzőket, de ide tartoztak a könyvtári raktárosok is, akik közül egyesek könyvkötői munkát is végeztek. Tőlük is megköveteltek bizonyos szellemi szintet.

A könyvtári létszámot sikerült valamennyire megnövelni és az egyes munkaköröket differenciálni. Majláth Béla mellett már hat tudományos munkaerő dolgozott: Barna Ferdinánd, Major Lajos, ifj. Szinnyi József és Horváth Ignác a nyomtatványokkal foglalkoztak, Csontos János a kéziratgyűjteménnyel, Fejérpataky László a levéltárral. Munkájukat változó létszámú segédzemélyzet és négy szolga segítette. 1896-ban már huszonketten dolgoztak a könyvtárban, tizenhárom tudományos munkaerő, három napidíjas gyakornok és hat szolga. Ez a létszám azonban még mindig jelentősen alatta maradt a külföldi könyvtárak személyi ellátottságának. 1896. évi költségvetési előterjesztésében maga a minisztérium ismerte el, hogy míg a külföldi nagy könyvtárakban 25000 kötet esik egy tisztviselőre, a Széchenyi Könyvtár Nyomtatványi osztályán közel 100000.

A fizetések alacsony voltára vonatkozó panaszok végigkísérték az egész korszakot. A panasz jogos volt: a múzeum alkalmazottai kisebb anyagi megbecsülésben részesültek, mint az egyetemi, illetve középiskolai tanárok, jóllehet például 1891-ben a Nemzeti Múzeum huszonhat szaktisztviselője közül tizenhárom volt a Magyar Tudományos Akadémia tagja. A könyvtárőr 1884-ben személyes pótlékokkal együtt 2100 forint évi fizetést és természetbeni lakást kapott, a segédőrök 1000 forintot és 300 forint szálláspénzt, a szolgák 300–400 forint között. A napidíj 1,50–2 forint volt. (1892-ben egy Váci utcai boltban vásárolt télikabát 16 forintba került.) A 90-es években került sor az állami tisztviselők illetményének egységes rendezésére (1893. évi IV. törvénycikk), de a múzeum alkalmazottai részére lényeges változást ez sem hozott, sőt a fizetési osztályokba való besorolással és az előmenetel zsákutcás jellegével hátrányosabb helyzetbe kerültek, mint a

középiskolai tanárok. A fizetés is alig emelkedett: a lakpénzzel együtt a legmagasabb öri fizetés 2300, a segédőri 1700 forint volt. „Itt vagyunk, egyszerűetből, egy fényes kultúrintézet iránt táplált ellenállhatatlan vonzalomból, de majdnem emberfölötti munkát kellett és kell más irányban kifejtenünk, hogy magunkat éppen ez intézet méltósága által követelt színvonalon fenntarthassuk” — hangzik 1897-ben a Múzeum alkalmazottainak a miniszterhez intézett folyamodványa. „Ha a helyzet nem változik — áll a kérelemben — megtörténhet, hogy a mai, tudományosan képzett tisztviselői kart a jövőben »kezelő-hivatalnokok« váltják fel.”

Az 1889-es szervezeti és működési szabályzatot a változásokat rögzítő, de lényegében kevés módosítást tartalmazó formájában 1898-ban újra kiadták. Egyik módosítás az 1889-es szervezeti felépítés visszaállítása volt: ennek értelmében ismét külön osztályokká vált a Kézirattár és a Levéltár.

1898-ban létesítette a miniszter a Nemzeti Múzeumi Tanácsot, mely tanácsadó testületként az intézet szervezetének, a gyűjtemények fejlesztésének ügyét volt hivatva elősegíteni, továbbá fokozni a társadalmi érdeklődést a múzeum iránt. A tanács elnöke a miniszter volt, tizennégy tagját ő nevezte ki háromévi időtartamra.

Gyarpítás és feltárás

1893-ban egy parlamenti felszólalás hívta fel a figyelmet a magyarországi kötelezpéldány-beszolgáltatás hiányosságaira, amelynek következtében a nemzeti könyvtár nem juthatott a teljes hazai irodalmi termés birtokába. A képviselői felszólalás mögött a Széchényi Könyvtár állt, így próbálva a közvélemény figyelmét e súlyos problémára irányítani. Az akció sikerrel járt, megkezdődött a törvényi szabályozás előkészítése, melynek során a kulturális kormányzatnak meg kellett küzdenie az érdekeiket védő és az újabb terhek ellen tiltakozó nyomdák ellenállásával. Végül megszületett a tudományos célú kötelezpéldányok szolgáltatását szabályozó 1897. évi XLI. törvény-cikk, az első olyan magyar jogszabály, mely részletesen intézkedett a kötelezpéldány-kérdés minden vonatkozásában. E törvényi szabályozással Magyarország meglehetősen le volt maradva, nemcsak Európa nyugati feléhez, de a szomszédos országokhoz képest is. Horvátország 1875-ben, Szerbia 1881-ben, Románia 1885-ben alkotta meg a maga kötelezpéldány-törvényét. Jóllehet Magyarországon 1780-ban hozták

meg az első kötelespéldány rendeletet (akkor az Egyetemi Könyvtár javára, 1802-től a Széchényi Könyvtár részére is), az újabb kor igényeinek megfelelő, szankciókat is tartalmazó törvény az egész 19. század folyamán hiányzott.

Az új törvény értelmében teljes körű kötelespéldányban való részvételre csak a Széchényi Könyvtár volt jogosult, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára továbbra is csak az irodalmilag értékes anyagot kapta meg, tehát az aprónyomtatványokat nem. A törvény nem érintette a Központi Statisztikai Hivatal részére küldendő, statisztikai célú példányokat és a törvényhatóságokat illető sajtórendészeti példányt sem. Ezekkel együtt tehát összesen négy példányt kellett a nyomdáknak beszolgáltatni, négy különböző helyre. A törvény pontosan előírta, hogy a Széchényi Könyvtárnak milyen nyomdaterméket kell, illetve nem kell küldeni, havi, illetve negyedévi rendszerességgel, kétpéldányos kimutatást mellékelve. A törvényes kötelezettség elmulasztása kihágásnak minősült és 100 forint büntetéssel volt sújtható. A kötelespéldányokat tartalmazó csomagokat a posta díjmentesen szállította. A Széchényi Könyvtár számára különösen fontos volt a törvénynek az a rendelkezése, hogy a könyvtárat megillető példányt a nyomdáknak ezentúl közvetlenül a könyvtárba kellett beküldeniük, nem pedig a helyi hatóságoknak, mint korábban. Így létrejött a nemzeti könyvtár és a nyomdák közvetlen kapcsolata és megnövekedett a nyomdák felelőssége. A végrehajtás ellenőrzése érdekében összeírták a nyomdákat: eszerint 1898-ban Magyarországon 732 nyomda működött, közülük az első évben 456 tett eleget beszolgáltatási kötelezettségének. A fennmaradó 276 nyomda általában olyan kis vidéki üzem volt, amelyik nem is készített beszolgáltatásra köteles kiadványokat.

E törvény korszakos váltást jelentett a könyvtár életében. Először került a nemzeti könyvtár abba a helyzetbe, hogy a hazai nyomdai termés teljességének begyűjtését megközelítette. A beérkezett művek száma 1898-ban az 1896. évinek kétszerese, 1899-ben a háromszorosa volt, a kisnyomtatványoké 1898-ban a hatszorosa, 1899-ben a hétszerese. Számszerűleg ez együttesen a 34000 darabot is meghaladta. Ehhez járult még 1898-ban 830, 1899-ben 799 hírlapcím, mely több tízezer hírlapszámot jelentett. A sajtótermékek ilyen áradatára nem számított a minisztérium, amely az új feladathoz mindössze egy fő létszámot biztosított. A könyvtár fulladozott a megnövekedett adminisztrációban, s az eredmény egyrészt a könyvtári feldolgozás egyre nö-

vekvő lemaradása lett, másrészt az amúgy is szorongató helyhiány a századfordulóra tragikussá fokozódott.

Az új törvény, mely ebben a formájában 1918-ig volt érvényben, természetesen nem vezethetett százszázalékos eredményhez. A könyvtár azonban mindent megtett, hogy a törvény előírásainak maradtalanul érvényt szerezzen: 1899-ben több mint ezer reklamáló levelet küldtek ki a nyomdáknak, s 1901-ben harmincnyelc nyomda ellen tettek bírósági feljelentést.

A folyóiratokat a könyvtár kezdetben együtt kezelte a könyvekkel, a hírlapokat azonban — nagy méretük miatt is — el kellett különíteni. Miután a hírlapok csak kötelepéldányként érkeztek a könyvtárba, rendkívül hiányosak voltak, kezelésükre nem sok gondot fordítottak. Becsült állományuk 1868-ban 3600 kötet/köteg volt, több mint a fele bekötetlen és az egész feldolgozatlan. A jelenség nem volt helyi különlegesség: a gyorsan avuló újságokat a könyvtárak általában nem gyűjtötték, a napisajtó termékeire mindenütt a megsemmisülés várt. Így a régi hírlapszámok hamar ritkasággá váltak, s ez idővel felkeltette a gyűjtők érdeklődését. A történészek is kezdték felismerni a hírlapirodalom forrásértékét és fontos szerepét a társadalom mindennapi életének tükrözésében. A nemzeti irodalom nyomdatermékeinek teljes körű begyűjtéséhez a hírlapok is hozzátartoztak, így mindenütt a nemzeti könyvtárak kötelessége lett, hogy felvállalják — minden országban általában egyedülként — e nagytömegű anyag befogadását és megőrzését.

A kapitalizálódás korában az előállítás technikai haladása (rotációs eljárás) és a megnövekedett számú olvasóközönség Európa-szerte az újságok robbanásszerű mennyiségi felfutását eredményezte. Így volt ez Magyarországon is: míg 1867-ben nyolcvan magyar nyelvű hírlap és folyóirat jelent meg, a sajtószabadság visszaállítása után 1868-ban ennek már csaknem kétszerese (száznegyven), a millennium évében, 1896-ban már tízszerese (nyolcszázegy) és 1900-ban a tizennégyszerese (ezerszázhuszonegy). A hazánkban megjelenő idegen nyelvű, tehát a nemzetiségi nyelveken megjelent lapok száma is nőtt, természetesen lassúbb ütemben: számuk 1867-ben hetvenhét, 1896-ban százkilencvenöt volt, alig kevesebb, mint a korábbi háromszorosa.

A magyarországi hírlapok teljes körű gyűjtésének, s a nemzeti könyvtár gyűjteményei közé való egyenrangú beiktatásának gondolata nem a Széchényi Könyvtárban fogalmazódott meg. Id. Szinnyi József (1830–1913), a modern magyar tudományos biográfia és bibliográfia megteremtője, a máig legnagyobb magyar bibliográfus volt az, aki

több évtizedes küzdelmei árán elérte, hogy 1884-ben miniszteri rendelettel a Magyar Nemzeti Múzeumban létrejött az Országos Hírlapkönyvtár, s vezetésével őt bízták meg. Szinnyei József ekkor az Egyetemi Könyvtár munkatársa volt, s már komoly bibliográfiai munkásság állt mögötte, elsősorban a sajtóbibliográfia és a sajtó repertorizálása területén.

Az Országos Hírlapkönyvtárat a Széchényi Könyvtár, az Egyetemi Könyvtár és a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára hírlapállományának összevonásával hozták létre, s kezelésére a vezetőkön kívül két napidíjast és egy raktárost rendeltek. Szinnyei országos gyűjtőakciót is indított, mindenütt felkutatta a régi hírlapokat és a nyomdákat, kiadóhivatalokat a kötelespéldányok pontos beküldésére ösztönözte. A Hírlapkönyvtár (melyet később Hírlaptárnak neveztek) megalakulásakor 6580 kötetel rendelkezett, 1902-ben már 20540 kötetel. Elhelyezésére egy belső folyosórészt rendeztek be, karzatos polcrendszerrel. Szinnyei vezetésével létrehozták a gyűjtemény nyilvántartásának segédeszközeit, fokozták a kötetelés ütemét, s a használathoz külön olvasószobát biztosítottak. 1889-től a Hírlapkönyvtár már a Széchényi Könyvtár szervezetébe illesztve működött, kinevezett őr id. Szinnyei József lett. A folyóiratok még sokáig nem tartoztak a Hírlaptár gyűjtőkörébe, ezeket csak jóval később, az 1910-es évek végén egyesítették a hírlapok (napi- és hetilapok) gyűjteményével.

A Széchényi Könyvtárnak és a Nemzeti Múzeum többi osztálya szakkönyvtárainak gyarapítására szánt költségvetési dotáció együttesen évi 7500 forint volt. Az összeg 1887-es szétválasztása után 5000 forint jutott a könyvtárnak és 4000 a nemzeti múzeumi osztályoknak. Az aránytalanság szembeötlő: az országos feladatokat ellátó hungarika könyvtár alig valamivel kapott többet, mint a múzeumi táruk kézikönyvtárai. A felhasználható összeget tovább csökkentette a 80-as években a gyarapítási keret terhére alkalmazott négy napidíjas évi 2000 forintos bére, a 90-es években pedig a múzeumi vezetés vett el önkényesen évi 1000 forintot a könyvtártól és a múzeumi osztályok beszerzési keretéhez csatolta. Fejérpataky éles tiltakozására 1894 után ez a gyakorlat megszűnt. A minisztérium is felemelte az évi dotációt: 1893-tól 6000, 1898-tól 6500 forintra. Ehhez járult még a Széchényi Lajos féle alapítvány évi 420 (1890-től 470) forint kamata. A Hírlapkönyvtár 1888-tól külön évi 1300 forintot kapott hiánypótlásra és kötetelésre, amit 1892-től 1200-ra csökkentettek. A hetvenes években a két másik nagy budapesti könyvtár, az Egyetemi és az Akadémiai ugyancsak 5000 forintban részesültek, később az Egyetemi Könyvtár

kerete jelentősen megnőtt. (A nyolcvanas években már 12000, 1898-ban 14500 forint volt.)

A rendelkezésre álló pénz a könyvpiac erősen megnövekedett kínálata és egyre emelkedő árai mellett természetesen nem volt elegendő. Nem fedezte az újonnan megjelenő külföldi könyvek — hungarikumok és segédkönyvek — beszerzési költségeit sem, de a könyvtárnak pótolnia kellett a régebbi magyar könyvtermés hiányait is, továbbá hatalmas összegeket kívánt az antikvár piacon felbukkanó hungarika kéziratok és levéltári dokumentumok megszerzése. Az arisztokrácia és a nemesség ebben az időszakban hihetetlen mennyiségben dobta piacra régi iratait, gyakran könyvtárát is, és a felvásárlás mind a kereskedők, mind a közgyűjtemények és az új magángyűjtők részéről versengve folyt. A Széchényi Könyvtárnak óriási terhet jelentett, hogy ekkor nemcsak kéziratokat, hanem kifejezetten levéltári dokumentumokat, például okleveleket is gyűjtött, s ezeket — miután alkalmi vételek voltak — gyakran a szükséges külföldi kézi- és segédkönyvek rovására vásárolták meg.

Mindez együttesen a gyarapító tevékenység nagyarányú fellendüléséhez vezetett. Bővültek a könyvtár kereskedelmi kapcsolatai: 1899-ben például kilenc hazai és harminc külföldi könyvkereskedéssel és antikváriummal álltak összeköttetésben a könyvtár munkatársai, s foglalkoztak számos hazai magáneladóval is. Ezekben az évtizedekben a Széchényi Könyvtár komoly vevőnek számított az európai könyvpiacra, tucatjával kapta a külföldi ajánlatokat, külön kiemelve a hungarikumokat. A könyvtár merészen vásárolt — különösen a 90-es évektől, Fejérpataky igazgatósága alatt — nem akarva elszalasztani egyetlen kedvező alkalmat sem. Szerencsére a minisztériumtól nemegyszer kapott rendkívüli pénzügyi támogatást egyes nagyobb vételeknél, sőt többször a könyvtár hitelkeretét a múzeumi gyűjtemények fejlesztésére szánt pénzből pótolták. A helyzet tehát a század végén megfordult: most a múzeumi táruk rovására gyarapodott a könyvtár. Ennek ellenére a könyvtár adósságokat halmozott fel, s hitelezőit néha egy-másfél évig várakoztatta, kamatterheket is vállalva. A kifizetetlen számlák reklamálása a könyvkereskedők részéről már a nyolcvanas években elkezdődött, később már az év elején megnyíló pénzügyi keret csak arra volt elegendő, hogy az előző évi adósságokat rendezzék. 1899 végén már csődhelyzet volt: az 1900-as év elején esedékes tartozások 10000 forintot tettek ki.

Budapesten 1878-ban huszonhat könyvkereskedő és kilenc antikvárium működött. A nagyobbak közülük összeköttetésben álltak külföldi

könyvkereskedőkkel, Bécsben és Lipcsében külön bizományost tartottak, s így rendelésre külföldi könyveket, folyóiratokat is tudtak szállítani. A jelentősebb cégek tulajdonosai képzett, művelt emberek voltak, akik az európai könyvpiacot figyelve vevőiket nemcsak az új, hanem a régi könyvekkel és kéziratokkal is kiszolgálták, sőt a nagyobbak közülük kiadóként is működtek. A Széchényi Könyvtár legfőbb szállítói olyan könyvkereskedők, antikváriusok voltak, akik a hazai művelődéstörténetbe is beírták nevüket: Ráth Mór, Abafy Aigner Lajos, Grill Károly, Révai Leó, Dobrowsky Ágost, Ranschburg Gusztáv, Pfeifer Ferdinánd, Kún Dániel és a század legendás antikváriusa: Horovitz Fülöp. Ő nemcsak eladóként szerepelt, hanem évtizedeken át tanácsadói, becsüsi és közvetítői munkát is végzett a Széchényi Könyvtárnak, közreműködésével a könyvtár számos értékes és ritka mű birtokába jutott. 1886-ban bekövetkezett halála után a család ifjabb tagjával, Horovitz Lajossal folytatódott a hasznos együttműködés. A vidéki antikváriusok közül a pozsonyi Steiner Zsigmond játszott jelentősebb szerepet, valamint Kolozsvárott a Steinféle könyvkereskedés.

A század utolsó két évtizedében a Széchényi Könyvtár ötvenöt külföldi könyvkereskedővel és antikváriussal állt közvetlen összeköttetésben. A legfontosabb kapcsolatok a következő városokhoz fűződtek: Bécs, Lipcsé, München, Frankfurt am Main, Berlin, Linz. Alkalmi összeköttetés még számos német város könyvkereskedőjével adódott, de voltak kapcsolatok a prágai, párizsi, milánói, velencei és hágai cégekkel is. A sűrű levelezést időnként kölcsönös személyes látogatások egészítették ki, de többnyire a könyvtár munkatársai utaztak ki, hogy egy-egy árverésre kerülő könyvtár anyagáról a helyszínen tájékozódjanak. Bécsben egyik fontos partner a magyar származású S. Kende volt, aki a Széchényi Könyvtárnak sokszor kedvezett, elősegítve, hogy egy-egy értékesebb hungarikum Magyarországra kerüljön. A hasznot azonban ő sem vetette meg: így adta el az általa 1200 forintért megszerzett Zrínyi-könyvtárat tízszeres áron a zágrábi egyetemi könyvtárnak, miközben a Széchényi Könyvtár halogató-alkudozó magatartásával lemaradt a vételről. Így vesztett el örökre Zrínyi Miklós könyvtára a nemzet számára. Egy alkalommal viszont Kendétől rendkívül jutányos áron százharminchárom ösnyomtatványt vett a könyvtár, s az árból még 25% engedményt is kapott. A nagyobb tételben vásárlóknak ebben az időben általában kijárt az engedmény, nemcsak külföldön, hanem itthon is, ez általában 10% volt.

A magyar vonatkozású kéziratok és nyomtatványok e korszakban valósággal elárasztották az európai könyvpiacot. Ezek egy része rokon kapcsolatok révén került ki az országból (például a Zrínyi-könyvtár), más részét azonban magyar magáneladók vagy felvásárló kereskedők vitték külföldre, magasabb árat remélve — és kapva — a nagyobb lehetőségeket nyújtó nyugat-európai piacon. A hazafias érzés és öntudat — itthon tartani azt, ami a múltunkhoz tartozik — ekkor már csak keveseket lelkesített. A hungarikumok egy harmadik csoportja eleve külföldről származott, például a török háborúkról tudósító korabeli nyomtatványok. A Széchényi Könyvtár munkatársai alig győzték átnézni a nagy külföldi könyvárverések aukciós katalógusait, melyek hungarikumokkal voltak tele. Így kellett külföldről visszavásárolni például a Zrínyiek, Rákócziak, Thököly Imre, Bethlen Gábor és mások leveleit, magyar királyok és erdélyi fejedelmek által kibocsátott okleveleket, hazai intézmények — közhivatalok és céhek — iratait, hazai nyomdák ritkaságnak számító termékeit. A müncheni Ludwig Rosenthal antikvár cég — szintén fontos partnere a Széchényi Könyvtárnak — 1876-ban kizárólag hungarikumokat tartalmazó katalógust adott ki. A bécsi Gilhofer-Ranschburg cég kínálatában a helyszínen kutató Fejérpataky László több tucat olyan kéziratot talált, amelyek jelzetük szerint valaha a magyar udvari kancellária irattárába tartoztak, s feltehetőleg nem legális úton jutottak az antikváriushoz. Fejérpataky később — 1911-ben — nyíltan írt arról, hogy százával szerzett vissza külföldről olyan iratokat, amelyek előzőleg a Magyar Országos Levéltár birtokában voltak.

Az árakat a gyűjtők hihetetlenül felverték. A 19. század második felében néhány évtized alatt az antikvár árak átlagosan az ötszörösükre nőttek, de feljegyeztek — kirívó esetként — kétszázszoros emelkedést is. Különösen az autográfok értéke emelkedett, tekintet nélkül a tartalom történeti értékére. A külföldi könyvkereskedők és antikváriusok általában igen előzékenyek voltak a Széchényi Könyvtárral szemben: gyakran elküldték Budapestre postán, előzetes megtekintésre a megvenni kívánt könyvet vagy kéziratot, hosszú időre hiteleztek, alkudni is lehetett náluk, s külföldi árveréseken — jutalék ellenében — képviselték a könyvtárat.

A vásárlásoknál szigorúan érvényesültek a gyűjtőkori elvek: elsőbbséget élveztek a magyar és magyar vonatkozású dokumentumok, fontos szempont volt az állományból még hiányzó hungarikumok beszerzése, ezután következtek a külföldi kézi- és segédkönyvek, végül az egyetemes történettudomány, kisebb részben a nyelv- és irodalom-

tudomány fontosabb összefoglaló külföldi munkái. Az „egyetemes” természetesen ekkor még csaknem kizárólag Európát jelentette, ezen belül is elsősorban a Magyarországgal közelebbi kapcsolatban álló országokra, népekre vonatkozó irodalmat.

A vásárolt kéziratgyűttesek közül említésre érdemesek többek között a Pesty Frigyes hagyatékából származó helytörténeti gyűjtés hatvanhárom kötete, mely pótolhatatlan adatokat őrzött meg az utókor-nak, s ma is forrásértékű; a történész Wenzel Gusztáv több mint ezer oklevelet és kétszáztizentkét kötetből álló kéziratgyűttest magában foglaló hagyatéka; két tudós gyűjtő, Nagy Imre és Véghely Dezső oklevélgyűjteménye. Utóbbi öt és félezer darabból állt és 10000 forintot fizettek érte. Posonyi Sándor, magyar származású bécsi gyűjtő Európa-szerte ismert, több mint 60000 darabból álló kéziratgyűjteményét halála után Friedrich Cohen bonni antikvárius 100000 forintért vette meg, s 800000 márkáért, azaz 480000 forintért (1 márka = 0,60 forint) kívánta eladni. Mivel így nem akadt vevő, egyenként bocsátotta áruba, katalógusát is kiadva. Fejérpataky László és az Országos Levéltár képviselője 1899-ben együtt utaztak Bonnba a hungarika anyagot kiválogatni. A magyar kormány 25790 márkát fizetett ki a mintegy négyezer darabért, melynek egy része az Országos Levéltárba, más része a Széchényi Könyvtárba került, benne többek között Pulszky Ferencnek, a Nemzeti Múzeum volt igazgatójának levelezése. (Ennek egy része az özvegy ajándékkaként már a könyvtár tulajdonában volt.) Több értékes zenei dokumentum is szerepelt a vételben: Haydn, Beethoven, Liszt Ferenc levelei és eredeti hangjegykéziratok. Itthoni vétel volt 1894-ben 30000 forintért gróf Kreith Bélának a 48-as szabadságharcra vonatkozó gyűjteménye, mely kéziratokon kívül számos ritka nyomtatványt is tartalmazott. Széchényi Istvánnak közel hatszáz levelét 1889-ben Révai Leó pesti antikváriustól vették meg 1600 forintért. Petőfi Sándor kéziratái és könyvei a költő öccsétől végrendeleti úton kerültek a könyvtárba. Arany Lászlóné, a költő Arany János fiának özvegye ajándékba adta a Toldi trilógia és a Buda halála eredeti kéziratát, három félbőr kötésű kötetben. Déryné naplóját 1897-ben 180 forintért vették meg. Az Országos Levéltárral közös akció volt a Hunyadi Levéltár megszerzése Münchenből, a bajor állami levéltártól olyan csere formájában, melyben a bajor vonatkozású csereanyagot a Széchényi Könyvtár szolgáltatta, s ezért a könyvtárat az Országos Levéltár más kéziratokkal kárpótolta. Előnyösebb volt a szarajevói múzeummal létrejött csere, melynek eredményeképpen a Széchényi Könyvtár egy korvinát kapott, eredeti bőrkötésben, korvin

címerrel. Cserébe egy 1380-ból származó szláv okiratot adtak, melyet a könyvtár nem sokkal előbb egy magánféltől 20 forintért vásárolt. E korszakban még három korvinával gazdagodott a könyvtár: 1886-ban egy milánói könyvkereskedőtől 6500 forintért vásároltak egy Attavantes által díszített korvinát, s 1891-ben Ferenc József császár „ajándékozott” két korvinát. E két utóbbi kódex eredetileg a modenai fejedelem ajándéka volt a Széchényi Könyvtárnak, de útközben — a szabadságharc eseményei miatt — Bécsben maradtak, s a császári könyvtárba kerültek. Ferenc József tehát csak az eredeti ajándékozó akaratát teljesítette, néhány évtized késéssel.

A kéziratgyűttesekhez hasonlóan teljes könyvtárak is a Széchényi Könyvtár birtokába jutottak. Kiemelkedik közülük Horvát Árpád (1820–1894) történésznek, a könyvtár egykori vezetője, Horvát István fiának mintegy 5000 bibliográfiai egységből álló könyvtára, melyet egy nagylelkű mecénás, Mészáros Károly orvos 6000 forintért vásárolt és adományozott a könyvtárnak. A számos külföldi történeti munkát tartalmazó gyűjtemény értékes gyarapodás volt. Lanfrancioni Grazioso Enea (1850–1895) Olaszországból fiatalon elszármazott mérnök hazánkban Magyarország vízügyeivel, valamint történeti, művészettörténeti, régészeti tanulmányokkal, ásatásokkal foglalkozott, s a századvég legjelesebb — és leggazdagabb — műgyűjtője lett. Nagyértékű könyv-, metszet- és térképgyűjteményét a magyar állam az örökösöktől 26000 forintért vásárolta meg, s több hazai közgyűjteménynek osztotta szét. A Széchényi Könyvtár részesedése 4821 kötet és mintegy 2000 térkép volt. Az anyag legnagyobb értékét a Dunára és vidékére vonatkozó irodalom, a török háborúkról szóló egykori tudósítások, a térképek és pazar díszművek jelentették. Mindkét gyűjteményből a feldolgozás során számos darab duplumnak bizonyult, ezek a szokott módon más hazai közgyűjteményeket gazdagítottak.

Más természetű, elsősorban érzelmi, kegyeleti okokból került a könyvtár állományába két magánkönyvtár: Kossuth Lajosé (1802–1894) és Kisfaludy Sándor költőé (1772–1844). Előbbit még Kossuth Lajos életében fizették ki a nemzeti közadakozásból összegyűlt összegből (31000 frank, azaz 16000 forint), hogy az emigrációban élő agg politikus anyagi terhein könnyítsenek. A 4303 kötetből álló, ma is külön kezelt gyűjtemény kortárs, tehát 19. századi műveket tartalmazott, Kossuth érdeklődési körének megfelelő tárgykörökből. Kossuth halála után iratai, levelezése ugyancsak a Széchényi Könyvtárba kerültek, s ellenértékül az örökösök a magyar állam bőkezűségéből 100000 forinthez jutottak, melyet a költségvetés öt éven keresztül,

részletekben fizetett. A 2149 kötetből álló Kisfaludy-könyvtárat Darnay Kálmán dunántúli földbirtokos őrizte meg kegyeletből, s ajánlódta a Széchényi Könyvtárnak.

Két értékes hungarikum megszerzéséről kell még megemlékeznünk. Az egyik az ószláv irodalom fontos emléke, a Zenggben 1494-ben glagolita betűtípussal nyomtatott misekönyv, melyet 1895-ben Ludwig Rosenthal müncheni antikvárius aukcióján sikerült megvásárolni 1505 márkáért, éles versenyben a zágrábi egyetemi könyvtárral. A Széchényi Könyvtár nevében J. Halle, müncheni antikvárius — a könyvtárnak szintén állandó partnere és szállítója — licitált, s a sikeres vétel nagyrészt az ő érdeme. A viszonylag nagy összeget is ő előlegezte, a könyvtár hosszabb időn keresztül törlesztett neki. A zenggi missale máig a Széchényi Könyvtár egyik legnagyobb nemzeti értéke. A másik hungarikum a Krakkóban, 1533-ban megjelent Murmellius-féle latin–német–magyar szótár volt. Egy ausztriai ferences kolostorban őrzött unikális példánya megvételéért a könyvtár tárgyalásokat kezdett, de Ludwig Rosenthal antikvárius közbelépett, s a ferences atyáknak 2000 forintot ígérve, a Széchényi Könyvtárnak 3000 forintos ajánlatot tett. A könyvtár azonban résen volt: miután kiderítette, hogy ugyanazon példányról van szó, nem volt hajlandó Rosenthalnak a hatalmas összeget kifizetni. Nem sokkal később a körmöcbányai ferences kolostor könyvtárában rábukkantak a mű egy másik példányára, melyet a könyvtár kérésére 1899-ben ingyen átengedtek.

A könyvtárat számos magáneladó is felkereste kisebb tételű ajánlataival. Nem egy esetben ezen az úton is lehetett érdemleges anyagot beszerezni, például Miku Emilian ortodox pap Erdélyben számos korai román nyelvű nyomtatványt kutatott fel és adott el rendszeresen a Széchényi Könyvtárnak. Legtöbbször azonban csak egy-egy régi könyvet, féltve őrzött kéziratot, családi okmányt, régi peres iratokat kínáltak fel vételre, többnyire anyagi okokból. A sok egyéni kérelem megválaszolása, igen gyakran elutasítása, s az értéket, illetve árat illető vérmes remények lehűtése sok munkát adott a könyvtárosoknak. Ebben a viszonylatban az árak nem voltak magasak, például Bolyai Farkas ritkaságnak számító Tentamenjéért (Bolyai János Appendixével együtt) egy református lelkésznek tíz forintot fizettek, 17–18. századi okiratért általában egy-két forintot, a korábbiakért valamivel többet adtak. A becsült ár természetesen erősen függött a tartalomtól, például egy 16. század végi, erdélyi fejedelem által aláírt oklevélért öt-nyolc forintot adtak.

A néhány darabot ajándékozók száma e korszakban megnövekedett. Részből olyan magánszemélyek, akik még mindig hazafias tettekért értékelték ajándékukat, másrészt szerzők, akik súlyt helyeztek arra, hogy munkájuk a nemzeti gyűjteményben szerepeljen. Különlegesség egy magyar származású kairói orvos ajándéka, akitől a könyvtár máig legrégebbi darabja származik: két papirusztöredék, melyek egyike Krisztus előtt másfélezer évvel íródott. Ajándékoztak intézmények és testületek is, főként saját kiadványaikat. Az 1897-es évben százhuszonkét egyéni és hetvenegy testületi-intézményi ajándékozót jegyeztek fel, utóbbiakból ötven hazait és huszonegy külföldit. Érkezett küldemény a párizsi Commission des échanges internationaux-tól, a nemzetközi csereközponttól. A Széchényi Könyvtár nem folytatott cseretevékenységet, így ezt is ajándékként könyvelték el, valószínűleg nem is vizonozták.

A fényképezést, mint az eredetiben meg nem szerezhető dokumentumok pótlására szolgáló módszert, először 1879-ben alkalmazták a Széchényi Könyvtárban. Fényképgyűjteményről 1883-tól beszélhetünk, amikor az 1882-es országos könyvkiállításon szereplő és nem a Széchényi Könyvtár állományához tartozó dokumentumokról kilencszázhatvan fényképmásolat készült, meglehetősen magas, 2000 forintos költséggel. Nevezetesebb kéziratokról, korvinákról, régi magyar nyomtatványokról és értékes, régi kötésekről készültek felvételek. „Ezzel könyvtárunkban egy nagy fontosságú gyűjteménynek vettett meg alapja” — írta évi jelentésében Majláth Béla. Ettől kezdve rendszeresen gyarapodott a gyűjtemény. Fényképeztettek hungarikumokat külföldön is, többek között Bécsben, Münchenben, Stuttgartban, Weimarban, Parmában és Veronában. A felvételek legtöbbször korvinák egyes lapjairól készültek, így például a párizsi Bibliothèque Nationale három korvinájának tizenhat jellemző lapjáról. Újabb jelentős gyarapodást az 1896-os millenniumi kiállításon szereplő nevezetesebb kéziratokról készült száznyolcvannyolc fénykép eredményezett. A fényképgyűjteményt a Kézirattárban őrizték, s a könyvtár 1889-es ügyrendje már pontosan intézkedett a fotók kezeléséről és használatáról. A hazai könyvkiadás korán megkezdte e fényképek illusztrációs célokra való felhasználását. Ugyanezen céllal a könyvtárban őrzött dokumentumokról is készültek felvételek. A helyben történő fényképezést a hazai fotográfia-történet olyan jeles mesterei végezték, mint Divald Károly és Weinwurm Antal. 1895-től már a Nemzeti Múzeum is rendelkezett saját fényképészeti laboratóriummal.

A gyarapításra szánt összeget terhelték a külföldi folyóirat-rendelések is, bár viszonylag kevés külföldi folyóiratot járattak: 1897-ben mindössze kilencet, ebből öt könyvtári-bibliográfiai témájú volt. A rendelt folyóiratok száma 1900-ban emelkedett huszonkettőre. Költötték a pénzt olyan különleges tárgyak vételére is, mint például az eredeti középkori pecsétek galvanoplasztikai másolatainak gyűjtése a Levéltári osztály részére. Ezeket bécsi, müncheni, berlini levéltáraktól szereztek be, később saját gipszöntő műhelyt is berendeztek a kölcsönkapott pecsétek másolására. Külföldi sajtófigyelő cégektől egy-egy nevezetes esemény külföldi visszhangjának sajtókivágatait is megrendelték, például Kossuth Lajos haláláról, az 1900-as párizsi világkiállításról. Mindez az egyébként is kevés pénzt tovább apasztotta.

A könyvtár e korszakban is tekintélyes számú duplum-példánnyal rendelkezett, amit nagyobb gyűjtemények együttes megvétele még tovább növelt. A duplumokból többek között F. Rohracher linzi antikvárius 1879–87 között több ízben nagyobb tételeket vásárolt. Részesültek a többes példányokból hazai intézmények is. A hiányos nyilvántartás, a feldolgozásban való állandó lemaradás végül súlyos hibákhoz vezetett: kiderült, hogy Széchényi Ferenc eredeti gyűjteményéhez tartozó, Széchényi bélyegzőjével ellátott könyveket is eladtak duplumokként. A minisztérium 1894-ben szigorú rendelettel volt kénytelen szabályozni a könyvtári állományból való eladásokat.

Az állomány nagyságára vonatkozólag az egész 19. század folyamán csak becsült adatok álltak rendelkezésre. Először 1900-ban került sor teljes körű raktári revízióra, mely a müncheni szakrendszerben feldolgozott könyvekre terjedt ki. Ekkor derült ki, hogy az addig hivatalosan közölt adatok meglehetősen túlbecsültek voltak. A revízió a könyvek számát 178578 kötetben állapította meg, hiányzott 1910 kötet (ennek jelentős része később megkerült). A revízióból több állományrész kimaradt: így az iskolai értesítők, a külön kezelt kegyeleti könyvtárak, mintegy húszezer feldolgozatlan könyv és a kisnyomtatványok százezres nagyságrendű tömege. Az egyéb dokumentumok tekintetében a könyvtár 100 éves jubileumára 1902-ben megjelent könyv becsült adatai állnak rendelkezésünkre. Eszerint a könyvtár állományához tartozott még közel 4000 hazai hírnap 20000-nél több évfolyama, a Kézirattárban 15000 kötet kézirat és sok ezer levél, a Levéltárban 400000-nél több irat. A könyvtár 15300 darabból álló értékes metszetgyűjteményét felsőbb rendelkezésre még 1886-ban

kiiktatták a könyvtár állományából, megalapozva ezzel a Nemzeti Múzeum keretébe tartozó Történelmi Képcsarnokot.

Ez volt tehát az a gyűjtemény, amely Széchényi Ferenc adományából száz év alatt kifejlődött, s amivel a nemzeti könyvtár a huszadik századba lépett.

A könyvtár feltáró-feldolgozó munkájában a nyolcvanas években súlyos gondok halmozódtak fel. A könyvek müncheni szakrendszerű feltárását úgy egyszerűsítették, hogy csaknem minden művet a négy hungarika szakba zsúfoltak be, ennek következtében a raktári rendszer ellehetetlenült, a repertóriumok a sok utólagos bejegyzés, a sorrendbe való „beékelés” következtében olvashatatlaná, lényegében használhatatlanná váltak. Elkerülhetetlen volt a szakok revíziója, a szakrepertóriumok újraírása és a cédulakatalógus kijavítása. Ez a munka — a már említett vizsgálat eredményeképpen — meg is indult, s a kilencvenes évek közepére sikerült a Nyomtatványok osztályának belső rendjét és nyilvántartásait elfogadható állapotba hozni. Az osztályon belül külön kezelt állományrészek — az ősnymtatványok, a Régi Magyar Könyvek, az iskolai értesítők és az aprónymtatványok — gyűjteményi keretei is megszilárdultak, s megtörtént újjárendezésük is (az iskolai értesítők például városok, azon belül iskolák szerint).

Ekkor azonban újabb nehézség jelentkezett. Az új köteleispéldány törvény végrehajtása olyan nagy tömegű anyag beáramlását eredményezte, hogy a feldolgozás nem tudott az új gyarapodással lépést tartani. Megfelelő létszámú személyzet hiányában a lemaradás egyre nőtt, 1900-ra már húszezer volt a feldolgozatlan könyvek száma.

Jelentős tudományos eredményként értékelhetjük a könyvtár első nyomtatott katalógusának közreadását. Az ősnymtatvány-gyűjtemény 1895-ben megjelent katalógusa 896 ősnymtatványról nyújtott sokoldalú tájékoztatást, az akkori legkorszerűbb katalogizálási elveknek megfelelően. Összeállítója Horváth Ignác (1851–1911), kiváló könyvtári szakember és bibliográfus volt, aki több mint harminc évig állt a könyvtár szolgálatában, s a Nyomtatványi osztály rendbetételével komoly érdemeket szerzett.

A Kézirattárban Csontos János távozása után derült ki, hogy az újabb gyarapodás közel két évtizedre visszamenőleg sem leltárilag naplózva, sem könyvtárilag feldolgozva nem volt. 1898-ra sikerült a teljes hátralékot felszámolni, a kéziratári növedéknaplóba és a repertóriumba a kéziratokat bevezetni. Ezután kezdtek rátérni a régi, kötetes formájú feldolgozás helyett az új rendszerű, modernebb szemléletű feltárára. Míg régebben össze nem tartozó, de tárgyuk, nyelvük sze-

rint rokonítható kéziratokat egybekötötték és kötetként dolgoztak fel, most fontosabb rendező elv lett a kézirat létrehozója, azaz szerzője, mint a kézirat tárgya. E megoldást sugallta a tudósi-írói hagyatékokban a levelezések jelentősen megnőtt részaránya. Két sorozatot hoztak létre: az Irodalmi Levelestárat a levelek, az Irodalmi anekdotacsoportot az egyéb, kis terjedelmű kéziratok számára. Ez kétségkívül jobban szolgálta a kutatók érdekeit, de még mindig nem érvényesült kellően a proveniencia elve, vagyis a hagyatékok együtt-tartása. Ezek továbbra is felbontásra kerültek és az állományban szétszóródtak. (Kivételt csak a Pulszky-hagyatékkal tettek.) A kéziratgyűteseket, az úgynevezett fondokat együtt tartó feldolgozásra a Széchényi Könyvtárban csak 1963-ban tértek rá. A kéziratár régi, kötetes formájú állománya továbbra is a régi, nyelvek szerinti beosztásban maradt.

A Levéltári osztály anyagát két nagy csoport képezte: a könyvtár saját gyűjtéséből (vétél, ajándék) származó anyag, elsősorban oklevelek és más, levéltári jellegű dokumentumok, a másik az 1876 óta gyarapodó, örökletébe helyezett családi levéltárak sora. A fő rendezési elv 1882-től mindkét csoportban az időrend volt, s ezen belül a könyvtár törzsanyagában külön csoportokat is képeztek. A középkori iratoknál külön csoportba kerültek a címeres oklevelek, az újabb kori iratoknál a céhiratok, az 1848/49-es forradalom és szabadságharc, valamint az 1849 utáni emigráció irodalma. Elkülönítve kezelték a külföldi iratokat. A családi levéltárakban ilyen csoportalkotásra nem került sor, legfeljebb egy kevésbé részletező jegyzékbe foglalásig jutottak el. A Levéltári osztályon tehát a feldolgozás lényegében időrendbe való rendezést, csoportosítást, jegyzékelést jelentett, s e munkával is mindig lemaradásban voltak. Tudományos igényű, részletes feltárással gyakorlatilag nem maradt idő.

A köteleispéldány-szolgáltatáson alapuló kurrens nemzeti bibliográfia, a Magyar Könyvészet, 1876-tól negyedévenként rendszeresen megjelent mint a Magyar Könyvszemle melléklete. Összeállítói a könyvtár munkatársai, Tipray Tivadar (1846–1880), majd Horváth Ignác voltak. A Magyar Könyvszemle szerkesztőváltásakor azonban (Csontos Jánost Schönherr Gyula váltotta fel) Fejérpataky László döntése értelmében a Magyar Könyvészet közlését 1892-től megszüntették. Fejérpataky úgy vélte, hogy a köteleispéldány beszolgáltatás hiányosságai miatt a könyvtár nem tud teljes körű, s így bibliográfiailag teljes értékű munkát nyújtani, s átengedte e feladatot a hazai könyvkereskedőknek. Az új köteleispéldány-törvény életbe léptetésétől, 1898-tól azonban tervbe vette az évi gyarapodás nyomtatott kata-

lógus formájában való közreadását, a könyvtári feldolgozó munkát összekapcsolva a bibliográfiai számbavétellel, vagyis a Magyar Könyvészet felélesztését. Elhatározásához bizonyára hozzájárultak azok a nemzetközi törekvések is, amelyek a nemzeti bibliográfiák kiadását minden ország részéről szükségesnek tartották, sőt nemzetközi összefogással egy egyetemes bibliográfia/repertórium kiadását tervezték. E határozatokat nemzetközi bibliográfiai kongresszusokon hozták meg (1890 Antwerpen, 1897 Brüsszel, 1900 Párizs), s a Széchényi Könyvtár valamennyin képviseltette magát. A két utóbbin Esztegar László (1870–1905), a könyvtár kiváló bibliográfusa vett részt, s itthon előharcosa lett a nemzeti bibliográfia ügyének. A Magyar Könyvszemlében 1896-ban ő ismertette elsőként Magyarországon az amerikai Dewey által kidolgozott tizedes osztályozási rendszert, melyből később az Egyetemes Tizedes Osztályozási rendszer (ETO) kifejlődött. (A Széchényi Könyvtárban csak 1936-tól vezették be.) Esztegar László Fejérpatakyval együtt hiába fáradozott egy Bibliográfiai Társaság létrehozásán, mely a szétforgácsolt erőket — Széchényi Könyvtár, Magyar Könyvkereskedők Egyesülete, Magyar Tudományos Akadémia — a nemzeti bibliográfia kiadása érdekében összefogta volna, valamennyi törekvésük eredménytelen maradt. Esztegar még egy önálló Bibliográfiai Intézet felállítására is gondolt. A minisztérium azonban nem biztosította azt az évi 2100 forintot, amit Fejérpataky az éves könyvészet 1898-tól való folyamatos kiadására kért, a hazai tudományos közélet pedig még nem volt alkalmas egy szélesebb körű együttműködés létrehozására. A felismerés, miszerint a nemzeti bibliográfia egyszerre nemzeti és tudományos érdek, csak a könyvtárosok számára volt nyilvánvaló, az egyes tudományágak művelői ekkor még beérték a szakfolyóiratokban közzétett szakirodalmi jegyzékekkel. A magyar nemzeti könyvtár a dualizmus teljes korszakában mindössze tizenhat éven át — 1876–1891 között — teljesítette egyik alapvető nemzeti könyvtári feladatát, a hazai könyvtermésnek nemzeti bibliográfiában való közzétételét. A hazai hírlapok és folyóiratok kurrens évi bibliográfiáját viszont 1895-től a Magyar Könyvszemle rendszeresen közölte egészen 1914-ig.

Állományvédelem, raktározás, helyhiány. Gondok az épülettel

A Széchényi Könyvtár fennállásának első évszázadában az állomány megóvása érdekében úgyszólván semmi sem történt. A kötetlen, tönkremenésnek kitett könyvek, folyóiratok, kéziratok halmaza ezalatt tetemesen megnőtt. 1859-től tette lehetővé gróf Karátsonyi Guidó e célra létesített alapítványa, illetve annak 105, 1893-tól csak 88 forint évi kamata a kötetés szerény mértékű megindítását. Állami támogatást kötetési célra először 1863-ban kapott a könyvtár, évi 1000 forintot, amit 1895-től 1500, 1899-től 2500 forintra emeltek, de a múzeumi táruk szakkönyvtáraival közösen. Mivel egy félvászón kötés ára a hetvenes-nyolcvanas években mérettől és terjedelemtől függően 30–90 krajcár között mozgott, s egy félbőr kötés 1,60–1,80 forintba került, a rendelkezésre álló pénzből már jelentős mennyiségű kötetésre futotta, bár elegendő a pénz soha nem volt. A kötési munkát külső könyvkötő cégek látták el, de a kezdeti időszakban a könyvtárban alkalmazott szolgák is végeztek könyvkötést, különösen kéziratok bekötését, mivel ezeket nem szívesen adták ki az épületből. 1868-ban a könyvtár már részletes kötetési szabályzattal rendelkezett, melynek mintája a müncheni bajor királyi könyvtár szabályzata volt. Az 1882-es országos könyvkiállítás ráirányította a figyelmet a régi könyvek megóvására, jó karban tartására, s már felmerültek a bibliofília szempontjai is. Ezen a kiállításon aratott sikert középkori kötetéseket utánzó bőrkötéseivel az a Lázár György, akinek könyvkötő cége több mint harminc éven át dolgozott a könyvtár részére. Később megosztották a munkát több könyvkötő cég között, versenyeztetve őket ár és minőség dolgában.

Az állomány megóvását sokáig csak a bekötés és a raktárak évenként egyszeri portalanítása jelentette. A tulajdonképpeni restaurálás csak a nyolcvanas években kezdődött, s még akkor is csak a lapok tisztítását, szennyeződések, foltok eltávolítását jelentette. A Széchényi Könyvtár első restaurátorának Mosonyi Antal (?–1889) raktárkezelő szolgát tekinthetjük, aki 1883-ban saját költségén utazott Bécsbe, ahol a tisztogatási műveleteket megtanulta, s azt a könyvtárban alkalmazta. A minisztérium már a következő évben engedélyezte és pénzzel támogatta „könyvtisztító” műhely berendezését a laboránssá előléptetett Mosonyi Antal részére. Majláth Béla könyvtárőr 1889-től kérte egy teljes könyvkötő műhely berendezését a könyvtárban, amely azonban a 90-es években sem valósult meg. A régi oklevelek javíthatóságát a Levéltári osztályon 1890-től az ottani raktárkezelő szolgák végezték helyben.

A régi könyvek, de különösen a pusztulásnak leginkább kitett kéziratok megmentése egész Európában foglalkoztatta a könyv- és levéltárosokat. A tudományos alapon folytatott, a munkába már vegyészeket is bevonó könyv- és kéziratrestaurálás, valamint – konzerválás kezdetét az 1898-as svájci Sankt Gallenben rendezett nemzetközi konferenciától számíthatjuk, amelyen Fejérpataky László is részt vett. A vatikáni könyvtár munkatársa, Franz Ehrle tudományos kísérleteire támaszkodva határozta el a konferencia a kutatások koncentrált folytatását nemzetközi összefogással. Tervbe vették a leginkább veszélyeztetett kéziratok jegyzékének összeállítását, majd lefényképezését. A következő évben már felállították a Vatikánban a terv megvalósításán dolgozó laboratóriumot, s ennek költségeihez — Fejérpataky László szakvéleményét kikérve — a magyar kormány is hozzájárult.

Mindennek azonban a hazai gyakorlatra kevés hatása volt. A probléma felismerése, a külföldi szakirodalom követése jelentette a lépést az európai fejlődéssel, de a tudományos megalapozottságú pergamen- és papírrestaurálás Magyarországon még nagyon sokáig váratott magára.

A könyvek raktárában szakrendi felállítás érvényesült, a Hírlapkönyvtárban nyelvek szerint, azon belül betű- és időrendben helyezték el a hírlapköteteket, az iskolai értesítőket városok és iskolák szerint, a kisnyomtatványokat csoportokba rendezve, időrendben tárolták. A könyvek teljes állományrevíziójára, mint arról már szó volt, először 1900-ban került sor.

A könyvtár legnagyobb problémája ekkor már a helyhiány volt. Az állomány gyors növekedése következtében a zsúfoltság először a Kézirattárban és a Levéltári osztályon jelentkezett, majd a Hírlapkönyvtárban és a Nyomtatványi osztályon is. Átmeneti könnyebbséget jelentett három belső folyosórész karzatos (galériás) kialakítása a Levéltár és a Hírlapkönyvtár részére, de a súlyos problémát ez sem oldotta meg. A kilencvenes évek közepére drámai helyzet alakult ki: a helyhiány következtében az új gyarapodás elhelyezése, annak szakszerű kezelése úgyszólván lehetetlenné vált, a zsúfolt raktárakból akadózott a kiszolgálás. Ugyanakkor a könyvtár belső elrendezése sem szolgálta kellőképpen a gyűjtemények biztonságát, de a nyugodt munkavégzést és az olvasást sem. Az olvasók a gyűjteményeken át közlekedtek, ahol nyílt polcokra kiállítva, pornak és tűző napfénynek kitéve nézhették — sőt érinthették! — a könyvtár féltett ritkaságait, még a korvinákat is. A könyvtárosok a könyvtár területén szétszórva dolgoztak, a közlekedő olvasóktól, látogatóktól állandóan zavarva. Ez a

tarthatatlan állapot csak a század végére szűnt meg. A minisztérium több mint 5000 forintos támogatásával Fejérpataky Lászlónak sikerült 1896-ban egy teljes belső átszervezést és átalakítást végrehajtania. Ennek eredményeképpen a teljesen átrendezett könyv-állományt elkülönítették mind az olvasóktól, mind a könyvtárosoktól, megteremtve így a zavartalan munka feltételeit, s növelve az állomány biztonságát. Ekkor alakították ki a könyvtárosok adminisztratív munkatermét, mellette állították fel az olvasók számára is hozzáférhető katalógusokat, berendeztek egy kézikönyvtárral felszerelt kutatótermet a Kézirattár és a Levéltár olvasói részére. 1899-ben a könyvtár legfőbb értékei is zárt, üveges szekrényekbe kerültek. Ez az átszervezés lényegében a régi teremkönyvtári elrendezés megmaradt elemeit szüntette meg véglegesen, s megtette az első lépést egy modern rendszerű, hivatali típusú könyvtár felé. Könnyebb, kényelmesebb lett a könyvtár használata, növekedett az állomány biztonsága és az ellenőrzés hatékonysága, szervezettebb lett a munka. Mindez a helyhiányt enyhítette, de meg nem szüntette.

A kilencvenes években világossá vált, hogy a Nemzeti Múzeum épülete már elégtelen a benne elhelyezett gyűjtemények befogadására, s még kevésbé képes azok fejlődését biztosítani. Sor került egyes múzeumi gyűjtemények kitelepítésére és felvetődött az épület kibővítésének gondolata, elsősorban a belső udvarok beépítésének terve a British Museum példájára hivatkozva. Megfogalmazódott olyan elképzelés is, amely egy tisztán történeti profilú Nemzeti Múzeumot hozott volna létre, amely csak a Nemzeti Könyvtárat és a Régiségtárat foglalta volna magába, s a könyvtár profilját egyetemessé tette volna, megintcsak a British Museum példáját követve. E gondolatokat 1895-ben közzétett jelentős tanulmányában (Magyar Nemzeti Könyvtár címmel) az a Jankovich Béla fogalmazta meg, aki 1913-ban mint kultuszminiszter újra visszatért az egyetemes gyűjtőkörű könyvtár eszméjéhez. Ezt a nagyra törő tervet azonban — mely már Eötvös József korában is megbukott — az 1914-ben bekövetkezett világháború véglegesen keresztülhúzta.

1867 és 1900 között mind az olvasók, mind a használt dokumentumok száma körülbelül a háromszorosára nőtt. Az olvasói csúcsot az 1880–1885 közötti évek 20–21 ezres látogatói száma jelentette, majd fokozatos csökkenés után a 90-es évek 13–14 ezres átlaga a század végére a 18 ezres szintet érte el. A használt dokumentumok száma negyven és huszonötezer között ingadozott, az olvasók számának megfelelően. Az általános csökkenésben szerepet játszhatott az, hogy közben kiépült és gyors ütemben fejlődött a főváros könyvtári hálózata, amely megosztotta az olvasói igényeket. Hátrányos volt az olvasók számára, hogy a Széchényi Könyvtár csak délelőtt volt nyitva, 9–14 óra között, míg például az Egyetemi Könyvtár délután is. Csak 1897-ben kényszerítették ki a fokozódó olvasói igények egy délután is nyitva tartó kutatószoba létesítését, kizárólag tudósok részére.

A Széchényi Könyvtár továbbra is törekedett arra, hogy megőrizze a könyvtár tudományos színvonalát, s elzárkózott a szórakoztató olvasmányt keresők elől. Ez a gyakorlatban nem mindig sikerült, mint ahogy nem lehetett sokáig kitiltani a középiskolai diákokat sem. A kilencvenes évekre erősen megváltozott az olvasóréteg összetétele: a kutató tudósok mellett egyre több középiskolai tanár és egyetemi hallgató látogatta a könyvtárat, s a korhatárnak tizenhat évre való leszálítása újabb olvasókat vonzott. Már 1889-ben a beiratkozott 1287 olvasónak 78 százaléka volt egyetemi hallgató, 12 százaléka gimnáziumi tanuló, 1 százaléka tanár és 9 százaléka egyéb. „Olvasótermünk komoly és tudományos dolgozó műhely jellegéből kivetkezővén, kisebb és könnyebb fajtájú olvasóteremmé változott át” — írta 1892-ben az olvasóteremért felelős könyvtáros. A kilencvenes években megjelentek az első női olvasók is, holott 1879-ben egy olvasni kívánó hölgyet még eltanácsoltak. A könyvtár használata ingyenes volt.

Bár az arányok eltolódtak, a tudományos kutatók természetesen továbbra is sűrűn látogatták a könyvtárat, hiszen a humán tudományok művelőinek a Széchényi Könyvtár állománya nélkülözhetetlen volt. Az a tény, hogy a hazai irodalmi termés legteljesebben a Széchényi Könyvtárban volt meg, továbbá, hogy kéziratári és levéltári dokumentumokban is igen gazdag volt a könyvtár állománya, a magyar múlt tanulmányozásának természetes műhelyévé avatta a Széchényi Könyvtárat. Legkiválóbb történészeink voltak a könyvtár olvasói, de nincs a korszaknak talán egyetlen jelentős alkotó tudósa sem, aki ne fordult volna meg a nemzeti könyvtárban. Ha a nevezetesebb olvasó-

kat akarnánk felsorolni, az egyet jelentene a kor szellemi elitjének teljes névsorával. Újabb olvasói rétegeket vonzott a könyvtárba a Hírlapkönyvtár megalapítása, különösen 1890-től a külön hírlapolvasó megnyitása után. A Hírlapkönyvtár forgalma a század végén már az összforgalom 12 százalékát tette ki.

Miután a Széchényi Könyvtár elsődleges funkciója a gyűjtés és a megőrzés volt, a kölcsönzést erősen korlátozták, nem mindig sikerrel. Hivatalosan csak a hatóságoknak, valamint akadémikusoknak, egyetemi tanároknak és ismert tudósoknak volt joga kölcsönözni, de kéziratokat, ritka és értékes műveket, gyakran használt kézikönyveket ők sem kaphattak. A szabályzatot azonban nem tartották be, a kölcsönzési gyakorlat egyre liberálisabb lett, kölcsönadtak kéziratokat, egypéldányos RMK-művet, folyóiratot is — s mindezt egyre szélesebb körben. 1887-ben már kétezer fő kölcsönzött ki több mint 3000 művet, az évi kötetforgalom csaknem 15 százalékát. A hátralékos kölcsönzők — általában ismert tudósok — nem ritkán 8–10 évig nem szolgáltatták vissza a könyveket. Az 1889-es szolgálati szabályzat szigorúbb betartásával sikerült a forgalmat évi 1000–1500 kölcsönzőre csökkenteni.

Ebben az időszakban kezdett kifejlődni a postai úton való kölcsönzés vidékre és külföldre, mai szóhasználattal a könyvtárközi, vagy intézményközi kölcsönzés. Az ekkor már kialakult nemzetközi gyakorlatnak megfelelően ezt a fajta kölcsönzést a Széchényi Könyvtár szabályai is lehetővé tették, általában a viszonyosság elve alapján. A kölcsönző magánszemély nem lehetett, kizárólag intézmények — hivatalok, tanintézetek, közgyűjtemények — vezetői kérhettek hivatalos megkereséssel munkatársaik, illetve olvasóik részére könyveket, sőt kivételes esetekben kéziratokat és folyóiratokat is. Feltétel volt a kérő intézmény vezetőjének jótállása és a kizárólag helyben történő használatnak tűzmentes helyiségben való biztosítása. Nagyon értékes ritkaságok, kézikönyvek és hírlapok nem kerülhettek postai kölcsönzésre. Ez a szolgáltatás elsősorban a vidéki értelmiség — tanárok, lelkészek — számára volt jelentős, mert ők csak ezen az úton juthattak hozzá olyan művekhez, amelyeket a vidéki könyvtárakban hiába kerestek. A postai kölcsönzésnek ez a gyakorlata nagymértékben járult hozzá a vidéki értelmiségnek a tudományos közéletbe való bekapcsolódásához. 1889-ben vidékről huszonöt kölcsönzési kérés érkezett a Széchényi Könyvtárba. (Középiskolától tizenhat, főiskolától négy, könyvtártól három, egyetemtől kettő.) 1896-ban a kérések száma már negyvenhárom volt. Ugyanezekben az években a Széchényi Könyvtár

nyolc, illetve öt esetben fordult vidéki közgyűjteményekhez kölcsönzési kérelemmel.

A külföldi forgalom kisebb, de annál jelentősebb volt: a Széchényi Könyvtár olvasói, kutatói csak ezen az úton juthattak külföldön őrzött hungarikumok, legtöbbször kéziratok, vagy a könyvtárból hiányzó külföldi szakkönyvek hosszabb ideig tartó tanulmányozásához. A külföldi könyvtárak általában készségesek voltak, alig akadt elutasító válasz. A legtöbb alkalommal kölcsönző intézmények: a bécsi udvari könyvtár, a müncheni bajor királyi és a berlini királyi könyvtár, számos egyetemi könyvtár (Bécs, Graz, Lipcse, Heidelberg, Erlangen, Prága, Krakkó, Lemberg, Breslau, Leyden), valamint ausztriai kolostori könyvtárak (Admont, Melk). A felsoroltak közül egyesek kértek is: általában német kéziratokat, ritkábban nyomtatványokat. Egyedül a párizsi nemzeti könyvtár nem folytatott közvetlen intézményközi kölcsönzést, tőle diplomáciai úton kölcsönzött a könyvtár.

E korszakban bontakozott ki a könyvtár tájékoztató munkája. Az írásbeli kérések mind bel-, mind külföldről érkeztek, s nagyrészt faktográfiai jellegűek voltak. Nagyobb bibliográfiák összeállítására, vagy időigényes irodalomkutatásra a könyvtár — munkaerő hiányában — nem is vállalkozott. A belföldi kérdések zöme helytörténeti vagy családtörténeti jellegű volt. A személyes felvilágosítások között is sok volt a geneológiai természetű. Fejérpataky 1892-ben azt írta: alig van nap, hogy egy családfakutató fel ne keresné a Levéltári osztályt. 1894-ben adták ki a könyvtárban az első hitelesített másolatot. Ezek hivatalos jelleggel bíró igazolások voltak, s akkoriban legtöbbször nemességük igazolását kérték a könyvtárban őrzött oklevelek alapján.

Az olvasókon kívül a könyvtár fogadott egyéni és csoportos látogatókat is, utóbbiakat elsősorban a tanulóifjúság köréből. A legfőbb látnivalót a korvinák jelentették mind a könyvtár első, 1877-ben megnyílt állandó kiállításán, mind a későbbiekben. A két legnagyobb hatású kiállítás az 1882-es országos könyvkiállítás volt a Magyar Tudományos Akadémia épületében és az 1896-os ezredévi kiállítás a Városligetben. Az 1882-es kiállítás, melynek egyik szervezője és legfőbb kiállítója a Széchényi Könyvtár volt, először adott teljes körképet a magyar írásbeliség múltjából. Számos hazai köz- és magángyűjtemény állította ki legfőbb kincseit, húsz külföldi intézmény küldte el legértékesebb hungarikumait. A két és fél hónapig nyitva tartó kiállítás páratlan közönségsikert hozott, ösztönzőleg hatott az irodalomtörténeti-bibliográfiai kutatásokra és felkeltette az érdeklődést a bibliofília iránt. Díszes kiállítású katalógusa két kiadásban fogyott el.

A honfoglalás ezeréves évfordulójára 1896-ban rendezett millenniumi kiállítás átfogó jellegű volt, de jelentős szerep jutott a kulturális értékek bemutatásának is. A kiállítás történelmi főcsoportjának gerincét képezték az ország valamennyi közgyűjteményéből kiállított írásbeli dokumentumok. A Széchényi Könyvtár 340 művel szerepelt. A kiállítás „hat hónapon keresztül páratlan hatással terjesztette a nemzeti társadalom minden rétegében a magyar történelem iránt való érdeklődést” — írta Fejérfpataky László. A közművelődés szempontjából valóban nagy hatású kiállításnak tudományos haszna is volt: a Széchényi Könyvtárban berendezett másoló-irodában a más könyvtárakból érkezett fontosabb műveket lemásolták, lefényképezték, kivonatolták. (Ugyanezt elvégezték az 1882-es kiállítás után is.) Részt vett a Széchényi Könyvtár az 1885-ös országos kiállításon is. Majláth Béla volt a rendezője a Budavár török alóli felszabadításának 200 éves évfordulójára 1886-ban rendezett nagyszabású kiállításnak. Ferenc József magyar királlyá történt koronázásának 25 éves évfordulójáról saját kiállítással emlékeztek meg.

A Széchényi Könyvtár értékei szerepeltek külföldi kiállításokon is, például az 1867-es párizsi, az 1873-as bécsi világkiállításon. Legjelentősebb volt a könyvtár jelenléte az 1900-as párizsi világkiállításon, amely a kontinens addigi legnagyobb szabású gazdasági-kulturális seregszemléje volt. A magyar történelmi rész rendezésével a kormány Szalay Imrét, a Nemzeti Múzeum igazgatóját bízta meg. A nemzetközi földrajzi társaság kongresszusain a magyar tudományosság sikeréhez jelentősen hozzájárultak a Széchényi Könyvtár által kiállított térképek és földgömbök (1875 Párizs, 1881 Velence). A bécsi nyomdászat 400. évfordulójára 1882-ben rendezett kiállításon a Széchényi Könyvtár huszonkét olyan nyomtatványt állított ki, amelyekből nem volt példány Bécsben.

Ezekben az évtizedekben lendületesen fejlődött a hazai tudományos élet, különösen erőteljesen a történettudomány, mely természetes forrásbázisát a Széchényi Könyvtárban találta meg. A könyvtár tudós munkatársai maguk is részesei voltak ennek a kutató-feltáró munkának, tudományos közleményeik sorra jelentek meg a Magyar Könyvszemlében és más szakfolyóiratokban. Kutatásaik fő területe a Fraknói által elindított hungarika-kutatások voltak, melyek a megnövekedett utazási lehetőségek révén komoly eredményeket hoztak. 1880 és 1900 között tizennégy tudományos munkatárs ötvenhat esetben utazott külföldre, gyakran több hónapra. A leggyakoribb úti célok Ausztria, Németország és Olaszország voltak, de kutattak cseh, horvát és lengyel

könyvtárakban, levéltárakban is. Franciaország, Svájc, Anglia és Belgium csak a kilencvenes évektől szerepeltek az útitervekben, elsősorban az ott rendezett kongresszusok miatt. Egy-egy kiutazás vezetett Dániába, Orosz- és Törökországba. Nyolc alkalommal gyarapítási célokat szolgált a kiutazás. (Könyvaukciókon való részvétel, nagyobb hagyatékok helyszíni szemléje stb.) A kiutazók a meglátogatott könyvtárakban a hungarika-kutatások mellett könyvtárszervezési, könyvtártechnikai tapasztalatok szerzésére is figyelmet fordítottak. Beszámolóik arról tanúskodnak, hogy lépést tartottak a szakterület fejlődésével, s részt vettek valamennyi fontos, könyvtári-bibliográfiai tárgyú nemzetközi konferencián (1890 Antwerpen, 1897 London és Brüsszel, 1898 Sankt Gallen, 1900 Párizs).

A hungarika-kutatások egyik fontos ága e korban a magyar vonatkozású kéziratok felkutatása, ezen belül is a korvina-kutatás volt. Mátyás király könyvtárának fennmaradt darabjai után a 19. században indult meg erőteljesebben a kutatás, s hollétüknek felderítése, sőt a kódexek megszerzése nemcsak tudományos cél, hanem nemzeti ügy is volt. Míg a század elején csak mintegy harminc hiteles korvináról volt tudomása a világnak, a század végére már 145-öt ismertek, s az 1882-es könyvkiállításon ezekből hetvenkettőt sikerült is a magyar közönségnek bemutatni. A korvina-kutatásokban a Széchényi Könyvtár részéről Fraknoi Vilmos, de különösen Csontos János szerzett érdemeket. Utóbbi javaslatára az antwerpeni kongresszuson a korvina jellegzetes bőrkötését egyedi stílusirányzatként ismerték el. A Széchényi Könyvtár alapításakor egyetlen korvinával sem rendelkezett, a század végére már tizenegynek volt birtokában.

A könyvtárban folyó tudományos munka fontos területe volt az állományban található, történetileg értékes dokumentumok tartalmi feltárása, szakfolyóiratokban való ismertetése. Ezek a közlemények a kutatók figyelmét rendszeresen ráirányították a tudományos feldolgozásra váró új forrásokra.

A könyvtár kiadványaival is jelen volt a hazai tudományos közéletben. A Magyar Könyvszemlén kívül az ősnymtatvány-katalógust, néhány kiállítási kalauzt és az ezredévi jelentést, a könyvtár addigi történeti összefoglalását, a Magyar Könyvszemle különnyomatát említhetjük. A teljes állományt felölelő nyomtatott katalógust, melyet Fejérpataky 1899-ben célul tűzött ki, anyagi támogatás hiányában később sem sikerült megvalósítani.

A már eddig említettekén kívül a korszak legkiválóbb tudós-könyvtárosai a Széchényi Könyvtárba lépésük sorrendjében: Kereszty

Fejérpataki László 1857–1923
A könyvtár igazgatója 1894–1919
A Nemzeti Múzeum igazgatója
1916–1923

Szalay Imre 1846–1917
A Nemzeti Múzeum igazgatója
1894–1916

Eötvös József
1813–1871

Trefort Ágoston
1817–1888

A 19. század két meghatározó jelentőségű vallás- és közoktatásügyi minisztere

ESTRO
POETICO-ARMONICO.
PARAFRASI

Sopra li primi
VENTICINQUE SALMI.

POESIA

di

GIROLAMO ASCANIO GIUSTINIANI,

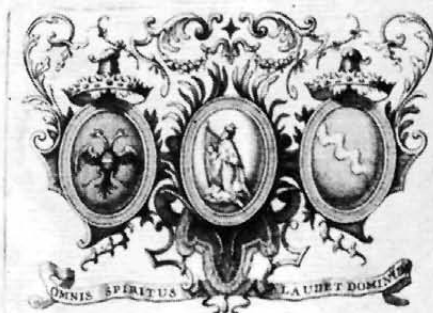
MUSICA

di

BENEDETTO MARCELLO

PATRIZJ VENETI.

TOMO PRIMO.

VENEZIA.
MDCCLXXIV.

*Reprezentatív zeneműnyomtatvány Széchényi Ferenc gyűjteményéből
(Vence, 1724)*

Der Ring des Nibelungen

Ein Bühnenfestspiel
für drei Tage und einen Vorabend.

Im Vertrauen auf den deutschen Geist entworfen
und zum Ruhme seines erhabenen Wohlthäters

des Königs
LUDWIG II.

von Bayern

vollendet von

Richard Wagner.

Eigentum der Verleger. Eingetragen in das Archiv der Union.

MAINZ, BEI B. SCHOTT'S SÖHNEN

Brüssel, Gebrüder Schott,
52 Montagne de la Cour.

London, Schott & Co.^{ys}
159 Regent Street.

Paris, Schott,
6 Rue de Hazard Rouleaux.

Vollständiges Ausführungs-Lager.
LEIPZIG, C. FLEEDER.

Propriété pour tous pays
Ent. Stat. Hall

20800

Richard Wagner által Liszt Ferencnek ajándékozott diszkiadású partitúra,
1876. február 28-i dedikációval

Erkel Ferenc kézírata:
variációsorozat Bartay András Csel c. vigoperájának témájára.
Az Erkel-hagyaték részeként került a könyvtárba 1904-ben

Liszt Ferenc Faust szimfóniája partitúrájának eredeti kézírata (1854).
A könyvtár 1911-ben vásárolta egy Liszt-tanítványtól

Hymnus, a Magyar nép
 tisztaságát szentül.
 Csak Január 22.
 1823

Ísten áld meg a Magyarat
 So keveset, bűvölget,
 Szívja szépe, véde kánt
 De tünd ellenséggel,
 Kál vons a kis négy táf
 Ássa on új evetendőt,
 Magunkéhoz már a nép
 Almulása & jövendőt!

Beintés felhővel
 Karsat seest kérésre
 Alkaldt nyert csak karsat
 Bontogóval verse.
 V. néma dígnak káji
 Tízszáz, Bunkókat
 Topad, he magatjai
 Felvirágosáral.

És minik Hunyó nérejei
 De kalabost lengetlél,

21/A

Tekaj szelvedésrejei
 Kétszáz szegyettel.
 A szelők gátlán plántalad
 Vad tölök énekeára,
 3 nyájtó kányát kis hadit
 Bővvel birtka vana.

Hajh, de kincsel mint
 Gyul, havas felelőben,
 V. elvisekkel villámokat
 Dörgő fellegében,
 Mosa voblo, konyol nyilat
 Ligattad felettünk,
 Mely füstöl napigat
 Vallaintra vetünk.

Hányrao kengett ajkain
 Aman had néreje
 Veszélynek csontkalmán
 Földedelmé enel?
 Szívnyar tannak tanyfial
 Csik házra felelő,
 15 létel magatod mint,
 Magatod hamvára?

Kölcsey Ferenc: Himnusz. (1823)

Szózat.

1836

1836

Honfiumak vésztelékent
 Lgy hiva a magyar
 Bolcsod és a magyar szava,
 Magyarját a lakos.

A nép világon c kint
 Fénese márnidra helye
 Alkon, vagy négy sós keze,
 Te szed, habod kelt.

És a föld, melyen anyjior
 Spid' vira foly,
 És, melyre minden róme neve
 Gy vord és csarob.

Te kigölkent honi és a bók
 Gy fűtök hadai,
 Te isét offe ruhát
 Hungarok kanyai

3. Szab,

Nemzeti dal

Halom magyar ki a keze!
 Hg az idt most vagy fehal
 Kébel legyint vagy szabot!
 És a kék's vabószatob!
 Et magyarok ifjainak
 Ifjainak,
 Efféttünk, legy vabot szavil
 Kém lesünk!

Kébel vobunk mustariny,
 Kárhözottak itapárunk,
 Vél szabón, ittel kálak,
 Kégyföldben nem nyughatat.
 Et magyarok ifjainak
 Ifjainak,
 Efféttünk, legy vabot szavil
 Kém lesünk!

Szommai bírány ember,
 M. most ha toll, kái nem mar,
 Kémet den állt nagy stés,
 Akat a kék's besztelak.
 Et magyarok ifjainak
 Ifjainak,
 Efféttünk, legy vabot szavil
 Kém lesünk!

Vörösmarty Mihály: Szózat. (1836)

Petőfi Sándor: Nemzeti dal. (1848)

MUS. DT.
12691

478. / 62

PANNÓNIA

Válogatott Magyar Nóták Gyűjteménye
ket közzel jászandó Fortepianóra

I. kötet 4.8
II. 2.6 12.15
III. 2.

összevádoztá, és gyűjtöztá
Métészagos Sárvári Felső Váltki

IV-3. k. 6. q. 10. n. 12. 14. 15

SZÉCHÉNYI JÚLIA GRÖF KISASZSZONYNAK

Róthkrepf Gábor.

I. kötet

PANNONIEN

oder

auswählere Sammlung ungarischer Lieder

für das Piano = Forte allein

gesammelt, und gewidmet

dem Hochgeborenen Fürsten

JULIE GRAEFIN SZÉCHÉNYI von SÁRVÁRI FELSŐ VIDÉR

von

Gabriel Róthkrepf.

I. kötet

Wien bey Pietro Stechetti qm Carlo N. 1153.

Ugyanb. 13. d. 1826. gyűjtöztá, a Sárvári Felső Váltki

Róthkrepf (később Mátray) Gábor könyvtárór 1826-ban gróf Széchényi Júlia grófnőnek dedikálta verbunkos zenét tartalmazó gyűjteményét

NOVA POSONIENSIA.

ANNO CHRISTI MDCC XXI.
DIE V. NOVEMBRIS.

A Nova Posenisia, a legrégebb magyarországi hetilap (1721)

Felféges Császárné és Apostoli Király Afzszonyunknak
különös engedelmével.
A Magyar Hírmondó,
1783 odik
éftzendőbenn,

Bóldog Afzszony Havának első napján,
Szombatonn költ

A Magyar Hírmondó, az első magyar nyelvű hirlap (1780)

Pest, november 5-kén 1854.

A „Vasárnapi Újság” hetilapját egyszer egy nagy szegélyes levelezőnk meg-
Előfizetési díj helyben: július-decemberi folyamatra 30 sz. hat hószáma 1 pit.
Hátsó költés 1 fl. 30 kr. pp.

Postán elküldve minden egyéb költés nélkül: július-decemberi folyamatra
30 sz. hat hószáma 1 fl. 30 kr. pp. — Az előfizetési díj az adózat kiadóhoz be-
mentesítendő. — Landerer & Herkmez, kisköltés (Egyetem-tér 4. sz. sz.).

*Vasárnapi Újság, a kor legnépszerűbb és legszínelonalasabb
ismeretterjesztő hetilapja (1854–1921).*

A könyvtár Széchényi-terme az igazgató dolgozó szobájaként szolgált

István (1860–1944) bibliográfus, zenekritikus; Erdélyi Pál (1864–1936) irodalomtörténész, elsőrangú könyvtári szakember, a kolozsvári Egyetemi Könyvtár későbbi igazgatója; Váczy János (1859–1918) irodalomtörténész, a Magyar Tudományos Akadémia tagja; Schönherr Gyula (1864–1908) történész, levéltáros, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja, a Magyar Könyvszemle szerkesztője; Sebestyén Gyula (1864–1946) történész, etnográfus, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja; Kollányi Ferenc (1863–1933) történész, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja, a Széchényi Könyvtár első korszakának történetírója, a Magyar Könyvszemle szerkesztője; Áldásy Antal (1869–1932) történész, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia tagja; Szamota István (1867–1895) nyelvész, történész; Melich János (1872–1963) nyelvész, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia tagja, későbbi könyvtárigazgató; Varjú Elemér (1873–1944) művelődéstörténész, muzeológus, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja. Elsősorban nekik köszönhető — és a már előzőkben említett Csontos Jánosnak, Horváth Ignácnak, Esztegar Lászlónak, id. Szinnyi Józsefnek — hogy a Széchényi Könyvtár Fejérpataky László vezetése alatt a hazai történeti, bibliográfiai-könyvészeti, nyelv- és irodalomtudományi kutatások rangos tudományos műhelyévé vált, szoros együttműködésben a Tudományos Akadémiával és a budapesti egyetemmel.

Bár a Széchényi Könyvtár első, közel száz éve nagy ívű fejlődést mutat fel, már a kortársak is érzékelték, hogy a kor követelményeihez, a megnövekedett igényekhez képest mindez nem elegendő. Ezért zárta sorait az ezredévi jelentés 1896-ban ezzel a megállapítással: „a könyvtár, évről évre növekedett szükségletei és a használatnak folyton emelkedő mértéke miatt, sem anyagi, sem szellemi erők, sem pedig helyiség tekintetében nem képes kulturális, tudományos és nemzeti nagy feladatainak teljesen megfelelni”.

A feladatoknak való „teljes megfelelést” a növekvő helyhiány, a nem elegendő számú munkaerő és a szükségéstől messze elmaradó pénzügyi ellátás eleve nem tették lehetővé.

A tudomány elvárása és a tömegigény: a századelő kettős kihívása (1901–1913)

A főhatóság és a centenáriumi ünnepek.
Az épülettel kapcsolatos gondok

Wlassics Gyula miniszter 1903-as távozása után a kultuszminiszterek sűrűn váltakoztak — 1918-ig öt miniszter hétszer váltotta egymást —, s közülük hárman is (Berzeviczy Albert, gróf Apponyi Albert, Jankovich Béla) kiváló tehetségű, európai látókörű kultúrpolitikusok voltak. Világosan látták a korszak gyors gazdasági fejlődésének a társadalomra gyakorolt hatását, s érzékelték azt a kihívást, amit ez a kulturális szféra számára jelentett. Irányításuk alatt látványos fejlődés bontakozott ki az oktatás- és művelődésügy területén — beleértve a könyvtárakat is —, de az intézményrendszer teljesítőképessége még mindig nem érte el a nyugat-európai szintet. Sokatmondó adat, hogy Budapest kilenc tudományos könyvtára 1907-ben együttvéve is kevesebbet költhetett könyvbeszerzésre, mint a bécsi egyetemi könyvtár egymaga. Az ország gazdasági ereje ekkor már képes volt valóban kiemelkedő, európai szintű tudományos és kulturális teljesítményekre, új egyetemek, múzeumok, könyvtárak létesültek, de a rendelkezésre álló, bár egyre növekvő pénzügyi eszközök még mindig nem voltak elegendők a többgenerációs lemaradás behozására.

Ezt a feszítő ellentmondást az igények és a teljesítések, a szükségletek és azok kielégítése között a 20. század küszöbére érkezett nemzeti könyvtár is érzekelte. Különös súllyal nehezedett a könyvtárra három probléma, még az előző korszak öröksége: a személyzet elégtelen volta és alacsony fizetése, a gyarapításra fordítható összeg szűkössége és az egyre szorítóbbá váló helyhiány. A korszak végéig lényegében egyik problémát sem sikerült megoldani, kivéve az alacsony fizetést. Az 1901-es fizetésrendezés — mely a nemzeti múzeumi tisztviselőket egy osztállyal magasabb kategóriába sorolta — orvosolta a régi sérelmeket és behozta a muzeológusoknak és könyvtárosoknak a tanárokkal és más közhivatalnokokkal szembeni lemaradását. Az új rendezés szerint 1901-ben a legalsó, a „segéd” fokozatba, a X. fizetési osztályba sorolt könyvtáros évi fizetése 1600–2000 korona volt, mint-

egy háromszorosa az ipari munkások átlagbérenek. A könyvtár igazgatója a legalacsonyabb könyvtárosi keresetnek körülbelül a négyszeresét kapta. Sajnálatos módon éppen ezekben az években fordult át a világ pénzügyi rendszere a fokozatos infláció korszakába, mely természetesen a bérből és fizetésből élőket érintette a legérzékenyebben. Az árak egyelőre lassú, de állandó emelkedését a fizetések szerényebb mértékben követték. A könyvtárigazgatói kezdő fizetés (lakbérpótlékkal együtt) 1909-ben a Széchényi Könyvtárban 8400 korona volt (1680 koronával kevesebb, mint a müncheni bajor királyi könyvtárban), egy segédőré (a segéd után következő fokozatban lévőé) 3600 korona. A fizetések négyévenként automatikusan emelkedtek, átlag 3–400 koronával. A világháborút megelőzően ezek a keresetek már egyre szűkösebben fedezték a megélhetési költségeket, s a könyvtári tisztviselők egyre nehezebben tudták a társadalmi középosztályhoz való tartozásuk külső feltételeit megteremteni.

A századelőn a könyvtár alapításának százéves jubileuma foglalkoztatta az intézet vezetőségét, remélve és várva, hogy ez az esemény mind a közvélemény, mind a hivatalos körök figyelmét ráirányítja majd a Nemzeti Múzeumra és annak könyvtárára. Hivatalosan a magyar Nemzeti Múzeum ünnepéről volt szó, nem hangsúlyozva azt a tényt, hogy a Nemzeti Múzeumot a magyar országgyűlés hívta életre az 1808. évi VIII. törvénycikkkel, míg Széchényi Ferenc országos magyar könyvtárat — és csak azt — alapított 1802-ben. A könyvtár továbbra is csak része, egyik osztálya a múzeumnak, melynek keretébe 1902-ben még Érem- és régiségtár, Képtár, Állattár, Növénytár, Ásvány- és őslénytár, Néprajzi osztály és Deák Ferenc emlékszoba tartozott. A közvélemény figyelme tehát erősen megoszlott, s ez a számokban is tükröződött: míg a Nemzeti Múzeum a jubileum évében közel félmillió látogatót fogadott, a könyvtárral mintegy 28000 fő került kapcsolatba, akár mint olvasó, akár mint a könyvtár külön kiállításának látogatója.

A három napon át, 1902. november 25–27. között lezajlott ünnepség középpontjában a 26-ai ünnepi ülés állt, melyen Wlassics Gyula kultuszminiszter és Szalay Imre, a múzeum igazgatója mondtak beszédet. Ezt követte a múzeum kertjében Széchényi Ferenc szobrának leleplezése és megkoszorúzása. Megkoszorúzták József nádor szobrát is a róla elnevezett téren. Az ünnepséget a kor szokásának megfelelően díszebéd, esti fogadás, Nemzeti színházi és operaházi díszelőadások tették emlékezetessé. A könyvtárban megnyílt az újjárendezett

történeti és irodalomtörténeti kiállítás, mely 456 kiállított dokumentum bemutatásával válogatást adott a könyvtár legfőbb kincseiből.

Az évforduló alkalmából jelent meg A Magyar Nemzeti Múzeum múltja és jelene című díszalbum, mely számos fényképpel illusztrálva első ízben adott átfogó képet az intézmény történetéről és gyűjteményeiről. Megjelent Fraknoi Vilmos Széchényi Ferencről írott életrajza s a Magyar Könyvszemle sorozatban közölte Kollányi Ferencnek a könyvtár történetével foglalkozó tanulmányait. A könyvtár új kiállítását katalógus ismertette. A korabeli sajtóvisszhang arról tanúskodik, hogy a jubileum nemcsak a tudományos világ megemlékezése, hanem valóságos nemzeti ünnep volt, amelyen a nemzeti hagyományok ápolása, azok tudatosítása erőteljes hangsúlyt kapott.

A nemzeti felbuzdulást azonban nem követték tettek. A szorongató helyhiány, mely a Nemzeti Múzeumnak, s a benne elhelyezett gyűjteményeknek nemcsak fejlődését, hanem pusztát létét, biztonságát és használatát is ellehetetlenítette, a század elején tovább fokozódott, s orvoslást nem nyert. Szalay Imre múzeumigazgató újabb és újabb beadványokkal, építési tervekkel próbálta a kormányt cselekvésre bírni, mivel meggyőződése volt, hogy az intézmény gondjain már csak új építkezéssel lehet segíteni. A meglévő épület átalakításának, illetve bővítésének tervét a múzeum műemlék jellegére hivatkozva végleg elvetették, s nem sikerült a múzeum közelében lévő üres telkek megszerzése sem. A természettudományi gyűjtemények más épületben való elhelyezése helyett 1909-ben egy új könyvtárépület emelésének gondolata merült fel. Ennek megvalósulására némi reményt nyújtott az 1908. évi költségvetésben elkülönített kétfélmillió korona, amely a múzeum épület-gondjait volt hivatva megoldani, s évente négy egyenlő részletben lehetett volna felhasználni. Erre azonban sohasem került sor, s a néhány év múlva bekövetkezett háború miatt végleg lekerült a napirendről az építkezés terve. A Nemzeti Múzeum vezetőségének csálódottsága érthető volt, hiszen máshová bőven jutott pénz: vidéken számos új múzeum és színház létesült, ezekben az években épült fel a műegyetemi könyvtár és a kolozsvári egyetemi könyvtár. Utóbbi az ország első korszerű könyvtárépülete volt, ahol a nyugat-európai mintákat követve első ízben alkalmaztak modern technikai berendezéseket. Keserűen írta Szalay Imre 1911-ben: „Az anyag folytonos növekedésével szemben annak a nagyközönség s illetve a tudományos világ által való hozzáférhetősége mindinkább megnehezedik s mindinkább szűkebb térre szorul, úgy hogy a Magyar Nemzeti

Múzeum anyagát raktárszerűen kezelve őrzi meg egy jobb jövő számára.”

Az állomány nagyarányú növekedése miatt a helyhiány és a zsúfoltság a könyvtárban volt a legnagyobb, az igénybevétel ugyanakkor hihetetlenül megnőtt. A könyvtárat 1905-ben (annak ellenére, hogy a revízió miatt két hónapig zárva tartották) több mint negyvennégyezer látogató kereste fel és kétszázezer állományi egységet használt. Az olvasók száma tehát tíz év alatt több mint kétszeresére, a használt egységek száma több mint háromszorosára nőtt. A könyvtár igyekezett a rendelkezésre álló teret minél jobban kihasználni, újabb és újabb galériák, karzatok építésével, folyosók beállványozásával a helyhiányt ideig-óráig enyhíteni. 1907-ben a levéltári és kéziratári termek szekrényeire 26000 koronás költséggel karzatos emeletet építettek, mely berendezés nemcsak jelentős térnyeréssel járt, hanem esztétikailag is tetszetős, harmonikus összképet nyújtott. Az anyag kitelepítésének megkezdését azonban így sem lehetett elkerülni: 1912-ben a ritkábban használt hírlapokat egy közeli bérelt helyiségbe kellett átköltöztetni. A múzeum épületében ekkor a könyvtár az első emeleten tizennyolc termet és helyiséget, a földszinten nyolc szobát birtokolt, melyhez 1913-ban még két újabb szoba járult (id. Szinnyei József egykori lakása). A régi múzeumépület azonban már nemcsak szűk, hanem belső elrendezése folytán alkalmatlan is volt arra, hogy egy huszadik századi könyvtár kívánalmainak megfeleljen.

A gyűjtemények gyarapodása és differenciálódása

A könyvtár gyűjtőköre — amint azt az 1889-es, illetve 1898-as szervezeti és szolgálati szabályzatok előírták — továbbra is a magyarországi és a magyar vonatkozású külföldi nyomtatványokra, kéziratokra és oklevelekre terjedt ki, a könyvtár kötelességévé téve azok felkutatását és eredetiben vagy — kéziratok esetében — másolatban való megszerzését. Az 1909-ben elkészült, de hivatalos kiadásra már nem került szabályzat lényegében ugyanezt ismételte meg. Ez a szabályzat foglalkozott először nagyobb hangsúllyal a gyűjtemények használatát megkönnyítő segédkönyvtárak gyarapításával, a tudományos kutatás érdekeire hivatkozva.

1913-ban még egyszer felmerült az egyetemes gyűjtőkörű nemzeti könyvtár eszméje. Ezúttal a könyvtár egyik munkatársa, Sikabonyi Antal (1886–1948) tett közzé figyelemreméltó tanulmányt, amelyben

többek között Jankovich Béla (akkori kultuszminiszter) 1895-ben megjelent írására hivatkozva fejtette ki véleményét. A felvetés a szakmai közvéleményben azonnal elutasításra talált. Az akkor indult új szakfolyóirat, a Könyvtári Szemle a kizárólag hungarika-gyűjtéssel foglalkozó Széchényi Könyvtár mellett foglalt állást és úgy vélte, hogy a főváros nagy könyvtárainak együtt kell alkotnia egy minden tudományterületet átfogó közgyűjteményt. Ebben az időben már nyilvánvaló volt, hogy a világ legnagyobb könyvtárai — a londoni British Museum, a párizsi Bibliothèque Nationale és a washingtoni Library of Congress — sem képesek befogadni a világ tudományos irodalmának teljességét, az erős válogatásra, gyűjtőköri szűkítésre már ők is rákényszerültek. A vitában a Széchényi Könyvtár vezetősége is a kifejezetten hungarika-könyvtár mellett foglalt állást.

A század elején a Széchényi Könyvtárba beáramló anyag tekintélyes mennyiségű volt. A négy osztály (Nyomtatványi osztály, Hírlaptár, Kézirattár, Levéltár) 1901–1913 között évente mintegy másfélszáz ezer darabbal gyarapodott, de volt néhány év, amikor ez a szám a kétszáz ezret is meghaladta. Az adatok ne tévesszenek meg senkit: a Nyomtatványi osztályra kerülő 45–50000 darabból mintegy 30000 volt a kisnyomtatványok száma, s közöttük sok volt az egyleveles. Realisabb képet adnak az állományrevíziók adatai, melyek csak a könyvtárilag feldolgozott könyveket vették számba. Eszerint az állomány 1901 és 1911 között mintegy 94000 kötettel nőtt és 1911. augusztus 31-én 273149 kötetet tett ki. A korszak végéig több állományrevízióra már nem került sor. A Széchényi Könyvtár könyvállományát az első világháború elején óvatos becsléssel is kb. 300000 kötetre tehetjük. Valamivel több lehetett a könyvtárilag nem teljes feldolgozású nyomtatványok: iskolai értesítők, kisnyomtatványok stb. száma. Nemzetközi összehasonlításban ez nem számított igazán nagy könyvtárnak: Németországban ez a nagyságrend egy közepes méretű egyetemi vagy nagyobb városi könyvtárnak felelt meg, a müncheni Hof- und Staatsbibliothek és a berlini Königl. Bibliothek már ekkor másfél millió kötettel rendelkeztek, a bécsi Hofbibliothek körülbelül egymillióval. Az évi gyarapodásról közölt statisztikai adatokat tovább torzították a Hírlaptár adatai, itt ugyanis minden egyes hírlapszámot egy egységnek vettek. Ez magyarázza a százazres, sőt e fölötti gyarapodási számot. A Levéltári osztályon sem volt ritka a tízezer körüli gyarapodási szám, amit egy-egy családi levéltár átvétele magyaráz.

A nyomtatott hazai irodalmi termés begyűjtését továbbra is a kötelezpéldány-beszolgáltatás biztosította az 1897. évi XLI. évi tc.

alapján. Az 1898-tól működő és már szigorú szankciókat is tartalmazó rendszer az első években még sok nehézséggel küzdött, bizonyítja ezt a könyvtár által a nyomdák ellen indított bírósági eljárások nagy száma. 1902-ben peres eljárás során még nyolevanöt nyomdát marasztaltak el, később ez a szám jelentősen lecsökkent. A rendszer többé-kevésbé jól működött és biztosította a nemzeti könyvtár létalapját, a hazai nyomdatermékeket.

Könyvek és kéziratok vásárlására az állami költségvetés által biztosított összeg a 19. század végén 6500 forint volt, s még további három évig az ennek megfelelő 13000 korona. (Az 1900-ban bevezetett új pénznem, a korona a forint felével volt egyenértékű.) Ezután az évi keret fokozatosan emelkedett: 1906-ban 22000, 1913-ban már 25000 korona volt, amihez 1908-tól úgynevezett „rendkívüli kiadás”-ként 7000, 1909-től 12000 korona járult évenként. A miniszteri indoklás az egyre nagyobb mértékben piacra kerülő hungarikumokra, s azok növekvő árára, valamint a Széchényi Könyvtár állományában mutatkozó hiányok pótlásának szükségességére hivatkozott a parlamentben a dotáció valóban nagymértékű emelésénél. A „rendkívüli kiadások” rendszeressé tétele a nagyobb kéziratgyűttestek vételét szolgálta, ezen belül is kiemelten az 1848/49-i irathagyatékok megszerzését. A teljes ráfordítást azonban még ezek a számok sem tükrözik. Egyes nagyobb kéziratgyűttestek, illetve könyvgyűjtemények megvételét külön pénzekkel támogatták, például 1904–1907 között három alkalommal összesen 90000 koronával. Széchényi Lajos 1827-es alapítványának éves kamata ebben az időben még további 1100 koronát jelentett, mely szintén gyarapítási célokat szolgált. A Hírlaptár költségvetési dotációja szerényebb volt: 1901-től évi 2400, 1913-tól — hivatkozva a kötetési költségek emelkedésére — 4000 korona. Kötetési célokra külön még további évi 5000, majd 1908-tól 10000 korona állt rendelkezésre, de közösen a múzeumi osztályok szakkönyvtáraival. Ehhez járult még a Karátsonyi-féle alapítvány évi kamata (mintegy 170 korona). Mindezen összegek a hazai viszonyok között bőségesnek tünnek, nemzetközi összehasonlításban azonban az átlag alatt maradtak.

A könyvtár nagy súlyt helyezett a régi magyar nyomtatványok beszerzésére. Tizenhárom év alatt sikerült is 178 RMK művel gyarapítani a gyűjteményt. Egyes műveket külföldön árverésen vásároltak, 48 darabot ajándékba kaptak a neves gyűjtő, Ráth György (1828–1905), illetve a történész Thaly Kálmán (1839–1919) hagyatékából. Az ősnomtatványok gyarapodása szerényebb mértékű volt: többek között a Thuróczi Krónika 1488-as augsburgi kiadása (4400 korona) és a

könyvtár legdrágábban vásárolt darabja, Dante Divina comediájának 1472-es kiadása, melyért egy müncheni árverésen 9370 koronát fizettek. (Összehasonlításként: egy Károlyi Gáspár-féle Biblia 1751-es baseli kiadása, 19. századi debreceni kötésben 180 koronába került, egy 1617-es debreceni, magyar nyelvű nyomtatvány 100 koronába, egy Comenius-mű 1643-as lőcsei kiadása 30 koronába.) 1907-ben fontos külföldi kézikönyveket vásároltak: egyháztörténelmi és egyházjogi forrásművek többszáz kötetes sorozatát. (A Bolland-féle Acta Sanctorumot és J. P. Migne Patrologiae Latine című művét). Az állomány tudományos értékét jelentősen növelték neves gyűjtők és tudósok megvásárolt könyvtárai, így 1901-ben Gyurikovits Ferenc könyvtára, mely sok 19. század eleji hiányt pótol, Varju Elemér (1873–1944) heraldikai és paleográfiai műveket tartalmazó, 614 kötetes szakkönyvtára (7000 koronáért), 1902-ben Delhaes István (1845–1902) festő, restaurátor művészettörténelmi gyűjteményéből közel 400 bibliofil értékű kötet, 1903-ban Hajnik Imre (1840–1901) jogtudós 5000 kötetes szakkönyvtára 10000 koronáért, végül Almásy Pál (1818–1882) politikus főleg külföldi történelmi és politikai műveket tartalmazó 4200 kötetes könyvtára. Utóbbi gazdag tárháza az 1848/49-cel és utóéletével foglalkozó külföldi irodalomnak. Jóval nagyobb mértékben gyarapodtak a kéziratok, s ezen belül is a levéltári dokumentumok. Ebben a levéltári szakértő Fejérpataky Lászlónak volt nagy szerepe, aki időt, fáradságot nem kímélve, külföldi cégekkel személyes kapcsolatokat kiépítve igyekezett minden magyar vonatkozású iratot megszerezni. A könyvtárban 1909/10-ben minisztériumi megbízásból lefolytatott vizsgálat szemére is vetette, hogy a Levéltári osztály nagyarányú fejlesztése a nyomtatott anyag gyarapításának rovására történt. Fejérpataky cáfolta ezt, bizonyítva, hogy a nagy értékű kéziratos anyagok beszerzésére általában rendkívüli pénzügyi források szolgáltak. „A levéltár gazdagodása azért oly nagyméretű, mert itt akad a legtöbb megmenteni való a hazai tudomány érdekében” — írta. Schönherr Gyula 1902-es véleménye szerint az oklevelek vásárlására fordított pénz évenként majdnem felét tette ki a teljes gyarapítási összegnek. A Széchényi Könyvtár tehát a dualizmus teljes korszakában levéltári feladatokat is ellátott, méghozzá igen intenzíven, sok pénzt és energiát áldozva e célra. Nagy szolgálatot tett ezzel a hazai történettudománynak és a Magyar Országos Levéltárnak, ahová végül a teljes gyűjtemény átkerült. A könyvtár szempontjából azonban pénz és energia jobban hasznosult volna, ha azt a könyvek beszerzésére fordítják.

A kéziratos anyagból elsősorban azokat a dokumentumokat emeljük ki, amelyek ma is a Kézirattár állományában találhatóak. Mindenekelőtt a könyvtár tizenkettedik korvináját, melyet 1905-ben hat másik kódexszel együtt Emich Gusztáv (1843–1911) könyvkiadó gyűjteményéből vásároltak 20000 koronáért. Nagyértékű beszerzés volt egy 15. századi díszes kódex, egy psalterium (zsoltároskönyv), mely Nagylucsei Orbán püspök, Mátyás király kincstartója számára készült. Nem érdektelen felidézni megvételének körülményeit. Jacques Rosenthal müncheni antikvárius hatszáz tételből álló katalógusában szerepelt a kódex leírása, ismertetve a rajta lévő címet is. Ebben a katalógust gondosan átnéző Schönherr Gyula, a Kézirattár munkatársa Nagylucsei Orbán címerét ismerte fel, ami egyértelműen a hajdani tulajdonosra utalt. Távirati úton bekérték Münchenből a kódexet tüzetesebb vizsgálatra, s a feltevés beigazolódott. A minisztérium biztosította a 6500 márka (7600 korona) vételárat, és 1905. március 13-án létrejött az egyezés: a kódex a könyvtár tulajdonába került. 1912-ben gróf Apponyi Sándor (1844–1925), a jeles könyvgyűjtő és bibliofil ajándéka révén egy díszesen miniált 15. századi hártyakódexhez jutott a könyvtár.

Jelentősen gazdagították a Kézirattár állományát az írói kéziratok és hagyatékok. Többek között Kisfaludy Sándor, Vörösmarty Mihály, Petőfi Sándor, Tompa Mihály kéziratai, Gyulai Pál és Jókai Mór teljes írói hagyatéka került a könyvtárba. 1913-ban 17025 koronáért vásárolták meg a teljes Madách Imre-hagyatékot, Az ember tragédiája kéziratának kivételével. Nagy mértékben gyarapodott az Irodalmi Levelestár, többek között Kazinczy Ferenc, Bajza József, Toldy Ferenc, Kölcsey Ferenc, Arany János, Petőfi Sándor, Jósika Miklós, Eötvös József, Zichy Mihály leveleivel.

A Levéltári osztály állományát növelte a genealógus Nagy Iván (1824–1898) és a történész Thaly Kálmán (1839–1909) hagyatéka. Türr István tábornok (1825–1908) több mint hétezer darabból álló hagyatékaért 40000 koronát fizettek. 1906-ban 32000 koronába került a politikus, újságíró Helfy Ignác (1830–1897) Kossuth-iratokat tartalmazó hagyatéka. Általában nagy súlyt fektettek az 1848/49-es forradalom és szabadságharc, majd az ezt követő emigráció iratainak megszerzésére, s ezekre jelentős összegeket áldoztak. A már említett Gyurikovits Ferenc-féle hagyatékból nagytömegű kézirat is került a könyvtár állományába, mely a már előzőleg meglévő, főleg okleveleket tartalmazó Gyurikovits György (1780–1848) gyűjteményt tizenegy

újabb kéziratkötetel egészítette ki. Az örök letétként kapott családi levéltárak száma 1913-ban már 92 volt.

Az előző korszakban hosszasan szoltunk a beszerzések nyugat-európai forrásairól és érintettük a hungarika-kutatások és egyéb külföldi utak révén kialakult kapcsolatokat. Ez a kapcsolatrendszer tovább élt és fejlődött a huszadik században is, de mellette kiépült egy Délkelet-Európába és kifejezetten a Balkánra irányuló gyarapítási tevékenység. Fejérpataky tudatosan terjesztette ki a könyvtár gyűjtőkörét a balkáni népekről szóló, valamint az általuk létrehozott jelentősebb tudományos irodalom beszerzésére, hivatkozva a történelem során kialakult kapcsolatokra, s a nyelvészeti, néprajzi szempontokra. E legtágabban hungarika-gyűjtésnek felfogott tevékenységet tudományos kapcsolatok kiépítésével is megpróbálták elősegíteni. Törekvéseik leginkább Horvátország, Dalmácia, Bosznia-Hercegovina és Bulgária tekintetében jártak sikerrel. A könyvtár által megbízott könyvkereskedők és kiadók gondoskodtak a helyi irodalom beszerzéséről Zágrábban, Zarában, Raguzában és Szófiában. Szerbiából újvidéki megbízottakon keresztül érkezett az anyag. Romániával a kísérletek ellenére sem sikerült személyes kapcsolatokat kiépíteni, de az erdélyi román irodalom gyarapítását megbízhatóan végezték a karánsebesi és a beszercei román megbízottak. E gyarapítási politikának eredményeképpen gyakran már a kortárs kutatók is ezt az irodalmat keresve látogatták meg a könyvtárat, ma pedig megállapíthatjuk, hogy éppen ennek az előrelátásnak köszönhetően a könyvtár állományában viszonylag gazdag a délkelet-európai népek irodalma ebből a korai korszakból.

A Hírlapkönyvtár csaknem kizárólag kötelezpéldányokból gyarapodott, évente mintegy 1200–1500 évfolyammal. Thaly Kálmán hagyatékából sikerült egy régi hiányt pótolni: a Nova Posoniensia, az első magyarországi hírlap 1721–22-es számai ekkor kerültek a Hírlaptárba. (Ezekben az években kezdik a Hírlapkönyvtárat Hírlaptárnak nevezni, de még sokáig vegyesen használták a két elnevezést.) Több kísérlet történt az amerikai magyar hírlapok beszerzésére. Ebben a könyvtár elsősorban az Amerikában élő magyarok segítségével számíthatott. Jelentős szerepe volt Feleky Károlynak (1865–1930), akinek köszönhetően 1911-től csaknem hiánytalanul eljutottak a Széchényi Könyvtárba az amerikai magyar sajtó termékei. A külföldi szakfolyóiratok előfizetése mellett, a jobb tájékozódás érdekében és a hungarika vonatkozások miatt régi terve volt a könyvtárnak a jelentősebb külföldi világlapok megrendelése. Pénzügyi nehézségek miatt csak 1909-től

sikerült hét, fontosnak ítélt, nemzetközi kitekintést biztosító hírlap előfizetése. (Két bécsi, két párizsi, egy kölni, egy londoni és egy szentpétervári újságé.)

Ajándékokat továbbra is kapott a könyvtár, bár korántsem olyan jelentős értékűeket, mint az előző században. Az ajándékozók — magánszemélyek, intézmények és testületek — száma évi 150–200 között mozgott. Elsősorban nyomtatott dokumentumokat ajándékoztak, kéziratos anyagot kevesebbet. Utóbbiak csaknem kizárólag magánszemélyektől származtak.

Állományvédelmi célokra a könyvtár 1908-tól már évi 10000 koronát fordíthatott, de közösen a múzeumi osztályok szakkönyvtáraival. (A megosztás adatai nem ismeretesek.) Ez az összeg tizenhárom év átlagában évi kb. 2200 kötet könyv és 770 hírlapkötet bekötésére volt elegendő, de ez a szükségletet messze nem fedezte. A könyvtár két nagy könyvkötő céget foglalkoztatott (Leszik és Gottermayer), ahol az árak egyre emelkedtek. Például a század elején egy hírlapkötet bekötése 3 koronába került, 1910 után már 5 koronába. Saját kötészeti műhelyről a könyvtár ekkor már lemondott, s amikor a miniszteri vizsgálat mégis ezt javasolta, Fejérpataky László hevesen tiltakozott. Szerinte saját könyvkötő műhely berendezése és fenntartása sokkal többbe kerülne, ugyanakkor megrendeléseik elmaradása érzékenyen érintené a fővárosi könyvkötő ipart. A foglalkoztatott könyvkötő cégek pontos előírások szerint, kiválóan dolgoznak — írta Fejérpataky —, ennek ellenére semmi szín alatt sem bízna rájuk a rongált kötésű korvinák javítását. A történelmi hűség azt követeli, hogy a régi, jellemző kötéseket restaurálásal ne hamisítsák meg. A külföldi könyvtárak is ezt az elvet követik. A Corvin-kódexekkel az egyetlen tennivaló a pormentes szekrényben való gondos őrzésük — fejeződik be Fejérpataky véleménye.

A hírlapok gyorsan romló papíryanagára már ekkor felfigyeltek. Sikabonyi Antal, a könyvtár munkatársa írta 1914-ben: „Rövid 100 év múlva... hírlapjaink nagy része jóformán mint múzeumi látnivaló és nem mint használható anyag fog szerepelhetni.” E veszély elhárítására — a kor akkori technikai színvonalán — semmit nem tudtak tenni. Az egyetlen védelem a bekötetés volt és az a gyakorlat, hogy kötetlen anyagot lehetőleg nem szolgáltak ki.

Ezekben az években már jól megfigyelhető egyes gyűjteményrészek elkülönülése, melyek később a könyvtár különgyűjteményeinek kialakulásához vezettek. Az állomány differenciálódása, melyet előbb-utóbb szervezeti különállás is követett, már a 19. században megkezdődött, (Kézirattár 1876, Levéltár 1882, Hírlapkönyvtár 1884) s a 20.

század elején ez a tendencia felerősödött. A folyamat nemcsak az állomány növekedésével, a dokumentumfajták differenciálódásával függött össze, de hozzájárult ehhez egyes tudományterületek fejlődése, önállósulása, s az ezek nyomán megszülető szakirodalmi igények. Ez volt a helyzet a zenei, valamint a színész- és színháztörténeti gyűjtemények tekintetében.

1904-ben a könyvtár 20000 koronáért megvásárolta Erkel Ferenc (1810–1893) zeneszerző hagyatékát. Fejérpataky László ekkor a Kézirattárban két csoportból álló zenei részleget hozott létre: 1. Manuscripta musicae, hangjegyes zenei kéziratok; 2. Epistolae musicae, zenei tárgyú levelek. A most már tudatos gyarapítás nyomán számos magyar zeneszerző: Liszt Ferenc, Ábrányi Kornél, Goldmark Károly, Rózsavölgyi Márk és néhány külföldi zenei nagyság, így Beethoven, Berlioz kézíratai, levelei kerültek a gyűjteménybe.

Ugyanebben az időben a hazai zenei közéletben fölmerült egy önálló zenei gyűjtemény létesítésének terve, s 1905-ben a zenészek már egy Országos Zeneműtár alapítását javasolták. A Széchényi Könyvtárban két kiváló szakember, a bibliográfus és zenekritikus Kereszty István (1860–1944) és Isoz Kálmán (1878–1950), akkoriban a Nemzeti Múzeum főtitkára, képviselték a zenei könyvtár létesítésének ügyét. Kereszty István több cikkében ismertette a Széchényi Könyvtár zenei vonatkozású anyagát, s a könyvtáron belül egy önálló, nyomtatványokat és kéziratokat is magába foglaló, nem kizárólag hungarikumokat tartalmazó zenei könyvtár tervét vázolta fel. Más cikkében viszont elképzelhetőnek tartotta egy különálló, országos zenei intézet felállítását, amelynek a Széchényi Könyvtár átadná meglévő zenei anyagát. A könyvtár hivatalos vezetése egyik változattal sem érthetett egyet, de nem támogatta azt Isoz Kálmán sem, aki külföldi tapasztalataira is hivatkozva, egy muzeális jellegű zenei gyűjteményt csakis a nemzeti könyvtár keretei között tudott elképzelni, megtartva annak hungarika jellegét. Isoz Kálmán sokat tett a zenei gyűjtemény fejlesztése, propagálása érdekében: nevéhez fűződik az 1911-es nagyszabású Liszt Ferenc emlékkiállítás a múzeumban, valamint zenei ismeretterjesztő előadások szervezése, az akkoriban újdonságnak számító vetített képekkel kísérve.

A színésztörténeti, színháztörténeti dokumentumok felé az 1880-as évektől fordult a figyelem, amikor a Nemzeti Színház félévszázados jubileumára készültek (1837–1887). A Széchényi Könyvtár állományában kezdettől fogva volt ilyen természetű anyag, elsősorban színlapok, színházi zsebkönyvek és drámaszövegek, de természetesen

az állomány egészében szétszórta. Tudatos gyűjtésük akkor kezdődött, amikor nagyobb mennyiségben kerültek be hasonló dokumentumok a könyvtárba, és nyilvánvalóvá lett jelentőségük a feltárára váró színész- és színháztörténet szempontjából. Elég itt megemlítenünk Fánicsy Lajos színész tizenhat kötetből álló színlapgyűjteményét az 1829–1844 közötti évekből, az 1897-es év két nevezetes szerzeményét: Szigligeti Ede (1814–1878) színműíró teljes hagyatékát és Déryné Széppataki Róza (1790–1872), a magyar színjátszás első nagy női alakjának tizenkét kötetes naplóját. Egressy Gábornak (1808–1866), kora legkiválóbb hazai színészenek teljes hagyatéka 1901-ben került a könyvtár birtokába. Ekkor már tudatosan gyűjtötték a színészek hátrahagyott iratait, a kéziratos színházi szövegek könyveket és 1904-től megkezdték a sűgőkönyvek begyűjtését. 1900-ban egy száz éven át fennállott műkedvelő színtársulat, a szomolnoki német színház teljes iratanyagával gazdagodott a könyvtár. A színháztörténeti források kiemelt kezelésében fontos szerepe volt a könyvtár két munkatársának: id. Szinnyei Józsefnek, aki maga is gyűjtötte a színlapokat, melyek később a könyvtár állományába kerültek, és az irodalomtörténész Vértessy Jenőnek (1877–1916), aki számos cikkében ismertette a magyar színháztörténetnek a könyvtárban található emlékeit. A szó mai értelmében vett különgyűjteményről természetesen ekkor még nem beszélhetünk, de az anyag tartalmi vonatkozásai, műfaji sajátosságai már előrevetítették egy majdani különgyűjtemény létrehozásának szükségességét. (Ez 1949-ben valósult meg.)

A térképgyűjtemény alapját Széchényi Ferenc mintegy 1500 műből álló adománya vetette meg. Ebben főként Magyarországot és a szomszédos országokat ábrázoló, nagyobb részben 18. századi térképek, atlaszok, továbbá várképek szerepeltek, de innen származik a gyűjtemény legrégebbi darabja, egy 1474-ből való, kézzel rajzolt hajózási térkép is. A 19. század folyamán az állomány különböző forrásokból jelentősen gyarapodott, elsősorban az Illésházy- és a Jankovich-féle gyűjteményekből, a legértékesebb művekkel azonban a Lanfrancioni-gyűjteményből. Ez utóbbiból származnak a Térképtár ma is féltett kincsei: nagy földrajzi atlaszok, a 16–17. századi mesterek, mint Ortellius, Mercator, Blaeu, Janssonius és mások művei. Igen becses ugyanebből a gyűjteményből a Magyarországot ábrázoló térképek 105 darabból álló sorozata, melyben szinte minden jelentős 16–18. századi európai kartográfus műve megtalálható.

A térképek a Nyomtatványi osztályhoz tartoztak, de jellegük, alakjuk már kezdettől a könyvekétől eltérő kezelést kívánt. Egy kü-

lönálló térképgyűjtemény szervezésének gondolata már az 1910-es években felmerült, mint a Nyomtatványok osztályának alosztálya. Az új rendszerű, a térképek sajátosságait is figyelembe vevő feldolgozás ugyanekkor meg is kezdődött, de a szervezeti elkülönülésre még évtizedekig várni kellett.

A kisnyomtatványok — régies nevükön aprónyomtatványok — a könyvekétől eltérő kezelésük és tárolásuk, valamint tartalmuk alkalmi jellege miatt váltak a Nyomtatványi osztályon belül külön egységgé. Különösebb megbecsülésben ekkor csak az 1848/49-i kisnyomtatványok mint történelmi relikviák, és a gyászjelentések mint biográfiai források részesültek. Ezért is került át később e két csoport a Levéltári osztályra. 1904-ben a könyvtár megszerezte a Szent-Iványi Zoltán-féle gyászjelentés-gyűjteményt, mely az országban a legnagyobb volt s mintegy 65000 személyre szolgált adatokkal. Ehhez járult később id. Szinnyei József gyűjteménye. A kisnyomtatványoknak a Nyomtatványi osztályon maradt részét kettéosztották: 1897 előttiekre, illetve utániakra. 1898-tól ugyanis az új kötelezpéldány-törvény következtében ez az anyag hihetetlen mértékben megnőtt. Mindkét rész anyagát tíz csoportba, ezen belül időrendbe osztották és csomagokba kötve tárolták. Fejérpataky „könyvtári lomnak” nevezte ezt az állományt, és kezelésüket a könyvtári szolgákra bízta.

A szöveges plakátok mellett a 19. század végén született meg a grafikai plakát műfaja. Nagy méretük ellenére a plakátok is — mivel egleveles nyomtatványok voltak — a kisnyomtatványok közé kerültek. Korukban éppoly kevés figyelemben részesültek, mint a többi kisnyomtatvány. E műfaj kor- és művelődéstörténeti értékét csak sokkal később ismerték fel, de a rendezésükhöz, kezelésükhöz szükséges hely és munkaerő még sokáig nem állt rendelkezésre. Különgyűjteménnyé szervezésükre csak 1935-ben került sor.

Feltárás és használat

A könyvtár feldolgozó munkáját az 1909/10-ben lefolytatott miniszteri vizsgálat erős kritikával illette: „... a kor színvonalán álló katalógusai nincsenek, állományát sem kimutatni, sem földolgozni nem tudja, meglévő tudományos rendszere elavult, munkaerőben hiányt szenved...” Ez a személyes elfogultságoktól sem mentes kritika, mely Erdélyi Páltól (1864–1936), a kolozsvári Egyetemi Könyvtár igazgatójától, a Széchényi Könyvtár egykori munkatársától származott, két

dologban helyesen mutatott rá a lényegre: a 19. század eleji tudományos szemléletet tükröző müncheni szakrendszer valóban elavulttá, s a modernizálás gátjává vált; a könyvtár valóban munkaerőhiányban szenvedett, különösen a feldolgozó munka terén.

A nyugat-európai könyvtárak ekkor már sorra felhagytak a könyvek helypazarló szakrendi felállításával. Ausztria egyik vezető könyvtára is, a bécsi egyetemi könyvtár már 1899-ben áttért a numerus kurrensre, a könyvek folyószámos raktári felállítására. Németországban egyedül a müncheni bajor királyi könyvtár tartott ki saját szakrendszere mellett, bár inkább kényszerűségből, tekintettel a másfél milliós állományra. De ott legalább bőven volt hely: 77 raktári terem a Széchényi könyvtári nyolccal szemben. A korszerűsítés útjára lépett külföldi könyvtárakban általánossá váltak ekkorra az újabb szakrendszerek szerint felépülő és cédulaformájú szakkatalógusok, melyek már nem voltak kapcsolatban a könyvek raktári rendjével. Ezzel szemben a Széchényi Könyvtárban még mindig csak a nehezen használható, kötetes müncheni szakrepertóriumok álltak rendelkezésre, melyekben a címleírások a raktári elrendezés sorrendjében követték egymást. Az új, modern könyvtárrendezési elvet — mechanikus raktári rend, katalógusban megvalósított szakrend — Fejérpataky László elvetette, s vele szemben a müncheni szakrendszert vette védelmébe. Szerinte ez a rendszer a raktárakban könnyű kezelést, gyors megtalálást biztosít, tehát nincs szükség a rendszer megváltoztatására, csupán több férőhely kellene. A müncheni szakcsoportokon már végrehajtottak néhány, a kor által megkövetelt kisebb kiigazítást, egyéb változtatást Fejérpataky feleslegesnek ítélte. Egy új rendszerre való áttérést annál inkább is lehetetlennek tartott, mivel az a teljes állomány újrafeldolgozását, ez pedig a könyvtár hosszabb időre való bezárását tette volna szükségessé. Arra nyilván nem gondolt, hogy az új rendszer bevezetése a régi lezárásával is megoldható lett volna. Ez a konzervatív álláspont hosszú időre elődázta a szükséges reformokat, s így a Széchényi Könyvtár szakrendje megrekedt egy 19. századi szinten. Az olvasók részére külön katalógusszoba berendezését viszont Fejérpataky is szükségesnek tartotta, modern, kihúzható fiókú katalógusszekrényekkel, a fiókokban rögzíthető cédulákkal. Hely és pénz hiányában azonban ezt sem ítélte megvalósíthatónak, így a könyvtár betűrendes katalógusát továbbra is a könyvformájú tokokban elhelyezett nagyméretű lapok alkották még hosszú ideig. E tokok száma 1904-ben már meghaladta az ezeröttszázat.

BUDAPEST

Őcs. és kir. fensége **RUDOLF** főherczeg trónörökös
védnöksége alatt

ORSZAGOS
ÁTALANOS KIALLÍTÁS.

Megnyitása **1885 Május 2-Október végén** Bezárása

Feltüntetve: földművelés, erdészet, bányászat, ipar, egészségügy, közoktatásügy, kézművészet.
Ezzel kapcsolatban nemzetközi gép-magtermény-és állatkiállítás. Unnepélyek.
Sorsjáték, Főnyeremény **100,000 ft.** Egy sorsjegy ára **1ft.**
Hatósági lakás-közvetítő iroda az összes pályaudvarokon?

POSNER K. L. műintézetéből BUDAPESTEN

Az első magyar grafikai plakát Benczur Gyula alkotása (1885)

A Magyar falu típusdíszlete a Nemzeti Színház Tipus Albumából
Olajfestmény (1890 körül)

Népeimhez!

FERENC FÁY

MIHÁLY CSÁSZÁR

MIHÁLY KÁROLYI

KÁROLYI FERENC

1914. július 28.

Az európai háború emlékére 1914. július 28.

Kapfai Károly K.-nál, Budapest, VIII., Bercsényi-utca 2.

Térvégvesz véter.

Budapesti Nyomda és Laptóló R.-T. VIII., Tizsa Kálmán-útr 6

Első világháborús emléklap

ŐS-BUDAVÁRA

TÖRÖKVIILAG MAGYARORSZÁGON
összekötve
AZ EZREDEVES KIÁLLITÁSSAL

Előkelő mulatóhely

Nyitva naponta reggeli 10 órától éjféli utáni 2 óráig

POSNER BUDAPEST

JEGYEK KAPHATÓK:
A M. KIR. ÁLLAMVASUTAK ÖSSZES MENETJEGY IRODÁIBAN
ÉS A KÖZLEKEDÉSI VÁLLALATOK PÉNZTÁRAINÁL.

Ős-Budavára. Törökvilág Magyarországon
Grafikai plakát 1896-ból

MEMLEKEI

SZÍNHÁZ

1821-1906

Ez volt a színház jelenlegi állása
Március 1884. szeptember 6-án

UTOLSÓ ELŐADÁS.

Kolozsvár, 1906. évi június hó 17-én

JÁSZAI MÁRI — a Budapesti Nemzeti Színház örökös tagjának —
vendéglátásával:

BÁNK BÁN.

Eredeti tagolta 5 kétszerében. Irtá: KATONA JÓZSEF.

SZEREPLŐK:

H. Endre magyar király	László Gyula	Sz. Tóvölgyi Margit
Georgud királyfi	Jánosai Mária	K. Arpád Kata
Ódó, Bertold magyar herceg	Rajnai Gábor	Geregyi Géza
St. Geordud királyfi	Méhesi Ernő	Hévígéné
Melinda, idegen	Acsai Éna	V. Káldy Mariaka
Soma, székely	Somogyi Rozsika	Koranyi Frida
Mihály bán	Desséri Gyula	Leckó Aranka
Simon bán	Váradi Miklós	Váradiné
	Mékrey Dénes	Peter bán, bírái főispán
	Mékrey Kálmán	Miska bán, a királyfiak nevelője
	Bóda Ferenc	Sebestyén Géza
	Király Ernő	Kassai Károly
	Császár Győző	Benedekben lidzora, székely
	Parlagy Lajos	gló István
	Histényi Elemér	Horváth Paula
	Kubos Arpád	Horti Ándor
	Méhesi Mihály	Batizfalvy Éna
	Arkozy Vilmos	Berényi Vanda
	Dr. Janovics Jenő	Geribeli Hermina
		Hegedűs Beatrix
		Kovács Lili
		Keményi Bári
		Semnyörgyi Irván
		Tiborc, paraszt

Zsoltókat, testőrök, parasztok, katonák.

Történet: 1213-ban.

Kezdeté 1/8-kor, vége 10 után.

Dr. JANOVICS JENŐ,
író

A Kolozsvári Nemzeti Színház előadásának selyem színlapja (1906. június 17.)

TERMÉSZETES
PARADI ARSEN
 ES VASTARTALMU GYÓGYFORRÁS
SPECIFICUM
 SÁPKÖR, VÉRSEGEYSÉG,
 NŐIBETEGSÉGEK,
 BŐRBAJOK ES GÖRVELYKÖR
 ELLEN.
 AZ ATHÉNREUM RT. KÖNYVOMÁSA.

ÁRKÁD BAZÁR
 KÉSMÁRKY ÉS ILLÉS
 JÁTEKÁRÚ-HÁZA
 RÁKÓCZI-ÚT SIP-UTCA ÉS DOHÁNY-
 UTCA SARKÁN 9255SF

TÖRV. BEJ. VÉD-
 JEGY.

**KOVALD
 TISZTIT, FEST.**

Gyár és főüzlet: VII. Szérvesség-utca 3537.
BUDAPEST

GYŰJTŐTELEPEK KÉPVISELETEK
 A SZÉKESFŐVÁROS A VIDÉK
 MINDEN RÉSZÉBEN LEGTÖBB VÁROSÁBAN

MŰINTÉZET
LENGYELLIPÓT
 BUDAPEST V. VISEGRÁDI-UTCA 3.
 (LIPÓT-KÖRÜT MELLETTI)

ALAPÍTOTT
 1880.

KÖNYVNYOMDA

JURY
 DISZOKLEVÉL
 1900 ALLAMÉZSTEREM

TELEFON 13-31

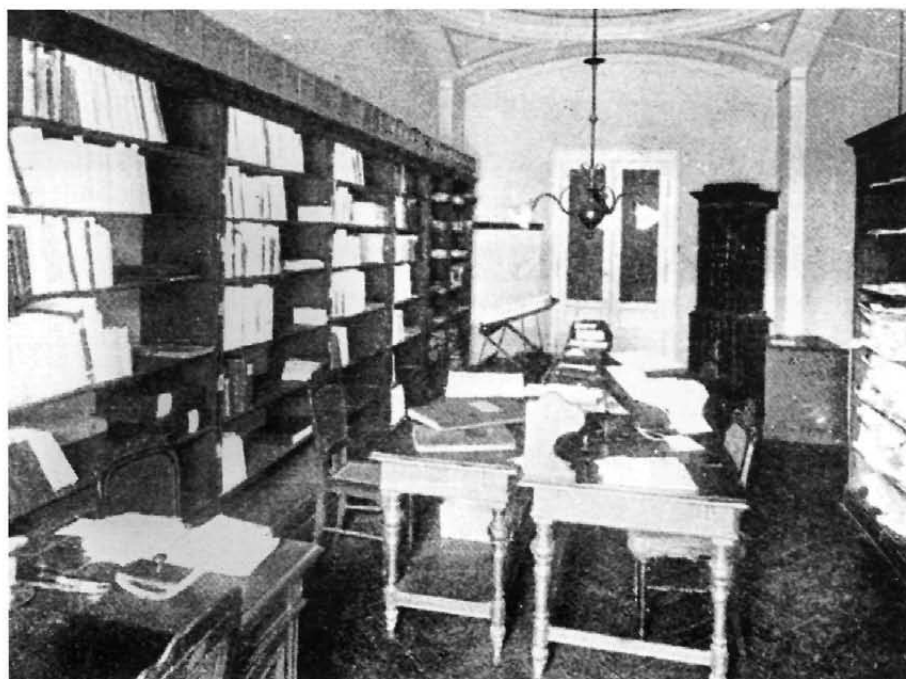

Plakát, számolócedulák, képeslap a 20. század elejéről

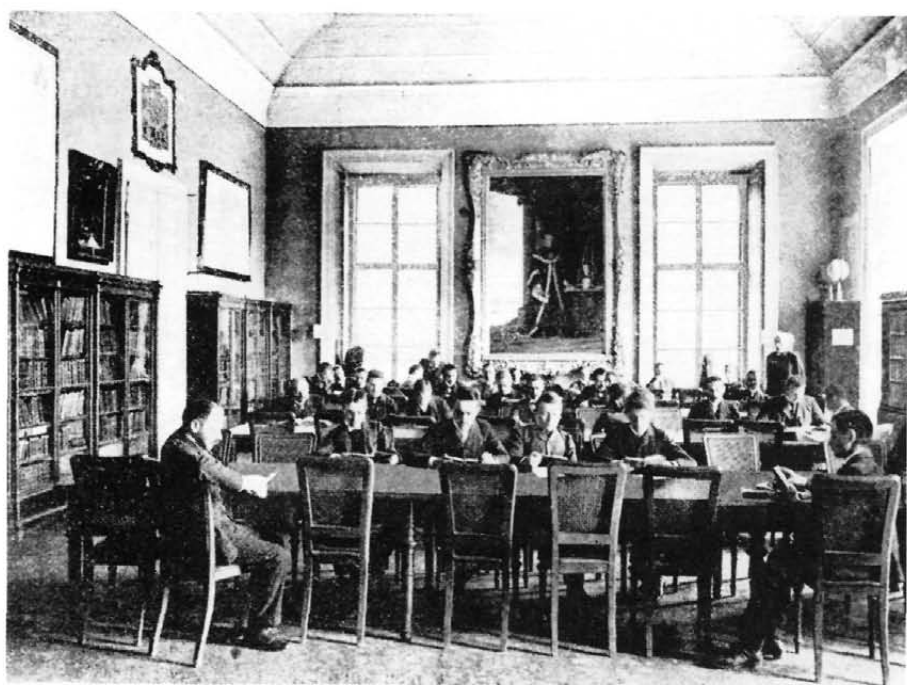

A latin kéziratok terme 1888-ban

A nyomdai kötelepéldányok irodája 1902-ben

Az olvasóterem 1902-ben

A hírlap-könyvtár 1902-ben

A levéltári osztály 1902-ben

A könyvraktári termek 1902-ben

A vizsgálat kifogásolta a feldolgozás lassúságát is. Jogosan, hiszen a beérkezett kötelezpéldányokat egy teljes évig együtt tartották — hivatkozva a sokféle adminisztrációra — s csak a következő év elején adták át katalogizálásra. Ez nem vonatkozott a vásárolt, vagy ajándékba kapott könyvekre, ezeket két héten belül feldolgozták.

A feldolgozó munkával a könyvtárosok állandó hátralékban voltak, mivel a gyarapítás üteme jóval meghaladta a feldolgozó kapacitást. Hasonló volt a helyzet a Kézirattárban és a Levéltárban is. Egyes nagyobb könyv- vagy kéziratgyűtesek feldolgozására kaptak néha külön pénzt a minisztériumtól, de az általános helyzeten ez nem sokat változtatott. Fejérpatakyt mindez kevésbé zavarta, számára a prioritás a gyarapítás volt, mivel azt vallotta: „Utódaink a rendezés és feldolgozás körül elvégezhetik azt a munkát, amihez a mi erőnk nem volt elégséges; de aminek megszerzését mi egyszer elmulasztottuk, ami más, biztos kezekbe került, azt a mi utódaink sohasem szerezhetik meg többé.”

1904-ben Áldásy Antal összeállításában megjelent a könyvtár nyomtatott címjegyzékei sorozatának második kötete, mely a címeres nemesi oklevelek leírását tartalmazta. A munka nemcsak a tudományos körökben, hanem a nagyközönség családtörténeti kutatásokban érdekelt részében is szép sikert aratott. A sorozat harmadik köteteként látott napvilágot 1908-ban Gulyás Pál munkája, a könyvtár aldináinak² katalógusa.

A kurrens nemzeti bibliográfia létrehozása, a Széchényi Könyvtár által való közreadása az előző korszak végén nem sikerült. Fejérpataky László kezdetben bízott a sikerben, ezért rendelte el a kiadás tervezett évétől, 1898-tól a beérkezett kötelezpéldányokról bibliográfiai cédulák készítését, a terv meghiúsulása azonban ezeket feleslegessé tette.

Egy teljességre törekvő, éves magyar könyvészet kiadásának szükségességét akadémiai körökben vetették fel újra 1907-ben, s mint egyedül lehetséges létrehozót, a kötelezpéldányokkal rendelkező Széchényi Könyvtárat jelölték meg. Fejérpataky László egyetértett a tervvel: állásfoglalása szerint a nemzeti bibliográfia kiadása állami feladat és csak a Széchényi Könyvtár keretében oldható meg, egy bibliográfiai iroda létrehozásával. A minisztériumhoz 1908-ban intézett felterjesztésében részletesen leírta a létrehozandó magyar nemzeti

---

² Az aldinák az 1449–1515 között élt Aldus Manutius velencei nyomdájából kikerült bibliofil ritkaságok.

bibliográfia teljes rendszerét: egy retrospektív sorozat összeállítását 1712-től 1900-ig (1. magyarországi nyomtatványok; 2. magyar szerzők külföldön megjelent művei) és egy kurrensen megjelenő sorozat kiadását a magyarországi nyomtatványokról, ötvenkénti összefoglalókkal. A megvalósításhoz azonban helyiség, személyzet és pénz szükséges. Pénzt a főhatóság most sem biztosított, így a szép terv ezúttal is csak terv maradt. Közben egyre sűrűbben jelentek meg a nemzeti bibliográfiát sürgető cikkek a könyvtári, sőt a könyvkereskedői szakajtóban is. Az 1905-ben elhunyt Esztegar László örökét a könyvtár egy másik kiváló munkatársa, Gulyás Pál (1881–1963) vette át, aki a magyar tudományos könyvészet teljes rendszerét kidolgozó tanulmányát 1912-ben, egy Magyar Bibliográfiai Intézetre vonatkozó koncepcióját 1917-ben tette közzé. A hazai könyvtári és bibliográfiai irodalom egy másik jeles képviselője, Köhalmi Béla (1884–1970) már drámai hangot ütött meg Nincs nemzeti bibliográfiánk címmel 1914-ben kiadott munkájában. Mindeközben a folyamatosan megjelenő könyvkereskedői jegyzékek, majd a Könyvtári Szemle című folyóirat melléklete, végül a Magyar Könyvkereskedők Évkönyve kísérelték meg a magyar nemzeti bibliográfia pótlását. Ez utóbbi vállalkozás volt talán a legígéretesebb, szerkesztője Köhalmi Béla volt és 1914–1917 között jelent meg. A teljességtől azonban ez a kiadvány is messze állt: a Széchényi Könyvtárba kötelempéldányként érkezett könyvek száma jóval nagyobb volt az itt közöltekénél.

Sajnálatos, hogy a kulturális kormányzat ebben a korszakban sem biztosította a korszerű nemzeti bibliográfia kiadásához szükséges anyagi eszközöket a Széchényi Könyvtár részére, jóllehet ekkor már nemcsak a könyvtári szakemberek, hanem a tudományos körök is igényelték ezt a szolgáltatást.

A könyvtár használatának, az olvasók és kutatók kiszolgálásának szabályai az előző korszakhoz képest nem változtak. Lényeges fordulatot jelentett 1904-ben a délutáni nyitva tartás bevezetése: a könyvtár ezután 9–16 óra között fogadta olvasóit. Ennek következtében a forgalom nagymértékben megnőtt: míg a századelőn a beiratkozott olvasók száma körülbelül háromezer volt, számuk 1908-ban már négyezer fölé emelkedett. Ezzel együtt változott a közönség is: „A Múzeum olvasóterméből a komolyabb elemet az alsóbb diákság jórészt kiszorítja” — jelentette az egyik könyvtáros. Az évi látogatások száma is emelkedett: a kezdeti huszonegzezerről 1904-ben már harminc, de a következő években már negyvenezer fölé. (Az adatok mind a négy osztály, a Nyomtatványok osztálya, a Hírlaptár, a Kézirattár és a Le-

véltár olvasóit magukban foglalják.) Ez a forgalom már a könyvtár teljesítőképességének határát jelentette, állandóan 30–40 olvasó vára-
kozott órákig is egy-egy megüresedő olvasói helyre, elviselhetetlenné
vált a zsúfoltság, megnehezedett a kiszolgálás és az ellenőrzés. A
könyvtár képtelen volt megfelelni ilyen tömegesen jelentkező igény-
nek. A mostoha viszonyok végül elriasztották az olvasókat, és megin-
dult a forgalom csökkenése. Az utolsó békeévben, 1913-ban már újra
csak 3080 beiratkozott olvasót és 32000 látogatást regisztráltak. Az
olvasói elvándorlás elsősorban a könyvolvasót látogató egyetemi hall-
gatók körében volt számottevő, a Kézirattár és a Levéltár kutatóinak
száma nagyjából állandó volt, s együttesen is csak mintegy évi 500
látogatást jelentett. A használt dokumentumok száma 150 és 200000
között ingadozott, ebből a könyvek körülbelül 50–90000 tettek ki.

A könyvtár 1909/10-es vizsgálata aggályosnak találta, hogy a
könyvek egy része „valósággal agyon van használva”. Fejérpataky ezt
teljesen rendjén valónak találta: „...hisz az a célja a nyilvános könyv-
tárnak, hogy a könyveket ne rejtse véka alá, hogy azok használatát a
legliberálisabb módon mennél szélesebb körnek tegye lehetővé.” A
vizsgálat a kölcsönzés visszafogását, sőt esetleg teljes megszüntetését
is javasolta. Fejérpataky ezt is elutasította: „... a könyv a használó
kezébe való s ezt a használatot még nemzetközi forgalomban is a le-
hető leghasználatosabbá kell tenni.” Ezekben az években az évi kölcsönzések
száma ismét a kétezer fölé emelkedett, sőt néhányszor a háromezer
is meghaladta, míg a kölcsönzött dokumentumok mennyisége
(könyv, hírlap és kézirat együtt) gyakran az ötezer fölött volt. A Le-
véltár anyagából még további egy–kétezer darab került évente házon
kívüli használatba. Ez a liberális gyakorlat messzemenően szolgálta az
olvasók, elsősorban a kutatók érdekeit, de nem tett jót az állomány
épségének. Nemzetközi viszonylatban 1913-ban a könyvtár huszo-
negy külföldi intézménnyel állt kölcsönzési kapcsolatban.

Az olvasói kiszolgálásban alkalmazott liberális elvekkel szemben
több ponton mutatkozott a könyvtár nehézkesnek, kezelési gyakorlata a
kutatói elvárásokkal szemben ellentétesnek. Mindenekelőtt a könyvtári
feldolgozó munka állandó lemaradása és a kötelempéldányok kezelésé-
nek rendje, mely az új könyveket csak egy- másfél év után tudta kézbe
adni. Jogos bírálatokat váltott ki az az eljárás is, hogy csak a lezárt, be-
kötött hírlap- és folyóirat évfolyamokat adták ki az olvasóknak, ami
szöges ellentétben állt a nyugat-európai gyakorlattal. A könyvtár saját
munkatársai is sűrűn hivatkoztak külföldi tapasztalataikra, ahol a friss
folyóiratszámok polcokra téve szabadon hozzáférhetők az olvasóknak.

Mindez együtt, hozzávéve a hosszú várakozási időt, az állandósult zsúfoltságot és a kényelem teljes hiányát, azt jelentette, hogy a Széchényi Könyvtár a tudomány művelőinek nem tudja a huszadik század kívánalmainak megfelelő könyvtári szolgáltatást biztosítani.

A zsúfoltságon enyhített volna a hosszabb nyitvatartási idő, ezt azonban nem lehetett tovább növelni, mivel a könyvtárban nem volt mesterséges világítás. Az elektromos áramot csak a húszas években vezették be az épületbe. A század elején rövid ideig működött ugyan villanyvilágítás egyes helyiségekben — éppen a kutatók érdekében — de a torinói könyvtár 1904-es leégése után, melyet az elektromos vezeték rövidzárlata okozott, sürgősen leszerelték azt is. A torinói katasztrófa Európa-szerte sokszerűen hatott a régi állománnyal rendelkező és történelmi épületekben elhelyezett könyvtárakra, sok helyen hosszú időre elodázva a villanyvilágítás bevezetését.

A könyvtár közművelődési tevékenységének keretében az 1890-es években megkezdett ismeretterjesztő előadásokat — a Nemzeti Múzeummal közösen — e korszakban is tovább folytatták. Vasárnap délutánonként az iparosok és ipari munkások részére, délelőtt a műveltebb közönségnek szóltak az előadások, melyeket a könyvtár legkiválóbb munkatársai tartottak, a könyvtár érdekesebb darabjait is bemutatva. Később az érdeklődés csökkenése miatt a munkásoknak szóló előadások megszűntek, míg a szakszerűbb, magasabb szintű előadások tovább folytatódtak, s évente több ezer hallgatót vonzottak. A látogatottság később itt is csökkent, egyenes arányban a főváros egyre több és változatosabb művelődési programjainak szaporodásával.

A százéves jubileum alkalmából 1902-ben berendezett történeti és irodalomtörténeti kiállítás állandó jellegű volt, s 1911-ben fel is újították, katalógusát is újra kiadva. A kiállítás, melyen a könyvtár legféltettebb kincseit is látni lehetett, nem volt nyilvános jellegű, csak bejelentésre lehetett megtekinteni, elsősorban iskolai csoportoknak. Számukra a könyvtár szakszerű vezetést biztosított. Erre a kiállításra Fejérpataky nagy súlyt helyezett, s megvédte az aggályoskodó főhatósággal szemben: „...ily cimeliothekára a tudomány és közművelődés terjesztése érdekében szükség van. Ez pedig előbbre való a szigorúan könyvtári és számvevőségi szempontoknál.”

Nagyobb kiállítás rendezésére a könyvtárnak nem volt megfelelő helyisége, ezért 1911-ben Liszt Ferenc születésének századik évfordulójára a Nemzeti Múzeummal közösen rendeztek kiállítást. A nagy sikerű bemutatónak két hónap alatt huszonhétézer látogatója volt, katalógusa magyar és német nyelven jelent meg.

A könyvtár munkatársai és tudományos tevékenységük

A Nemzeti Múzeum és a Széchényi Könyvtár vezetésében az első világháború kitöréséig változás nem történt: továbbra is Szalay Imre és Fejérpataky László álltak a múzeum, illetve a könyvtár élén. A könyvtár létszáma 1902-ben 29 fő volt: 15 tudományos munkatárs, 7 rapidíjas és kiségitő, egy laboráns és hat szolga (altiszt). 1913-ig a létszám negyvenre emelkedett, de a szükségesnél ez is messze elmaradt, például a jóval kisebb Fővárosi Könyvtárban körülbelül ugyanennyien dolgoztak. A tisztviselői létszám kötött volt, kiváló képességű, fiatal szakemberek évekig dolgoztak rapidíjas gyakornokként, míg végül kinevezett segéd-dé, majd segédőrré válhattak, az őri rang és beosztás nagyon távoli reményével. A tízes években már fizetés nélküli gyakornokok is feltűntek, akik ingyen dolgoztak a valamikori alkalmazás reményében, meg-tiszteltetésnek és továbbképzési lehetőségnek tekintve, hogy pályakezdőként egy tudományos intézet légkörében élhetnek. „Én az országos Széchényi könyvtárat nemcsak könyvtárnak, hanem tudományos jellegű nagy nemzeti intézménynek tekintem — írta 1911-ben Fejérpataky —, melynek fő célja a nemzeti tudományt minden eszközzel, a lehető legliberálisabb szellemben terjeszteni. Ezért igyekeztem mindig arra, hogy a könyvtár hivatali személyzete elsőrangú tudományos egyénekből alakuljon, kik a nemzeti tudomány egy-egy ágának kiváló képviselői...” Elveit Fejérpataky a gyakorlatban is érvényesítette, ugyanakkor helyesen mutatott rá arra, mennyire helytelen, hogy a könyvtári munka mechanikus része is a tudományosan képzett személyzetet terhelje. A hazai gyakorlattal szemben gyakran hivatkozott a követendő nyugat-európai, elsősorban német példákra, ahol a könyvtári személyzetben élesen elkülönültek a tudományos munkaerők és a könyvtári adminisztrációt végző kezelők. Magyarországon a tudományos munkatársakat számtalan rutinfeladat terhelte, ugyanakkor tőlük várták el a könyvtár anyagának tudományos publikációkban való feltárását is. Ez az ellentmondás számos konfliktust rejtett magában, s tulajdonképpen magvát képezte a könyvtári munka korszerűsítésében való lemaradásnak, amivel a Széchényi Könyvtárat ezekben az évtizedekben nemegyszer megvádolták. Bizonyos értelemben joggal, mert a tudós munkálkodásnak prioritást adó szemlélet a belső könyvtári reformok iránt jóval kevésbé volt fogékony. A napi munka az elődöktől átvett módszerekkel folyt, kiigazításra igen, de gyökeres reformokra egy-két kivételtől eltekintve (Gulyás Pál, Sikabonyi Antal) senki nem gondolt. Külföldön járva érzékelték ugyan az ottani könyvtári viszonyokkal szemben a hazai lema-

radást, de a hely- és pénzszűke ismeretében a modernizálást eleve reménytelennek érezték.

Az előző korszakban már említett, s még továbbra is a könyvtár szolgálatában álló kiváló munkatársakon kívül meg kell emlékeznünk az újabbak közül is néhányról. Mindenekelőtt Gulyás Pálról (1881–1963), aki még egyetemi hallgatóként 1898-ban lett a könyvtár rapidijasa, de csak 1905-ben kapott kinevezést. Gulyás Pál irodalomtörténész, bibliográfus, könyvtári szakember, címzetes egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia tagja, a 20. század első felében a magyar könyvtárügy és könyvtártudomány legkiválóbb tudósa, meghatározó személyisége volt. A Széchényi Könyvtárnak 1934-ig munkatársa, közben — 1916–1923 között — a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségén dolgozott. Szerkesztette a Magyar Könyvszemlét 1911–1925 között. Jakubovich Emil (1883–1935) paleográfus, nyelvtörténész, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja 1905-től volt a Kézirattár munkatársa, később vezetője, 1930–1934 között a könyvtár igazgatója. Rédey Tivadar (1885–1953) irodalom- és színháztörténész, 1910–1945 között munkatársa a könyvtárnak, 1935-től igazgatóhelyettese. Az irodalomtörténész egyetemi magántanár Vértesy Jenő (1877–1916) a színháztörténeti anyag és az irodalmi Levelestár feldolgozásában szerzett érdemeket. Az ifjabb tudósgárdából többen csak pályájuk első felét töltötték a könyvtárban, így az irodalomtörténész Bajza József (1885–1938) és a történész Holub József (1885–1962), míg a történész Zsinka Ferenc (1889–1930) végig a könyvtár munkatársa maradt.

Az első női könyvtáros 1911-től 1934-ig volt a Széchényi Könyvtár munkatársa: Rédey Tivadarné Hoffmann Mária (1885–1949) író, irodalomtörténész, műfordító. A következő évben Pukánszky Kádár Jolán (1892–1989) színháztörténész lépett a könyvtár szolgálatába, s volt munkatársa 1939-ig.

Súlyos bizalmi válságot okozott a könyvtárban, hogy a Kézirattár egyik munkatársa, Kovács László több éven keresztül a könyvtárból ellopott kéziratokat megbízottai révén a könyvtárral újra megvásároltatta. A tolvajt maga a könyvtár leplezte le 1909-ben, aki a felelősségre vonás helyett az öngyilkosságot választotta. Az okozott mintegy 2000 korona kárnál jóval jelentősebb volt az erkölcsi kár, amely megingatta a könyvtár tekintélyét, megkérdőjelezte munkatársainak hozzáértését. Nehéz is volt bizonyítani, s a közvéleménnyel elfogadtatni, hogy kéziratok, oklevelek több tízezres, feldolgozatlan tömegéből bármi, kockázat nélkül, a kezelő személyzet részéről könnyűszer-

rel eltulajdonítható. A vételt intéző könyvtárostól sem várható el, hogy minden egyes kézirastra emlékezzék, különösen, ha azok semmilyen nyilvántartásban nem szerepeltek, s még lepecsételve sem voltak. Az esetet szigorú minisztériumi vizsgálat követte, mely tizennégy hónap alatt a könyvtár teljes ügykezelését felülvizsgálta. A könyvtári, levéltári és pénzügyi szakemberekből álló bizottság jelentése — melyre már több ízben hivatkoztunk — a helytálló megállapítások mellett sok tévedést is tartalmazott, ezért Fejérpatakynak könnyű dolga volt a válaszával. A vizsgálati jelentésből csak Erdélyi Pál egy jellemző mondatát idézzük: „Nőtt az intézmény, gyarapodott, de nem fejlődött.” A kritika nyilvánvalóan a feldolgozás lassúságára, elavult rendszerére utalt, s ebben kétségkívül igaza volt.

Ebben az időszakban érvényesült utoljára a Széchényi család kijelölési joga a könyvtár egy őri állására. Bár ezt a feudális időkből fennmaradt jogot éles hírlapi támadások érték, s maga a miniszter sem tartotta igazságosnak, hogy a kijelölt személy — Bártfai Szabó László (1880–1964), a Széchényi család történetírója — kollégáit megelőzve jusson előnyhöz, a kinevezés 1912-ben mégis megtörtént. Kárpótlásul a mellőzötteket is előléptették, volt akit valóságosan, volt aki csak címet és rangot kapott.

A korszak végén nagy veszteség érte a könyvtárat: 1913. augusztus 9-én 83 éves korában elhunyt id. Szinnyi József, a Hírlapkönyvtár megalapítója, aki nagy életrajzi lexikonán az utolsó percig dolgozott. E munkáját a könyvtár „hivatalos”-nak minősítette, az utolsó években felmentve őt minden egyéb hivatali kötelezettsége alól.

Fejérpatakynak sokat tett azért, hogy a könyvtár munkatársai tudományos előmenetelét és munkásságát támogassa. A 9-től 13 óráig tartó munkaidő utolsó óráját a könyvtárosok egyéni kutatómunkájukra fordíthatták. A tudományos munka eredményességét nemcsak számos egyéni publikáció bizonyítja, de közreműködtek a munkatársak jelentős tudományos művek és folyóiratok szerkesztőiként, összeállítottak bibliográfiákat, aktív tagjai vagy tisztségviselői voltak tudományos társaságoknak. Helyzetük ebből a szempontból valóban igen kedvező volt, különösen más országok könyvtárosainak kötelezettségeivel összehasonlítva. Ugyanebben az időben például Svédországban napi hat, Angliában hat-hét órát dolgoztak a könyvtárosok. Az Egyesült Államokban szintén napi hét, sőt néhol nyolc órát is kitett a könyvtárosok napi munkaideje.

A Magyar Könyvszemle, a könyvtár hivatalos orgánuma folyamatosan beszámolt a könyvtár munkájáról, ismertetéseket közölt állományáról, s egyre többet foglalkozott a külföld könyvtárügyével is. Bib-

liográfiai szemléjében 1912-től a külföldet francia nyelven tájékoztatta a hazai könyvtári szakirodalomról. A tájékoztatás és tájékozódás ezzel kilépett nemzeti elszigeteltségéből, a hamarosan bekövetkező világháború egy ígéretesnek induló fejlődést szakított meg.

Megnövekedett a külföldi tanulmányutak száma is: tizenhárom év alatt a könyvtár 18 munkatársa 43 alkalommal utazhatott külföldre. A tanulmányozott témák körében csökkentek a hungarika-kutatások és nőtt a könyvtári tapasztalatokat szerző tájékozódások száma. Az útijelentésekben a könyvtárosok lelkesülten számoltak be az új könyvtárápuletekről, modern berendezésekről, az új módszerekről, az olvasók érdekeit messzemenően figyelembe vevő szemléletről, nemegyszer szembeállítva mindezt a kedvezőtlen hazai helyzettel. A könyvtár vezető munkatársai hat nemzetközi kongresszuson vettek részt, előnyben részesítve a történészek és a levéltárosok összejöveteleit, szemben a kifejezetten könyvtári jellegű konferenciákkal. A kézíratos dokumentumok másolásának és reprodukálásának 1905-ös belgiumi konferenciájáról szólva Fejérpataky László elégedetten állapította meg, hogy az ajánlott eljárásokat a Széchényi Könyvtár már régen bevezette, így a fényképezést és az oklevelek eredeti pecségeinek gipszöntvényekkel való reprodukálását. A címléírások nemzetközi egységesítésével foglalkozó brüsszeli konferencián viszont nem volt jelen a Széchényi Könyvtár képviselője. A kézírati-levéltári forrásokra összpontosító nagyobb figyelem ezen a téren is megmutatkozott. A belföldi utak rendkívül megszorodtak, szinte mindennapossá váltak. Ezeknek csak egy része irányult könyvtári-levéltári kutatásokra, nagyobb része a központi könyvtárügyi feladatokkal állt összefüggésben.

A könyvtárügy állami irányítási szerveinek munkájában — Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőisége és Országos Tanácsa — továbbra is tevékenyen részt vett Fejérpataky László mint országos felügyelő és 1906-ig Schönherr Gyula mint titkár. A Főfelügyelőiség 1907-től az egyre erőteljesebben kibontakozó népkönyvtárügyet is hatáskörébe vonta, s ekkor kapcsolódott be a munkába e terület szakértője, Gulyás Pál. Részvételük ezekben a szakmai irányító szervezetekben nemcsak e testületek munkáját, hanem a Széchényi Könyvtár szakmai tekintélyét is erősítette. Hasonlóképpen meghatározó volt a könyvtárnak a könyvtárosképzésben betöltött szerepe is: a Főfelügyelőiség megbízásából az első, 1898-as tanfolyam után a Széchényi Könyvtár 1913-ig még hat tanfolyamot szervezett, elsősorban vidéki könyvtárosok részére. Az előadók között találjuk Fejérpataky Lászlót, Esztergár Lászlót, Varjú Elemért és Gulyás Pált.

A világháború évei (1914–1918)

A háború okozta nehézségek. Épület, szervezet, személyzet

Az első világháború négy éve élesen elkülönül az azt megelőző korszaktól: a háború okozta gazdasági nehézségek fokozatosan kihatottak a könyvtári munka egészére. A harci események következtében meglazultak, majd csaknem teljesen megszűntek a külföldi kapcsolatok. A fokozódó pénzügyi nehézségek a háború utolsó két évében már az általános elszegényedés jeleit mutatták. Az emberek tűrőképességét egyaránt próbára tette a hadi helyzet állandó romlása és a mindennapi élet számtalan gondja, nélkülözése. A gyorsuló infláció a tisztviselők jövedelmét 1918-ra a békebelinek egyharmadára csökkentette, ugyanakkor a megélhetési index több mint nyolcszorosára nőtt. Az áruhiány, a beszerzési nehézségek, a tüzelőhiány megviselte a könyvtári személyzetet, egyre több volt a betegség, a hiányzás. Többen a harctereken teljesítettek katonai szolgálatot, ez tovább csökkentette az egyébként sem elégséges létszámot. Az 1917-es évben a Kézirattárban egész évben csak egy könyvtáros dolgozott, a Levéltárban ketten, kiegészítő személyzet (altisztek) nélkül. 1915-ben elesett a fronton dr. Hupka Ödön könyvtári gyakornok, ő az intézmény első hősi halottja, akit szerencsére több nem követett.

Ilyen körülmények között a könyvtár vezetőségének minden törekvése arra irányult, hogy megőrizze az intézmény működőképességét, a lehetőségekhez képest fenntartsa a nyilvános szolgálatot, s az állomány épsége és biztonsága érdekében megtörténjenek a szükséges intézkedések. E célokat minden nehézség ellenére sikerült is elérni, a gyűjteményt a háború alatt nem érte károsodás.

Gondokat okozott azonban az épület állapota. A Nemzeti Múzeum épülete már a háború előtt megérett a teljes felújításra és szükséges lett volna egy új, modern fűtőberendezés felszerelése. Erre azonban sem akkor, sem a háború alatt nem volt lehetőség. 1917-ben, a hadianyagok fogytával a Múzeum épületének réztetőzetét és a villámhárítók rézvezetékét is hadi célokra kellett beszolgáltatni. A tetőt vaslemezrel, a villámhárító vezetékét sodronyhuzalokkal pótolták. Munkaerő és pénz hiányában a legszükségesebb karbantartó munkákat sem

lehetett elvégeztetni. A fűtőanyag hiánya miatt az épületet csak gyengén fűthették, időnként be is kellett zárni a múzeum kiállítótermeit és a könyvtár olvasótermét.

1916. március 4-én negyvenhárom évi állami szolgálat után saját kérelmére nyugalomba vonult, s a következő évben elhunyt Szalay Imre, a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatója. Huszonkét évig állt az intézmény élén, s ez alatt az idő alatt legfőbb törekvése volt, hogy a Nemzeti Múzeum gyűjteményeinek méltó elhelyezést biztosítson. Következésképpen harcolt egy új múzeumi palota építéséért a természettudományi osztályok részére, a régi épületet a magyar művelődéstörténet két alapvető gyűjteménye: a Könyvtár és a Régiségtár számára fenntartva. Később egy önálló könyvtárárpület létrehozásának terve foglalkoztatta, de a világháború kitöréséig ezt sem sikerült megvalósítania. Szalay Imre vezetői gyakorlatában kiváló érzékkel tartott egyensúlyt a könyvtár és a múzeumi osztályok között, előmozdítva mindkét rész fejlődését.

Szalay Imre egyidejűleg lemondott a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségében betöltött tisztről is, követve a Főfelügyelőség vezetőjének, Fraknoi Vilmosnak lemondását. Kettőjük távozása a magyar könyvtárügy éléről egyben korszakváltást is jelentett. Az új kultuszminiszter, Jankovich Béla reformelképzelései már más, korszerűbb szemléletű, fiatalabb erőket kívántak az országos szervezetbe. Ezt az irányzatot erősítette a Könyvtári Szemlének Szabó Ervin, Köhalmi Béla és Dienes László, a korszak kiváló könyvtári szakemberei által képviselt irányzata is. A Nemzeti Múzeum és a Széchényi Könyvtár kapcsolata a Főfelügyelőséggel továbbra is szoros maradt: a Nemzeti Múzeum munkatársa, Mihalik József és a Széchényi Könyvtár munkatársa, Gulyás Pál már 1910 előtt is munkásságuk egy részét az országos szervezetben fejtették ki. Most Mihalik szerepe megerősödött, Gulyás Pál pedig 1916-ban a könyvtárat elhagyva a Főfelügyelőség keretei között dolgozott tovább.

A Nemzeti Múzeum igazgatói teendőinek ellátására Fejérpataky László kapott megbízást, megtartva könyvtárvezetői tisztségét is. Melich János lett ugyanekkor a Nyomtatványok osztálya és a Hírlaptár vezetője, Sebestyén Gyula a Kézirattaré, a Levéltár közvetlenül Fejérpataky alá tartozott. Mellettük a könyvtár vezető munkatársai továbbra is Bajza József, Holub József, Kereszty István, Bártfai Szabó László, Rédey Tivadar voltak. Vértesy Jenő 1916-ban elhunyt. Tovább növekedett a női alkalmazottak száma: 1913-ban munkába állt Pánity Vukoszova, aki később a kisnyomtatványok kezelésében szer-

zett érdemeket. 1916-tól a könyvtár munkatársa lett Sebestyén Irén, a későbbi Németh Gyuláné (1890–1978) és Bartoniek Emma (1894–1957), akik mindketten a magyar tudományos élet kiemelkedő alakjaivá váltak. Előbbi mint nyelvész, utóbbi mint történész, kodikológus, 1934–1945 között a Kézirattár vezetője. 1918-ban lépett a könyvtár szolgálatába Goriupp Aliz (1894–1976) sajtótörténész, bibliográfus, kiváló könyvtári szakember, aki fél évszázadon át szolgált a nemzeti könyvtárat.

A háború utolsó évében 24 tisztviselő és 10 altiszt (szolga) képezte a könyvtár tényleges személyi állományát, s közülük ketten teljesítettek katonai szolgálatot. Melich János 1918 elején azt írta, hogy a jelenlegi személyzettel a könyvtári feladatokat nem lehet ellátni és további négy-öt tisztviselő és négy-öt altiszt alkalmazását kérte. Ilyen arányú személyi fejlesztésre a háborús körülmények között, de még utána is sokáig nem kerülhetett sor.

Melich János (1872–1963), a kiváló szlavista, egyetemi rk. tanár 1896-tól volt a könyvtár munkatársa. A könyvtár életében betöltött szerepe 1916-tól jelentősen megnőtt, hiszen a nyomtatott anyagot kezelő osztályok és azok nyilvános szolgálata teljesen az ő irányítása alá került. Melichnek határozott reformelképzelései voltak, például a szakrend korszerűsítése, a hírlapok és folyóiratok közös kezelésbe vonása a Hírlaptár keretében, a nyomtatványi osztályon belül vásárlással, illetve kötelezpéldányokkal foglalkozó részlegek kialakítása, a használat és az archiválási kötelezettség közötti ellentmondás feloldására a kétpéldányos gyűjtés bevezetése, térkép alosztály létesítése és zenei osztály felállítása. Utóbbi érdekében Haraszi Emil egyetemi magántanár, főreáliskolai tanár az 1917/18-as tanévre egy évi szabadságot kapott, s egyidejűleg megbízták a Széchényi Könyvtár zenei gyűjteménye kialakításának előmunkálataival. Megbízatását az 1918/19-es tanévre is meghosszabbították. Melich indította el egy önálló könyvkötészeti műhely felállítását is. Mindezen törekvések azonban a háború okozta pénzügyi nehézségek miatt nem, vagy csak részben valósulhattak meg. A folyamatok viszont elindultak, s a háborút követő korszakban a felsorolt elképzelések sorra meg is valósultak. Kivételt képez a Balkán-könyvtár gondolata, melyet részben politikai, részben kultúrpolitikai érdekek sugalltak, de a háború után kialakult helyzetben egy ilyen különálló részleg felállítása már nem volt időszerű.

1917-től átmenetileg a könyvtárhoz tartozott önálló szervezeti egységként egy néprajzi gyűjtemény és kutatóközpont, mely a Folklore

Fellows, a néphagyomány-kutató nemzetközi tudományos szövetség magyar osztálya gyűjtésének eredményeként jött létre. Az országos mozgalommá szélesedett gyűjtés teljes anyaga a Széchényi Könyvtárba került, főleg személyi okokból, mivel a néprajztudós Sebestyén Gyula, a Kézirattár vezetője a Folklore Fellows magyarországi elnöke volt. Sebestyén Gyulának a könyvtárból való távozása 1919-ben maga után vonta a gyűjtemény elvitelét is. E rövid három év érdekes példája egy tudományterület és a nemzeti könyvtár összekapcsolódásának a tudományág vezető személyisége révén.

A világháborúra vonatkozó írott és nyomtatott dokumentumok gyűjtése a háború kitörésének pillanatától megkezdődött. A már kezdetben külön, de a Levéltár keretei között kezelt anyag, az úgynevezett „világháborús gyűjtemény” 1916-tól önálló szervezeti egységgé vált. Létrejöttéről, gyors növekedéséről a gyarapítási tevékenységet ismertető részben szólunk.

Gyarapítás, raktározás, állományvédelem

A világháborúra vonatkozó irodalom gyűjtését a Széchényi Könyvtár kezdettől fogva mint el nem hárítható kötelességet, sőt mint a könyvtár rendeltetéséből folyó természetes kötelezettséget fogta fel. A világháború kitörésének pillanatától célul tűzték ki a háború történetének forrásául szolgáló anyagot a jövő történészei számára minél teljesebben összegyűjteni, kiterjesztve a gyűjtést valamennyi dokumentumfajtára, mind annak nyomtatott, mind írott formájára. Háborús irodalomnak minősült a háború politikai, diplomáciai és hadi eseményeire, valamint a hátszág életére vonatkozó valamennyi dokumentum. Nem korlátozták a gyűjtést Magyarország területére: minden, a háborúval kapcsolatos dokumentumot be kívántak szerezni, tekintet nélkül nyelvre és megjelenési helyre. Ez a koncepció messze túlnőtt a nemzeti könyvtár hagyományos gyűjtőkörén, azt szinte korlátlanul kiterjesztette, parttalanná tette. Hungarikának minősült minden, ami a háborúra vonatkozott, mivel Magyarország részt vett a háborúban.

E cél elérése érdekében hatalmas szervezőmunkába kezdtek, melyet maga Fejérpataky László irányított. Szerződést kötöttek a belügyi és a hadügyi minisztériummal az általuk kiadott nyomtatványok egy példányának a háborús gyűjtemény számára való azonnali megküldésére. Felhívást intéztek a magyar társadalomhoz minden, a háborúval kapcsolatos nyomtatvány vagy irat válogatás nélküli beküldésére. Ez-

zel megindult az ajándékok áradata: alkalmi nyomtatványoktól a tábori levelezőlapokig a legkülönbélebb anyagok érkeztek. Jelentős forrás volt természetesen a kötelespéldány beszolgáltatás is. A külföldi anyag beszerzésére számos országra kiterjedő megbízotti hálózatot építettek ki, s leadták megrendeléseiket a könyvtárral egyébként is kapcsolatban álló külföldi, elsősorban bécsi, lipcsei és müncheni könyvkereskedőknek. A legnagyobb szállító azonban egy svájci cég volt, amely megbízást kapott a jelentősebb külföldi lapok előfizetésére, a háborúra, különösen Magyarországra vonatkozó újságkivágatok küldésére, valamint a háborús irodalom külföldi termékeinek megvételére. A semleges Svájcban működő cég révén az ellenséges országokban megjelenő irodalomhoz is hozzájutott a könyvtár.

A gyűjtemény gyorsan nőtt: 1916 végén már közel 100000, a háború végén mintegy másfélszázezer darabból állt, melynek nagy része kisnyomtatvány volt. Kezdetben a Levéltár kezelésében állt, majd 1916-ban önálló osztállyá szervezték. Mindez egyre több pénzt és energiát kötött le, s a könyvtár hagyományos beszerző tevékenysége egyre inkább háttérbe szorult. Az arányok a világháborús gyűjtemény és a többi osztály között teljesen felborultak, s ez különösen a vétel útján beszerzett dokumentumok tekintetében volt szembetűnő. Az új gyűjteménynek vásárolt dokumentumok darabszáma sokszorosan meghaladta az összes többi tár (Könyvtár, Hírlaptár, Kézirattár, Levéltár) vétel útján történő gyarapodását. Ugyanígy eltolódott a pénzügyi ráfordítás aránya is. A háború első évében a világháborús gyűjteményre kiadott pénz még elenyésző volt, könyvek még nem jelentek meg, a beszerzés zömét kisnyomtatványok alkották. 1915–1916-ban a belföldi valutában (koronában) a háborús gyűjteményre költött pénz már megközelítette az összes többi tár vásárlási keretét, külföldi valutában (márkában, frankban) már a sokszorosa volt. A gyűjtés tetőpontján, 1917-ben a háborús gyűjteményre és a többi tárra egyaránt körülbelül 16–16000 korona jutott, márkában viszont 14, illetve 1,8 ezer, frankban a háborús gyűjteményre 5,1 ezer, a többire semmi. Ekkor már a háborús viszonyok következtében a könyvtárnak komoly pénzügyi nehézségei voltak, ennek ellenére a kiadások tovább nőttek, bár fizetni már nem mindig tudtak, és megkezdődött az adósságok felhalmozódása. A háború végére egyedül az említett svájci cégnek 27000 svájci frankkal, mintegy egymillió koronával tartozott a könyvtár, súlyosan megterhelve ezzel a veszített háború utáni első békeévek kulturális kormányzatának költségvetését.

A háborús irodalomnak ilyen intenzív gyűjtésével a Széchényi Könyvtár nem állt egyedül. Hasonló törekvések jellemezték az egyéb európai, elsősorban a német és osztrák könyvtárakat. Fejérpataky László tapasztalatszerzés céljából Holub Józseffel együtt végiglátogatta a nagyobb németországi és osztrák könyvtárakat. Mindenütt gyűjtötték a háborús irodalmat, a pestihez hasonló teljességre azonban csak München, Berlin és Lipcse könyvtárai vállalkoztak, összehasonlíthatatlanul nagyobb személyi és anyagi erőforrások birtokában. Még a bécsi udvari könyvtár is megelégedett a helyi anyag teljes körű és a külföldi anyag erősen válogatott gyűjtésével.

A háború végén beállt anyagi csőd véget vetett a világháborús gyűjtemény további fejlesztésének. A kellően végig nem gondolt, a lehetőségekkel nem számoló koncepció egy gyűjteménytorzót hozott létre, melynek jelentős része nem is illett a nemzeti könyvtár törzsanyagába. A tanulságok levonása, a következmények felszámolása a háború utáni korszakra maradt.

Az állami költségvetés a „rendes kiadások” rovatában a háborús években is ugyanannyit biztosított a könyvtár gyarapítására, mint az utolsó békeévben: 25000 koronát a könyvtár és 4000 koronát a Hírlaptár részére. (Ehhez járult az alapítványi illetmény 1116 koronája.) Az árak a háború előhaladtával gyors mértékben nőttek, az infláció következtében a korona a békeévek értékének töredékére csökkent. (1919 nyarán már csak 15 százaléka volt.) A könyvtár évi jelentéseiben a gyarapításra fordított összegek azonban most is jóval meghaladták a fenti keretszámokat, ami azt bizonyítja, hogy folytatódott a rendkívüli kiadások rovatában még további összegek folyósítása.

A könyvtár hagyományos osztályainak gyarapodása a háború folyamán fokozatosan csökkent. A Nyomtatványi osztály évi gyarapodása az utolsó békeévhez viszonyítva 1918-ra mintegy 40 százalékkal lett kevesebb, hasonlóképpen a Hírlaptáré is. A Kézirattár és a Levéltár egyébként is rendkívül hullámzó évi növekedési adatai is mérséklődtek. A Kézirattár gyarapodása az utolsó két évben gyakorlatilag leállt. Nem ilyen kedvezőtlen a helyzet, ha a könyvtár összgyarapodásának adatait nézzük, vagyis a világháborús gyűjteménnyel együtt. A csökkenés mértéke így csak 20 százalék. A hanyatlás okai kézenfekvők: a háború alatt kevesebb nyomdatermék jelent meg, a kötelempéldány beszolgáltatás akadozott, az árak emelkedtek, a vásárlásra kevesebb pénz jutott. A külföldi vételi lehetőségek is beszűkültek. Egyedül az ajándékozók száma nem lett kevesebb, sőt a háborús gyűjteményt gyarapítók számával még nőtt is.

A beszerzett művek között kevés kiemelésre érdemes akad. A négy év alatt mintegy tucatnyi RMK mű közül egy unikum emelkedik ki („Az egész esztendő által való evangéliomoc...” 1631), mely 500 koronáért még 1914-es külföldi vétel volt. Két jelentősebb gyűjtemény került a könyvtár birtokába: vétel útján id. Szinnyi József könyvtára és ajándékként báró Révay Ferenc hagyatéka. Szinnyi József 1251 kötetes könyvtárában igazi értéket az aprónyomatványok képviseltek: régi színlapok, gyászjelentések, 48-as újságszámok, mintegy 500 darab ponyvairódmű termék. Báró Révay Ferenc (1835–1916) tudományok iránt érdeklődő, sokat utazó vagyonos főúr volt. Mintegy négyezer kötetes könyvtára igen sok, szép kiállítású, gazdagon illusztrált útikönyvet tartalmazott — különösen sok Egyiptomra vonatkozót —, valamint az ókor történetét, művészetét ismertető műveket és a görög-római irodalom klasszikus termékeit. A német, francia és angol kiadású művek tulajdonképpen nem illettek a hungarika könyvtár gyűjtőkörébe, de szép kiállításuk és régiségük folytán ma már jelentős értéket képviselnek. Mint érdekességet említjük meg Jókai Mór összes művei jubiláris nemzeti díszkiadásának japán papírra nyomott amatőr kiadását, mely 2500 koronába került.

A kéziratos anyag egy kódexszel gyarapodott, mely Vitéz János humanista főpap számára készült, és ábrákkal illusztrált geometriai munka volt. Ezt is külföldi antikváriustól vásárolták 1914-ben — ezután sokáig nem volt sem alkalma, sem lehetősége a Széchényi Könyvtárnak ilyen értékek külföldön való megvételére. Thallóczy Lajos (1856–1916) történész hagyatékából Thallóczy naplóját a kormány vette meg a könyvtár részére. Irodalmi és politikai szempontból értékes gyarapodás volt a publicista Falk Miksa (1828–1908) több mint háromezer darabból álló levelezése. A zenei gyűjtemény Rózsa-völgyi Márk kézirataival gyarapodott. Fényképfelvételét szerezték meg Zrínyi Miklós költeményei eredeti kéziratának és az 1916-ban felfedezett königsbergi szójegyzéknek.

A letétbe helyezett családi levéltárak ügyét a miniszter 1914 szeptemberében rendelettel szabályozta. Az időközben százra szaporodott családi levéltárak jogállása és kezelése mindaddig csak belső gyakorlaton alapult.

A világháborút megelőző korszak gyarapítási politikájának ismeretében már szó volt a balkáni népek irodalmának erőteljesebb gyűjtéséről. A háborús események következtében ezek a törekvések — a lehetőségek függvényében — felerősödtek és tudatos programmá váltak. A könyvtár keretében tervezett Balkán- könyvtár ugyan nem

jött létre a háború után — az ország Trianon után bekövetkezett feldarabolása, s a nyomában járó gazdasági-pénzügyi csőd elégséges magyarázat erre —, de az ekkor megfogalmazott elvek bizonyos értelemben máig nem vesztették el érvényességüket. A könyvtár hivatalos orgánumban, a Magyar Könyvszemlében 1917-ben megjelent tanulmány rámutatott arra, hogy a nyugati kultúra felé való fordulás, főleg annak kizárólagossága következtében sajnálatosan kevesebb figyelmet kapott a körülöttünk, sőt a velünk élő népek nyelve és kultúrája. „A magyarság földrajzi, néprajzi, politikai és gazdasági helyzetének végzetes félreismerése az, hogy figyelmünket elsősorban nem a velünk közvetlen összeköttetésben álló népek kötik le” — szögezte le a tanulmány, s kijelölte ezzel kapcsolatban a nemzeti könyvtár gyűjtési politikájának közvetlen feladatait. Ennek megvalósítását jelezte 1917-ben az ausztriai, horvátországi és a többi szomszédos országokbeli hírlapok és folyóiratok intenzívebb gyűjtésének megkezdése.

A könyvtár állománya 1918 végére körülbelül 700000 nyomtatványból állt, ennek fele volt könyv, fele kisnyomtatvány. A hírlapkötetek száma 39000, a térképeké háromezer volt. Ehhez járult a kéziratos dokumentumok mintegy 35 és félezres darabszáma, valamint a letétbe helyezett családi levéltárak. Időközben újra felgyűltek a duplumpéldányok is. A törzsanyagból való kiválasztásukat megkezdték, de a könyvtárak közötti szétosztásuk a háború utánra maradt.

A raktározási problémák megoldatlansága következtében a helyhiány egyre fenyegetőbbé vált. „A könyvtár kezelhetetlen túltömöttsége miatt csőd szélén áll... Az egyes könyvtári szakok, polcok hiányában szétdarabolva, pótállványokra, szekrények tetejére, padlóra és a galériák járdáira helyeztetnek el” — olvasható a könyvtár 1917-es jelentésében. Ilyen körülmények között az állomány védelméről, jó karban való tartásáról aligha lehetett gondoskodni. Hozzájárult ehhez a háború alatti kényszerű takarékoskodás, melynek következtében könyvkötésre egyre kevesebb pénz jutott. Az állami költségvetés kötetésre továbbra is csak évi 10000 koronát biztosított (ezt is a Nemzeti Múzeum egyéb osztályaival megosztva), s ehhez járult a még mindig létező gróf Karátsonyi Guido-féle alapítvány 176 koronája. Az árak pedig gyorsan emelkedtek: 1918-ig a félvászon kötésű könyveké 45–52, a félbőr kötésűeké 30–100 százalékkal. A háború előtti évi átlag 4000 kötet könyv és hírlap bekötése sem fedezte a szükségletet, s ez 1918-ra kevesebb mint felére csökkent. Különösen súlyos volt a helyzet a Hírlaptárban, ahol már az 1890-es évektől sem sikerült biztosítani a teljes állomány bekötését. A használat szempontjából fontossági sor-

rendet felállítva a hírlapok egy része eleve kötetlen maradt. A rossz raktározási viszonyok, az újságpapír romló minősége a kötegelten kezelt hírlapállományt valóban tragikus helyzetbe juttatta.

Feltárás, használat. Tudományos tevékenység

A könyvtári állomány gyarapodásának csökkenésével a feltáró tevékenységre több idő és energia jutott, így lehetőség nyílt régebben beszerzett, de fel nem dolgozott állományrészek katalogizálására. E munkára a minisztérium még külön pénzügyi keretet is biztosított. A délutáni órákban, külön díjazásért végzett munka a könyvtárosok anyagi helyzetén is könnyített. Így sikerült feldolgozni a Kossuth-, a Kisfaludy-, az Almásy-, a Szinnyei- és a Révay-könyvtár anyagát. A tervezett Térkép alosztály létrehozása érdekében megtörtént a térképek új rendszerű, szakszerűbb feldolgozása, s megindult a Zenei osztály kialakításának előkészítése. A Levéltárat teljesen lefoglalta a világháborús gyűjtemény külön naplózása és kezelése. Ennek az anyagnak részletesebb feldolgozását a háború utánra halasztották, menet közben csak egy egyszerűbb csoportosítást végeztek el.

Melich János 1918-ban a feldolgozó munkában egy új munkaállomást szervezett a különlegesen értékes művekkel való foglalkozásra. Ezek közé tartoztak az ősnymtatványok, RMK művek, 16–18. századi aprónymtatványok, magyar írók első kiadású művei. Ennek az új feladatkörnek a jelentősége abban áll, hogy csírájában hordozta a sokkal később kialakuló régi és ritka nyomtatványok különgyűjteményét, s a velük való intenzívebb foglalkozást.

Melichnek a feldolgozó munka tekintetében figyelemreméltó reformelképzelései voltak, amelyeket 1918 elején mint javaslatokat elő is terjesztett, megvalósításukra azonban a háborús körülmények miatt már nem kerülhetett sor. Terveiben két betűrendes cédulakatalógus létrehozása szerepelt: egy teljes körű adatokat tartalmazó belső szolgálati katalógus és ennek rövidített változata az olvasók használatára. Új szakrendszer bevezetésére Melich nem gondolt, de a szakok jelentősebb részének revízióját, átrendezését szükségesnek tartotta. A szakrepertóriumok mellett, esetleg helyett egy tárgyszókatalógus megvalósítását is tervezte.

A háború utolsó évében újra napirendre került a Széchényi Könyvtárnak mint magyar nemzeti könyvtárnak elháríthatatlan kötelezettsége, a magyar nemzeti bibliográfia kiadása. Ezúttal a Múzeumok

és Könyvtárak Országos Tanácsa fordult e javaslattal a könyvtárhoz, megtoldva egy újabb elgondolással: a hazai könyvtárakban található külföldi tudományos művek központi katalógusának tervével. Ez utóbbi legalább virtuálisan létrehozta volna az előző korszakokban oly sokat emlegetett, valamennyi tudományágat magában foglaló országos könyvtárat, tájékoztatva a kutatókat, hogy a keresett mű melyik hazai könyvtárban található. Az Országos Tanács mindehhez „erkölcsi támogatását” ígérte. Melich válaszában leszögezte, hogy a nemzeti bibliográfia létrehozását a Széchényi Könyvtár már régen szorgalmazza, de azt a kulturális kormányzat anyagi támogatása nélkül megvalósítani mindeddig nem tudta. Pénz, hely és munkaerő hiányában ez most sem lehetséges. A könyvek központi katalógusának nem sok gyakorlati hasznát látta, ő inkább a kéziratok központi nyilvántartását szorgalmazta volna.

A könyvtár használata mind a beiratkozott olvasók, mind a látogatások számát tekintve a háború négy éve alatt a felére csökkent. 1918-ban már csak mintegy másfélezer olvasó tizennégy és félezer látogatását regisztrálták. A használt dokumentumok csökkenése körülbelül ugyanilyen mértékű volt, kivéve a Levéltárat, ahol a világháborús gyűjtemény keresettségé folytán megnőtt a forgalom. A kikölcstözt dokumentumok száma a többszörösére nőtt, mivel a rosszul fűtött olvasóhelyiségek és a nyilvános szolgálat néhány rendkívüli szüneteltetése miatt a kutatók az otthoni olvasást részesítették előnyben. A raktárakból a már említett nyomasztó zsúfoltság következtében a kiszolgálást csak egy-két tájékozott és gyakorlott altiszt tudta teljesíteni. Az 1917-es jelentés már arról szólt, hogy a könyvtár eljutott lehetőségeinek határaihoz, s a helyzet azzal fenyeget, hogy „az ország első közkönyvtárát — az olvasók és kutatók kizárásával ideiglenesen meg kell fosztani nyilvános jellegétől”. A háborús viszonyok következtében a postai úton történő távkölcstözést biztonsági szempontból korlátozni, majd egészen felfüggeszteni kellett. A külfölddel való érintkezés ezen a vonalon is egyre ritkult, s gyakorlatilag a háború előhaladtával csak a szövetséges államokra szorítkozott. Ugyanez vonatkozott a tanulmányutakra is: néhány ausztriai és németországi úton kívül egyéb kiutazásra nem került sor. 1917-ben Zsinka Ferenc történelmi tanulmányok folytatására egyéves kiküldetést kapott az újonnan alapított konstantinápolyi Magyar Történelmi Intézetbe. Ez a tanulmányút is részét képezte a Kelet felé való fordulásnak, melynek a háború alatt oly nagy jelentőséget tulajdonítottak.

A könyvtár hivatalos szakközlőnye, a Magyar Könyvszemle a háborús évek alatt csökkentett terjedelemben ugyan, de rendszeresen megjelent. Gulyás Pál könyvtárból való távozása, 1916 után is szerkesztője maradt a folyóiratnak, de mellette társszerkesztő lett Melich János. A könyvtár nyomtatott címjegyzékeinek sorozatában két újabb kötet jelent meg: Gulyás Páltól a Magyar szépirodalom idegen nyelven a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárában (1915) és Kereszty Istvántól A magyar és magyarországi időszaki sajtó időrendi áttekintése 1705–1867 (1916) című művek.

*

*

*

Az 1918 őszén bekövetkezett háborús vereség maga után vonta az Osztrák–Magyar Monarchia összeomlását. Új korszak következett, melyben a kelet-közép-európai térség népei az önállósulás útjára lépve, új országhatárok között kezdtek új állami létet, részben a Kárpát-medencét addig teljes egészében birtokló Magyarország rovására. De 1918 őszén ennek az új rendnek körvonalai még nem látszottak. A háborúba belefáradt lakosság megkönnyebbüléssel fogadta a négy évig tartó vérontás megszűntét és várta a harctereken szolgáló katonák hazatértét. Csak kevesen sejtették, hogy az ország népére még további megpróbáltatások várnak.

A Széchényi Könyvtár, mely sértetlenül vészelt át a háborút, a békeévektől a megújulás, a korszerűsödés, a már megfogalmazott reform-elképzelések megvalósulását remélte. De egyelőre még a háborúnál is nehezebb idők következtek.

Az Országos Széchényi Könyvtár történetének válogatott irodalma

1802-1918

Összeállította Rácz Ágnes, Jávor Ferencné közreműködésével

Önálló művek és ismertetéseik

Acta Litteraria Musei Nationalis Hungarici. – Tomus I. – Budae : Typis Regiae Universitatis Hungaricae, 1818. – [8], XXXII, 384 p., 3 t., 1 térk.

Ismert.: Kísérlet egy tudományos évkönyv megindítására a XIX. század elején : az Acta Musei Nationalis Hungarici sorsa / Berlász Piroska == OSZK évkv. – 1982-1983 {1984}, p. 465-488.

Bartalus István

Emlékbeszéd Mátray Gábor I. tag felett / Bartalus István. – Budapest : Akadémia, 1877. – 20 p. – (Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből ; VI. 7.)

Bártfai Szabó László

A sárvár-felsővidéki gróf Széchényi-család története / Bártfai Szabó László. – Budapest : Szent-István Társ., 1911-1926. – 3 db

1. köt. – 1911. – 823 p.

2. köt. – 1913. – 751 p.

3. köt. – 1926. – 599 p. + 4 mell.

Berlász Jenő

Az Országos Széchényi Könyvtár története / írta Berlász Jenő ; [kiadja az Országos Széchényi Könyvtár]. – Budapest : OSZK, 1981- . – 1- db. – ISBN 963-200-012-9

1802-1867. – 1981. – 555 p., [28] t. : ill. – Bibliogr. a jegyzetekben. – ISBN 963-200-013-7

Ismert.: Bogdán István == Lvt. közlem. – 51/52. évf. (1980/1981), p. 338-341.

Ismert.: Csapodi Csaba == M. kvszle. – 98. évf. 3. sz. (1982), p. 287-289.

Ismert.: Fried István == Irodört. közl. – 1985. 2. sz., p. 247-250.

Ismert.: Fülöp Géza == OSZK h. – 24. évf. 11/12. sz. (1981), p. 228-230.

Ismert.: Tóth András == Könyvtáros. – 32. évf. 5. sz. (1982), p. 301-303.

Berzeviczy Albert

Fraknói Vilmos emlékezete / Berzeviczy Albert. – Budapest : Akadémia, 1927. – 45, [3] p. – (A Magyar Tudományos Akadémia elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszédek ; 20. 2)

Borsányi Zsuzsanna – Hegyközi Ilona – Rácz Ágnes

Az Országos Széchényi Könyvtár Híradójának repertórium, 1975-1979 / összeáll. Borsányi Zsuzsanna, Hegyközi Ilona, Rácz Ágnes. – Budapest : OSZK, 1980. – 239-271. p. – Az OSZK híradó 1980. évi, 23. évfolyamának 12. száma

Dux Adolf

A magyar nemzeti múzeum : útmutató ennek műkincsgyűjteményeiben / Dux Adolf. – Pest : Lampel, 1857. – 84, XIX p.

Fejérpataky László

Fejérpataky László nyilatkozata a M. N. Múzeum Orsz. Széchényi-könyvtárában elrendelt vizsgálatról írt jelentésekre. – Budapest : [s.n.], 1911 ([Budapest] : Stephaneum ny.). – 191 p.

Fraknói Vilmos

Gróf Széchényi Ferenc : 1754-1820 / Fraknói Vilmos. – Budapest : M. Tört. Társ., 1902. – 384 p. : ill. – Megjelent a Magyar történeti életrajzok, XVIII. évf. 3/5. füzeteként is

Goriupp Alisz

A Magyar Nemzeti Múzeum hírlaposztálya fennállásának első félszázadában, 1884-1934 / írta Goriupp Alisz. – Budapest : MNM Orsz. Széchényi Kvt., 1934. – 23 p., 1 t. : ill. – (Az Országos Széchényi Könyvtár kiadványai ; 3.)

Horváth Viktor

Az Országos Széchényi Könyvtár Híradójának története és repertórium, 1958-1974 / összeáll. Horváth Viktor. – Budapest : OSZK, 1977. – 230 p.

Kismarty-Lechner Jenő

A Magyar Nemzeti Múzeum épülete : 1836-1926 / Lechner Jenő ; kiad. a Magyar Nemzeti Múzeum Barátainak Egyesülete. – [Budapest] : MNM Barátainak Egyes., 1927. – 68 p., 1 t. : ill. + 1 mell.

Kollányi Ferenc

A Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Országos Könyvtára : 1802-1902 / Kollányi Ferencz ; kiad. a M. N. Múzeum Széchényi Országos Könyvtára. – Budapest : OSZK, 1905. . – 1- db

1. köt., A könyvtár megalapításától gróf Széchényi Ferencz haláláig. – 1905. – [3], 485 p. 12 t. : ill.

Kubinyi Ágoston

A magyar nemzeti museum / írta igazgatója Kubinyi Ágoston. – Pesten : Trattner-Károlyi ny., 1848). – 52 p. – Emlékirat a múzeumról és a könyvtárról az 1848. évi országgyűlés számára

Kubinyi Ágoston

A magyar nemzeti múzeum / Kubinyi Ágoston. – Pest : [s.n.], 1861 ([Pest] : Herz ny.). – IV, 46 p. – Emlékirat a múzeumról és a könyvtárról az 1861. évi országgyűlés számára

A **Magyar** Nemzeti Múzeum : 1802-1895. – Budapest : [s.n.], 1896 ([Budapest] : Egyet. ny.) – 80 p.

A **Magyar** Nemzeti Múzeum könyvtára : 1802-1895. – Budapest : [s.n.], 1896 (Budapest : Athenaeum ny.). – 16 p.

A **Magyar** Nemzeti Múzeum múltja és jelene / alapításának századik évfordulója alkalmából írták a Magyar Nemzeti Múzeum tisztviselői. – Budapest : [s.n.], 1902 (Budapest : Hornyánszky ny.). – XL, 384 p., [9] t. : ill.

Ismert.: == M. kvszle. – Ú.f. 10. köt. 3/4. füz. (1902), p. 503-504.

A **Magyar** Nemzeti Múzeum Széchényi Országos Könyvtára : 1802-1902 / alapításának századik évfordulójakor ismertetik a könyvtár tisztviselői. – Budapest : [s.n.], 1902 (Budapest : Hornyánszky ny.). – [3], 75 p. : ill. – Klny. A Magyar Nemzeti Múzeum múltja és jelene c. emlékkönyvből

A **Magyar** Nemzeti Múzeum szervezete és szolgálati szabályzata. – Budapest : [s.n.], 1889. – 31 fol.

A **Magyar** Nemzeti Múzeum szervezete és szolgálati szabályzata. – Budapest : [s.n.], 1898 (Budapest : Egyet. Ny.). – 38 p.

A **Magyar** Nemzeti Múzeum szervezete és szolgálati szabályzata. – Budapest : [s.n.], [1909] (Budapest : Stephaneum ny.). – 44 p.

Mátray Gábor

Emlékbeszéd Horvát István Széchényi-Országos könyvtári ör fölött a Magyar Nemzeti Múzeumban 1847-ki június 13-án / Mátray Gábor. – Pest : Tarttner-Károlyi ny., 1847. – 16 p.

Mátray Gábor

A magyar nemzeti múzeum korszakai, különös tekintettel a közelebb lefolyt 25 évre / Mátray Gábor. – Pest : [s.n.], 1868 ([Pest] : Bucsánszky ny.). – 92 p.

A **MNM**-i hivatalszemélyzet segélypénztára szabályai. – Pest : [s.n.], 1865 (Pest : Bucsánszky ny.). – 15. p.

Museum Nationale Hungaricum. – Budae : Typis regiae Universitatis hung., 1815. – 75 p.

Az **Országos** Széchényi Könyvtár : a magyar nemzeti könyvtár. – 3. átd. kiad. / szerk. Kovács Ilona. – Budapest : OSZK, 1985. – 142 p. : ill. – ISBN 963-200-020-X

Országos Széchényi Könyvtár, a magyar nemzeti könyvtár / [... közrem. Bátonyi Viola et al.] ; [a fényképeket kész. Néninger Géza] ; [közread. az Országos Széchényi Könyvtár]. – [Budapest] : OSZK, 1998. – 46 p. : ill. – ISBN 963-200-404-3

Petrik-emlékkötet / szerk. Nagy Anikó. – Budapest : OSZK, 1996. – 87 p. : ill. – (Az Országos Széchényi Könyvtár füzetei, ISSN 0865-7548 ; 8.). – Az Országos Széchényi Könyvtárban 1995. okt. 3-án tartott emlékülés előadásai. – Bibliogr. az előadások végén. – Összefoglalás angol nyelven. – ISBN 963-200-361-6

Schönherr Gyula emlékezete / kiad. özv. Schönherr Antalné. – Budapest : [s.n.], 1910 (Budapest : Franklin ny.). – 66 l., 1 t.

Schönherr Gyula dr. emlékezete / a „Schönherr Gyula dr.” emléktábla leleplezése alkalmából kiad. Özv. Schönherr Antalné ; [szerk. Morvay Győző]. – Budapest : [s.n.], 1910 (Budapest : Franklin ny.). – 416 p., 1 t.

Sulica Szilárd

A múzeumi levéltár kialakulása / Sulica Szilárd. – Budapest : [s.n.], 1932 (Budapest: Egyt. ny.). – 48 p. – Klny. a Levéltári Közleményekből

Szalay Imre

A Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményeinek méltó elhelyezése / írta Szalay Imre. – Budapest : [s.n.], 1907 (Budapest : Athenaeum ny.). – 23 p., [1 t.] : ill. – Klny. a M.N.M. 1906. évi jelentéséből

Szász Károly

Közkönyvtárainak s az egy országos könyvtár / Szász Károly. – Pest : [s.n.], 1871 (Pest : Athenaeum ny.). – 27, 3 p. – Lenyomat a Pesti naplóból.

Vass Bertalan

Horvát István életrajza / Vass Bertalan. – Budapest : Magy. Tud. Akad., 1895. – [2], 514, VIII p., 1 t.

Windisch Éva, V.

Az Országos Széchényi Könyvtár könyvtárosai a reformkorban : adalékok a pest-budai értelmiség kialakulásához / V. Windisch Éva. – [Budapest] : OSZK, 1961. – 38 p. – (Az Országos Széchényi Könyvtár kiadványai ; 56.). – Klny. Tanulmányok Budapest múltjából 14. köt.

Cikkek, tanulmányok

Angyal Dávid

Fraknói Vilmos (1843-1924) / Angyal Dávid == M. bibl. szle. – 1924., p. 129-131.

Asztalos Miklós

Bajza József, 1885-1938 / Asztalos Miklós == M. kvszle. – 62. évf. 1. füz. (1938), p. 67-70.

Bártfai Szabó László

A Széchényi-könyvtár első katalógusa / Bártfai Szabó László == M. kvszle. – 34. évf. 3/4. füz. (1927), p. 284-319.

Bényei Miklós

Tudománypártolás százötven évvel ezelőtt / Bényei Miklós == M. tud. – 31. évf. 1. sz. (1987), p. 77-83.

Berezky László

Barna Ferdinánd (1825-1895) / Berezky László == A könyvtáros. – 7. évf. 5. sz. (1957), p. 343-344.

Berlász Jenő

Ahol könyvtárunk másfél évszázaddal ezelőtt otthont talált : Józsefváros kulturális fejlődése / Berlász Jenő. – 2 r. == OSZK h.

[1. r.], 13. évf. 7/8. sz. (1970), p. 132-135.

[2. r.], 13. évf. 9/10. sz. (1970), p. 159-164.

Berlász Jenő

Emlékezés Mátray Gáborra halálának százéves fordulóján / Berlász Jenő. – 2 r. == OSZK h.

[1. r.], Meghalt: 1875. július 17-én. – 18. évf. 7/8. sz. (1975), p. 179-181.

[2. r.], Befejező közlemény. – 19. évf. 4/6. sz. (1976), p. 89-94.

Berlász Jenő

Hogyan fogadta társadalmunk és a külföldi a Széchényi Könyvtár alapítását? / Berlász Jenő == OSZK évkv. – 1974/1975, p. 101-164.

Berlász Jenő

Hogyan jött létre a Múzeumkert? [1855-1857] / Berlász Jenő == OSZK h. – 16. évf. 7/8. sz. (1973), p. 145-148.

Berlász Jenő

Hogyan lett a Széchényi Könyvtárból Magyar Nemzeti Múzeum? / Berlász Jenő. – 5 r. == OSZK h.

1. r., Az 1807. évi organizációs terv előzményei. – 17. évf. 7/8. sz. (1974), p. 188-190.

2. r., Az 1807. évi organizációs terv. – 17. évf. 9/10. sz. (1974), p. 239-241.

3. r., A múzeumi törvényjavaslat első három pontja. – 17. évf. 11/12. sz. (1974), p. 290-293.

4. r., 18. évf. 1/2. sz. (1975), p. 30-33.

5. r., befejező közlemény. – 18. évf. 3/4. sz. (1975), p. 71-76.

Berlász Jenő

Hogyan propagálta Széchényi Ferenc az Országos Könyvtárt? : az értelmiség jelentőségének felismerése / Berlász Jenő == OSZK évkv. – 1968/1969, p. 55-84.

Berlász Jenő

Horvát István könyvtárának megszerzése a Nemzeti Könyvtár számára / Berlász Jenő == OSZK évkv. – 1963/1964, p. 251-264.

Berlász Jenő

Az Illésházy-könyvtár : fejezet az Országos Széchényi Könyvtár állománytörténetéből / Berlász Jenő == OSZK évkv. – 1967, p. 57-97.

Berlász Jenő

Jankovich Miklós könyvtári gyűjteményeinek kialakulása és sorsa / Berlász Jenő == OSZK évkv. – 1970/1971, p. 109-173.

Berlász Jenő

Johann Ender Széchényi-portréjának tulajdonjogáról / Berlász Jenő == OSZK h. – 27. évf. 5/6. sz. (1984), p. 119-122.

Berlász Jenő

József nádor és az Országos Széchényi Könyvtár / Berlász Jenő == OSZK h. – 12. évf. 11/12. sz. (1969), p. 196-199.

Berlász Jenő

Kísérletek a Könyvtár elhelyezésére a 19. században / Berlász Jenő == OSZK évkv. – 1986/1990, p. 149-168.

Berlász Jenő

Könyvkötési gondok könyvtárunkban 1848 előtt / Berlász Jenő == OSZK h. – 12. évf. 1/2. sz. (1969), p. 14-18.

Berlász Jenő

Könyvtárunk eddigi otthonai / Berlász Jenő == OSZK h. – 10. évf. 2. sz. (1967), p. 41-43.

Berlász Jenő

Könyvtárunk és a Nemzeti Múzeum / Berlász Jenő == OSZK h. – 10. évf. 3. sz. (1967), p. 76-78. – Megjelent az OSZK Híradó 30. évf. 5/6. sz. (1987) számában is

Berlász Jenő

Az Országos Széchényi Könyvtár alapítólevele / Berlász Jenő. – Az alapító levél latin és magyar nyelvű szövegével == OSZK évkv. – 1965/1966, p. 182-192.

Berlász Jenő

A Széchényi Könyvtár az 1838-i árvíz idején / Berlász Jenő == OSZK h. – 11. évf. 11/12. sz. (1968), p. 161-164. – Megjelent az OSZK Híradó 31. évf. 1/2. sz. (1988) számában is

Berlász Jenő

Széchényi Lajos alapítványa [1827] / Berlász Jenő == OSZK h. – 10. évf. 1. sz. (1967), p. 13-15.

Berlász Jenő

Széchényi második könyvtár-alapítványa – 1820 / Berlász Jenő. – 2 r. == OSZK h.

[1. r.], 11. évf. 1/2. sz. (1968), p. 13-15.

[2. r.], 11. évf. 5/6. sz. (1968), p. 65-68.

Berlász Jenő

A Széchényi-féle soproni könyvtár sorsa / Berlász Jenő. – 2 r. == OSZK h

[1. r.], 11. évf. 7/8. sz. (1968), p. 97-100.

[2. r.], Befejező közlemény. – 11. évf. 9/10. sz. (1968), p. 119-122.

Borsa Gedeon

Az Országos Széchényi Könyvtár elhelyezésének históriája / Borsa Gedeon == A könyvtáros. – 10. évf. 7. sz. (1960), p. 484-486.

Csapó Edit

Száz éves a magyar könyvtárosképzés a nemzeti könyvtárban : emlékülés az Országos Széchényi Könyvtárban, 1998. dec. 7. / Csapó Edit == OSZK h. – 41. évf. 11/12. sz. (1998), p. 5-6.

Csapodi Csaba

Bartoniek Emma (1894-1957) / Csapodi Csaba == M. kvszle. – 73. évf. 4. sz. (1957), p. 405-406.p.

Csontos János

Adatok a N. Múzeum könyvtárának történetéhez / Csontos János == M. kvszle. – 10. évf. 1/6. füz. (1885), p. 1-41.

Dezsényi Béla

Az Országos Széchényi Könyvtár Hírlaptára : fennállásának hetvenötödik évfordulója elé / Dezsényi Béla == OSZK évkv. – 1957, p. 84-107.

Farkas László

A Nemzeti Múzeum „államosítása” Eötvös József minisztersége idején / Farkas László == M. kvszle. – 87. évf. 4. sz. (1971), p. 296-309.

Farkas László

Szervezeti, ügyrendi és olvasószolgálati szabályzatok a kiegészítéstől az első világháború végéig, 1867-1918 / Farkas László == OSZK évkv. – 1970/1971, p. 271-297.

Ferenczyné Wendelin Lília

Az Országos Széchényi Könyvtár olvasószolgálatának története, 1802-1919 / Ferenczyné Wendelin Lília == OSZK évkv. – 1963/1964, p. 210-234.

Ferenczyné Wendelin Lília

Az Országos Széchényi Könyvtár ún. világháborús- és proletárdiktatúra-gyűjteménye / Ferenczyné Wendelin Lília == OSZK évkv. – 1967, p. 263-277.

Fügedi Péterné

Goriupp Alisz (1894-1979) / Fügedi Péterné == OSZK évkv. – 1978, p. 7-12.

Fülep Katalin – Maróti Ádám

Műemlékek és régiségek az OSZK-ban / Fülep Katalin, Maróti Ádám == OSZK h. – 27. évf. 3/4. sz. (1984), p. 77-80.

Galambos Ferenc

Esztegár László, 1870-1905 / G. F. == Könyvtáros. – 29. évf. 4. sz. (1979), p. 233-234.

Galambos Ferenc

Fraknói Vilmos, 1843-1924 / Galambos Ferenc. – Könyvtáros. – 27. évf. 10. sz. (1977), p. 617-619.

Galambos Ferenc

Horváth Ignác, 1851-1911 / Galambos Ferenc == Könyvtáros. – 29. évf. 8. sz. (1979), p. 491-492.

Galambos Ferenc

Kollányi Ferenc, 1863-1933 / Galambos Ferenc == Könyvtáros. – 27. évf. 7. sz. (1977), p. 423-424.

Galambos Ferenc

Rédeyné Hoffmann Mária, 1885-1945 [!1949] / Galambos Ferenc == Könyvtáros. – 30. évf. 10. sz. (1980), p. 619-620.

Galambos Ferenc

Schönherr Gyula, 1864-1908 / Galambos Ferenc == Könyvtáros. – 28. évf. 10. sz. (1978), p. 615-616.

Galambos Ferenc

Sikabonyi Antal, 1886-1948 / Galambos Ferenc == Könyvtáros. – 27. évf. 5. sz. (1977), p. 294-295.

Goriupp Alisz

Ötven év a nemzeti könyvtárban, katalógus és bibliográfia vonzásában : beszélgetés Goriupp Alizzal / [riporter] Komjáthy Miklósné, Pajkossy György == Könyvtáros. – 28. évf. 9. sz. (1978), p. 520-523.

Gulyás Pál

Fejérpataky László, 1857-1923 / Gulyás Pál == M. kvszle. – 30. köt. 1/2. füz. (1923), p. 3-14.

Gulyás Pál

Id. Szinnyi József / Gulyás Pál == M. kvszle. – 21. köt. 3. füz. (1913), p. 257-259.

Gulyás Pál

Dr. Vértesy Jenő / G. P. == M. kvszle. – 24. köt. 3/4. füz. (1916), p. 252-254.

Haraszthy Gyula

Melich János, 1872-1963 / Haraszthy Gyula == Könyvtáros. – 30. évf. 2. sz. (1980), p. 104-106.

Haraszthy Gyula

Az Országos Széchényi Könyvtár 1918-ban / Haraszthy Gyula == OSZK évkv. – 1978, p. 201-225.

Horvát István

Horvát István 1843-ik évi emlékirata a N. Múzeum könyvtáráról == M. kvszle. – 12. köt. 1/4. füz. (1887), p. 224-238.

Id. Szinnyei József halálához == M. kvszle. – 21. köt. 3. füz. (1913), p. 284-285.

Illyés Katalin

Adatok a hírlaptári állomány kialakulásának történetéhez 1884-től 1914-ig / Illyés Katalin == OSZK évkv. – 1970/1971, p. 243-269.

Isoz Kálmán

A Nemzeti Múzeum zenei gyűjteményének kialakulása / Isoz Kálmán == M. kvszle. – 35. köt. 1/4. füz.(1928), p. 11-27.

Jankovics Béla

Magyar Nemzeti Könyvtár / Jankovics Béla == M. kvszle. – Ú.f. 3. köt. (1895), p. 1-20.

Jügelt, Karl-Heinz

Die Gründung der ungarischen Nationalbibliothek im Spiegel der „Allgemeinen Literatur-Zeitung“ / Karl-Heinz Jügelt. – Res. magyar nyelven == OSZK évkv. – 1979, p. 109-121.

Kégli Ferenc

Emlékezés Tipray Tivadarra : 150 éve született az OSZK kurrens nemzeti bibliográfiájának első szerkesztője / Kégli Ferenc == OSZK h. – 39. évf. 9/10. sz. (1996), p. 48-49.

Kégli Ferenc

A hírlapok, folyóiratok kurrens nemzeti bibliográfiái a dualizmus korában – különös tekintettel az Országos Széchényi Könyvtárra, 1867-1918 / Kégli Ferenc == OSZK évkv. – 1994/1998, p. 257-298.

Kégli Ferenc

A könyvek, térképek és zeneművek kurrens nemzeti bibliográfiái a dualizmus korában – különös tekintettel az Országos Széchényi Könyvtárra, 1867-1918 / Kégli Ferenc == OSZK évkv. – 1991/1993, p. 213-265.

Kerényi Ferenc

Pukánszky Kádár Jolán, 1892-1889 / Kerényi Ferenc == Irodört. közlem.– 1989. 5/6. sz., p. 723.

Kókay György

75 éves az Országos Széchényi Könyvtár Hírlaptára / Kókay György == A könyvtáros. – 9. évf. 6. sz. (1959), p. 488-490.

Kókay György

Gulyás Pál (1881-1963) / Kókay György == Irodört. közlem. – 1963, p. 543.

Kókay György

Hajnóczy József, a Széchényi Könyvtár első könyvtárosa / Kókay György == M. kvszle. – 94. évf. 1. sz. (1978), p. 11-24.

Kókay György

Nemzeti Könyvtárunk megalapításának visszhangja a korabeli magyar sajtóban : a könyvtáralapítás 160. évfordulójára / Kókay György == OSZK évkv. – 1961/1962, p. 271-279.

Kollányi Ferenc

Schönherr Gyula dr. / Kollányi Ferenc == M. kvszle. – 16. köt. 2. füz. (1908), p. 185-188.

Kozocsa Sándor

Adatok id. Szinnyi József életéhez (1830-1913) / Kozocsa Sándor == M. kvszle. – 80. évf. 1. sz. (1964), p. 66-70.

Kozocsa Sándor

Gulyás Pál (1881-1963) / Kozocsa Sándor == M. kvszle. – 79. évf. 4. sz. (1963), p. 363-364.

Kunz Ferenc

Szinnyei József (1830-1913) / Kunz Ferenc == A könyvtáros. – 6. évf. 5. sz. (1956), p. 329-331.

A **Magyar** Nemzeti Múzeum == M. Szalon. – 1898. dec., col. 521-586.

A **Magyar** Nemzeti Múzeum könyvtára (1802-1895) : hivatalos adatok az utolsó évről, a vallás- és közoktatásügyi miniszter ezredévi nagy jelentése számára == M. kvszle. – Ú.f. 4. köt. 2. füz. (1896), p. 97-120.

A **Magyar** Nemzeti Múzeum könyvtárának tisztviselői 1803-tól 1896-ig == M. kvszle. –

Ú.f. 4. köt. 4. füz. (1896), p. 396-398.

A **Magyar** Nemzeti Múzeum százéves jubileuma == M. kvszle. – Ú.f. 10. köt. (1902), p. 450-472.

Majláth Béla

A Széchényi Országos Könyvtár a Magyar Nemzeti Múzeumban / Majláth Béla == M. salon. – 1888. febr., p. 512-518.

Móra László

Aki a tizedes osztályozást elsőnek ismertette hazánkban / M. L. – Esztegar Lászlóról == Könyvtáros. – 29. évf. 8. sz. (1979), p. 471.

Németh S. Katalin

Széchényi Ferenc négy kiadatlan levele Gruber Károly Antalhoz / Németh S. Katalin == OSZK évkv. – 1978 {1980}, p. 277-280.

OSZK híradó / felelős szerk. Bor Kálmán ; főszerk. Németh Mária. – 20. évf. 9. sz. (1977). – Budapest : OSZK, 1977. – p. 133-164. – ISSN 0324-2064

Tartalom:

Széchényi Ferenc – közelről. – Szemelvények Berlász Jenő „Emlékezés Széchényi Ferencre halálának 150. évfordulója alkalmából” c. írásából, Kazinczy Ferenc „Pályám emlékezet” c. munkájából és Bacsányi János „Tudósítás a Magyar Múzeumról” c. írásából. – p. 133-135.

Széchényi Ferenc, a könyvgyűjtő. – Szemelvények Berlász Jenő és Kollányi Ferenc OSZK történetét tárgyaló köteteiből. – p. 136-138.

A könyvtár alapítása. – Szemelvények Waldapfel József „Ötven év Buda és Pest irodalmi életéből 1780-1830” és Kollányi Ferenc „A Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Országos Könyvtára” c. munkájából. – p. 138-145.

Az alapítás egykorú visszhangja. – Szemelvények a Magyar Hírmondóból, Kováts József ódájából és Csokonai Vitéz Mihály műveiből. – p. 146-149.

Az első könyvtárosok. – Szemelvények Kollányi Ferenc „A Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtára” c. munkájából, a Magyar Hírmondóból és Horvát István „Mindennapi”-jából. – p. 150-153.

A gyűjtemény első katalógusai. – Szemelvények Fraknoi Vilmos „Gróf Széchényi Ferencz” c., munkájából, Csokonai Vitéz Mihály leveléből és költeményéből, gróf Széchenyi István leveléből. – p. 154-156.

A könyvtár gyarapodása. – Szemelvények a Magyar Hírmondóból, a Zeitschrift von und für Ungarn-ból, Kollányi Ferenc „A Magyar ...” c. munkájából és Berlász Jenő levéltári gyűjtéséből. – p. 157-160.

A könyvtár elhelyezése. – Szemelvény Horvát István „Mindennapi”-jából. – p. 161-162.

Epilógus : a nemzeti könyvtár alapításának jelentősége. – Szemelvények Waldapfel József „Ötven év Buda és Pest irodalmi életéből 1780-1830” c. munkájából és Baróti Szabó Dávid leveléből. – p. 163.

Pálvölgyi Endre

A Csontos János elleni fegyelmi vizsgálat és annak politikai háttere / Pálvölgyi Endre == Egyet. Kvt. évkv. – 2. (1964), p. 163-192.

Patay Pálné

Az Országos Széchényi Könyvtár Térképtára / Patay Pálné == Földr. közlem. – 35. évf. 1/2. sz. (1987), p. 86-90.

Patay Pálné

Az Országos Széchényi Könyvtár Térképtárának keletkezése, fejlődése és mai térképállománya / Patay Pálné == Geod. és Kartogr. – 27. évf. 3. sz. (1975), p. 188-194.

Patay Pálné

Az Országos Széchényi Könyvtár Térképtárának története, 1802-1946 / Patay Pálné == OSZK évkv. – 1986/1990, p. 277-297.

Pukánszky Kádár Jolán – Berczeliné Monori Erzsébet

Az Országos Széchényi Könyvtár Színháztörténeti Tára / Pukánszky Kádár Jolán, Berczeliné Monori Erzsébet == OSZK évkv. – 1965/1966, p. 215-246.

Radvánszky Béla

A Nemzeti Múzeum ügyeinek megvizsgálására kiküldött országos bizottság jelentése / báró Radvánszky Bélától == M. kvszle. – 6. évf. 1. füz. (1881), p. 31-63.

Schöpflin Aladár

Szinnyi bácsi halálára / Schöpflin Aladár == Nyugat. – 2. évf. (1913), p. 284-285.

Sebestyén Gyula

Dr. Schönherr Gyula / Sebestyén Gyula == Múz. kvt. ért. – 2. évf. 2/3. füz. (1908), p. 61-63.

Sebestyén Gyula

Gróf Széchényi Ferenc levelezése könyvtári ügyekben / Sebestyén Gyula == M. kvszle. – 16. évf. (1891), p. 178-198.

Soltész Zoltánné

Az Országos Széchényi Könyvtár ősnymtatvány-gyűjteménye / Soltész Zoltánné == OSZK évkv. – 1963/1964, p. 109-128.

Somkuti Gabriella

Die Beziehungen der ungarischen und der österreichischen Nationalbibliothek / Gabriella Somkuti == Biblos. – 43. vol. 1/2. no. (1994), p. 85-89. – Bővített változata megjelent: OSZK h. 37. évf. 1/2. sz. (1994), p. 13-16.

Somkuti Gabriella

Eötvös József és a nemzeti könyvtár / Somkuti Gabriella. – 2 r. ==
Könyvtáros

[1. r.], 38. évf. 10. sz. (1988), p. 614-619.

[2. r.], 38. évf. 11. sz. (1988), p. 678-686.

Somkuti Gabriella

Fraknói Vilmos a Széchényi Könyvtár élén / Somkuti Gabriella ==
OSZK h. – 34. évf. 9/10. sz. (1991), p. 23-28. – Rövidebb formában
megjelent: Könyvtáros. 41. évf. 8. sz. (1991), p. 481-487.

Somkuti Gabriella

A könyvtáros Mátray Gábor / Somkuti Gabriella == Kv. kvt.
könyvt. – 7. évf. 1. sz. (1998), p. 48-54.

Somkuti Gabriella

Könyvtárunk történetéből : egyenruha-viselés a Széchényi Könyvtár-
ban / Somkuti Gabriella == OSZK h. – 36. évf. 3/4. sz. (1993), p. 25.

Somkuti Gabriella

Könyvtárunk történetéből : az 1900-as nagy állományrevízió a
Széchényi Könyvtárban / Somkuti Gabriella == OSZK h. – 41. évf.
3/4. sz. (1998), p. 31-33.

Somkuti Gabriella

Az Országos Széchényi Könyvtár elhelyezése, 1867-1918 /
Somkuti Gabriella == OSZK évkv. – 1986/1990, p. 169-196.

Somkuti Gabriella

Az Országos Széchényi Könyvtár fejlődésének főbb tendenciái a
dualizmus korának első felében (1867-1900) / Somkuti Gabriella ==
Kv.kvt.könyvt. – 1997. dec., p. 44-50.

Somkuti Gabriella

Az Országos Széchényi Könyvtár újjászervezése 1867-1875 : a
müncheni szakrendszer bevezetése / Somkuti Gabriella == OSZK
évkv. – 1986/1990, p. 221-276.

Somkuti Gabriella

Az „OSZK-múzeum” hiteles története – több felvonásban / Somkuti Gabriella. – fotoill. == OSZK h. – 40. évf. 1/2. sz. (1997), p. 18-29.

Somkuti Gabriella

Széchenyi Ferenc nemzeti könyvgyűjteménye / Somkuti Gabriella == OSZK évkv. – 1970/1971, p. 175-199.

Somkuti Gabriella

A Széchenyi Könyvtár állományának alakulása 1867-1874 között / Somkuti Gabriella == OSZK évkv. – 1991/1993, p. 177-212.

Somkuti Gabriella

A Széchenyi Könyvtár első női alkalmazottja és a gépesítés / Somkuti Gabriella == OSZK h. – 38. évf. 9/10. sz. (1995), p. 32-35.

Somkuti Gabriella

A Széchenyi Könyvtár első restaurátora : Mosonyi Antal (?-1889) / Somkuti Gabriella == OSZK h. – 35. évf. 5/6. sz. (1992), p. 33-35.

Somkuti Gabriella

A Széchenyi Könyvtár gyarapodása, 1848-1856 / Somkuti Gabriella == OSZK évkv. – 1967, p. 103-123.

Somkuti Gabriella

A Széchenyi Könyvtár kísérlete a Zrínyi-könyvtár megvételére 1891-ben / Somkuti Gabriella == M. kvszle. – 110. évf. 1. sz. (1994), p. 93-97.

Somkuti Gabriella

Szervezet, igazgatás és személyzet a Széchenyi Könyvtárban, 1867-1875 / Somkuti Gabriella == OSZK évkv. – 1994/1998, p. 227-256.

Somkuti Gabriella

Történeti tények és a köztudat, avagy Mít alapított Széchenyi Ferenc? / Somkuti Gabriella. – Hozzászólás Csapodi Csaba – Tóth András – Vértesy Miklós: Magyar Könyvtártörténet c. munkájához == Kvt.figy. – 34. évf. 4. sz. (1988), p. 268-272. – Megjelent az OSZK híradó 32. évf. 1/2. sz. (1989) számában is

Sonnevend Péter

Jegyzetek a könyvtárpolitikus Gulyás Pál tevékenységéhez / Sonnevend Péter == Kv. kvt. könyvt. – 1994. jan., p. 5-14.

Stockné Horváth Mária

Kiállítás az OSZK múltjáról / Stockné Horváth Mária == Kv. kvt. könyvt. – 7. évf. 7. sz. (1998), p. 45-47.

Sulica Szilárd

A Múzeumi levéltár kialakulása / Sulica Szilárd == Lvt. közlem. – 1932., p. 177-222.

Szinnyei József, id.

Könyvtári emlékek / id. Szinnyei József == Föv. l. – 1887. 94-95. sz.

Szinnyei József, id.

A MNM hírlap könyvtára / Szinnyei József == M. kvszle. – Ú.f. 10. köt. (1902), p. 347-351.

Szinnyei József emlékezete == Könyvtáros. – 13. évf. 8. sz. (1963), p. 454-455.

Szőnyi Éva

A Fővárosi Lapok a Nemzeti Múzeum Széchényi Könyvtáráról / Szőnyi Éva == OSZK évkv. – 1984/1985, p. 147-178.

Tóth László

Fraknói Vilmos (1843-1924) / Tóth László == M. kvszle. – 31. köt. 1/4. füz. (1924), p. 98-105.

Várhidi Klára

Az Országos Széchényi Könyvtár legelső otthona / Várhidi Klára == M. kvszle. – 95. évf. 1. sz. (1979), p. 100-103.

Várnai Péter

Egy magyar muzsikus a reformkorban : Mátray Gábor élete és munkássága a szabadságharcig / Várnai Péter == Erkel Ferenc és Bartók Béla emlékére / szerk. Szabolcsi Bence, Bartha Dénes. – Budapest : Akad. K., 1954. – p. 231-321. – (Zenetudományi tanulmányok ; 2.)

Várnai Péter

Mátray Gábor élete és munkássága a szabadságharctól haláláig / Várnai Péter == A magyar zene történetéből / szerk. Szabolcsi Bence, Bartha Dénes. – Budapest : Akad. K., 1955. – p. 163-209. – (Zenetudományi tanulmányok ; 4.)

Vértesy Miklós

Erdélyi Pál, 1864-1936 / Vértesy Miklós == Könyvtáros. – 28. évf. 2. sz. (1978), p. 105-107.

Vértesy Miklós

Rédey Tivadar (1885-1953) / Vértesy Miklós == Könyvtáros. – 9. évf. 3. sz. (1959), p. 181-182.

Vértesy Miklós

Sebestyén Gyula (1864-1946) / Vértesy Miklós == Könyvtáros. – 14. évf. 7. sz. (1964), p. 421-422.

Vértesy Miklós

Vértesy Jenő (1877-1916) / Jenőfi M. Imre == Könyvtáros. – 9. évf. 8. sz. (1959), p. 579-580.

Vidovszky Ferencné

150 éve halt meg Horvát István, az OSZK őre / Vidovszky Ferencné == OSZK h. – 39. évf. 7/8. sz. (1996), p. 28-30.

Wehli Tünde

„A nemzet könyvtára a szolgálat műhelye” : Az Országos Széchényi Könyvtár Múzeuma / Wehli Tünde == M. kvszle. – 115. évf. 1. sz. (1999), p. 114-116.

Windisch Éva, V.

Fejezet a könyvtárosi pálya magyarországi kialakulásának történetéből / V. Windisch Éva == M. kvszle. – 73. évf. 2. sz. (1957), p. 136-153.

Windisch Éva, V.

Horvát István (1784-1846) / V. Windisch Éva == A könyvtáros. – 8. évf. 7. sz. (1958), p. 497-499.

Windisch Éva, V.

Könyvtári árvízvédelem 1838-ban / V. Windisch Éva == A könyvtáros. – 6. évf. 10. sz. (1956), p. 740-742.

Windisch Éva, V.

Könyvtári munka a reformkorban az Országos Széchényi Könyvtárban / V. Windisch Éva. – Bibliogr. a jegyzetekben == OSZK évkv. – 1957, p. 249-282.

Windisch Éva, V.

Könyvtárunk nevééről / V. Windisch Éva == OSZK h. – 8. évf. 1. sz. (1965), p. 23-25.

[Hibaigazítás: 2. sz. p. 59.]

Hozzászólások:

Gombocz István

Észrevételek a Könyvtárunk nevééről c. cikkhez / Gombocz István == OSZK h. – 8. évf. 2. sz. (1965), p. 54-56.

Windisch Éva, V.

Könyvtárunk nevééről / V. Windisch Éva == OSZK h. – 8. évf. 3. sz. (1965), p. 87-88.

Somkuti Gabriella

Még egyszer könyvtárunk nevééről / Somkuti Gabriella == OSZK h. – 8. évf. 4. sz. (1965), p. 109-111.

Vizkelety András

Adalékok könyvtárunk nevééről szóló vitához / V. A. == OSZK h. – 8. évf. 5/6. sz. (1965), p. 138.

Berlász Jenő

Könyvtárunk neve történeti megvilágításban / Berlász Jenő == OSZK h. – 10. évf. 4. sz. (1967), p. 98-102.

Kelecsényi Gábor

Hogyan is hívják könyvtárunkat? / Kelecsényi Gábor = OSZK h. – 28. évf. 3/4. sz. (1985), p. 20-21.

Windisch Éva, V.

Miller Jakab Ferdinánd múzeumi igazgató utolsó évei és az Országos Széchényi Könyvtár / V. Windisch Éva == OSZK évkv. – 1958, p. 349-368.

Windisch Éva, V.

Az Országos Széchényi Könyvtár első könyvtárosai / V. Windisch Éva == Könyvtáros. – 6. évf. 1. sz. (1956), p. 24-27.

Windisch Éva, V.

Az OSZK történetéről / V. Windisch Éva. – Az OSZK történetével foglalkozó megjelent művek, a kutatások helyzete és a további feladatok == OSZK h. – 5. évf. 4/5. sz. (1962), p. 85-87.

Wix Györgyné

Egy magyar jakobinus könyvtára : Hajnóczy József könyvei az Országos Széchényi Könyvtárban / Wix Györgyné == OSZK évkv. – 1991/1993, p. 395-427.

Wix Györgyné

Rég elfelejtett gyűjtőkről / Wix Györgyné == OSZK évkv. – 1984/1985, p. 179-203.

Wix Györgyné

A Széchényi Könyvtár hétköznapijai – 60 évvel ezelőtt / Wix Györgyné == OSZK h. – 22. évf. 3. sz. (1979), p. 66-69.

Széchényi Ferenc könyvtárának katalógusai:

Alapkatalógus

Betűrendes rész:

Catalogus Bibliothecae Hungaricae Francisci com. Széchényi. Tomus 1. Scriptores Hungaros et rerum Hungaricarum typis editos complexus – Sopronii : [s.n.], 1799. – 2 db

Pars 1., A-L. – XVI, 695 p.

Pars 2., M-Z. – 612 p.

Szakrendi rész:

Index alter libros Bibliothecae Hungaricae Francisci com Széchényi duobus tomis comprehensos, in scientiarum ordines distributos exhibens. – Pesthini : [s.n.], 1800. – 494 p.

Pótkötetek:

Catalogus Bibliothecae Hungaricae Nationalis Széchényianaе.
Tomi I. Scriptores Hungaros et rerum Hungaricarum typis editos
complectendis supplementum 1. A-Z. – Posonii : [s.n.], 1803. –
XXXIII, 646, [2] p.

Index alter libros Bibliothecae Hungaricae Széchényiano-
Regnicolaris supplemento 1. Comprehensos in scientiarum ordines
distributos exhibens. – Posonii : [s.n.], 1803. – 211, 4 p.

Catalogus Bibliothecae Hungaricae Széchényiano-Regnicolaris.
Tomi I. Scriptores Hungaros et rerum Hungaricarum typis editos
complectentis supplementum 2. A-Z. – Sopronii : [s.n.], 1807. – 2,
XVI, 615 p.

Index alter libros Bibliothecae Hungaricae Széchényiano-
Regnicolaris supplemento 2. comprehensos in scientiarum ordines
distributos exhibens. – Pestini : [s.n.], 1807. – 232, 6 p.

A kéziratgyűjtemény katalógusa:

Catalogus manuseriptorum Bibliothecae Nationalis Hungaricae
Széchényiano-Regnicolaris. – Sopron : [s.n.], 1814-1815. – 3 db

Vol. 1. – 18, 749 p.

Vol. 2. – 2, 607 p.

Vol. 3. – 2, 409, LXII p.

A kiadvány megjelent az Országos Széchényi Könyvtár és
a Magyar Nemzeti Múzeum alapításának 200. évfordulója tiszteletére,
a közös ünnepségsorozat keretében.

Nyomdai kivitelezés: Akaprint Nyomdaipari Kft.
Felelős vezető: Freier László
Munkaszám: 25231